MOSAYCARVM ET ROMANARVM LEGVM COLLATIO, EX INTEgris Papiniani, Pauli, Vlpiani, Gaij, Modeſtini, aliorumque veterum Iuris auctorum libris ante tempora Iuſtiniani Imp. deſumpta.

EIVSDEM IMP. IVSTINIANI Nouellæ Conſtitutiones III.

IVLIANI Anteceſſoris CP. Dictatum de Conſiliarijs.

EIVSDEM IVLIANI Collectio de contutoribus.

Ex bibliotheca P. PITHOEI I C. cuius etiam Notæ emendatiores adiectæ ſunt.

Baſileæ,
PER THOMAM GVARINVM,
ANNO M. D. LXXIIII.

TYPOGRAPHVS.

Veterum hæc Iuris auctorum fragmenta ante tempora Iuſtiniani Imp. collecta, & cum Moyſis legibus collata, diutius noſtris hominibus invidere nolui, maxime cum Notę emendatiores prodeant: quod moleſte aut grauiter non laturum V. C. Petrum Pithœum pro ea qua eſt in rem literariam propenſione ſumma, omnino ſpero & opto. Vale.

CLARISS. ATQVE AMPLISS. VIRO CHRISTOPHORO THVANO Celio, Equiti, Regni Curiæ Præſidi primario, & ſacri Conſiſtorij Senatori, P. Pithœus S.

CVR has ad te veterum iuris auctorum reliquias vltro deſeram, non vna cauſa eſt, Præſes ampliſſime, ſed ea maxime iuſta, quod quæ nonnullis fortaſſe contra Iuſtiniani principis interdictum in lucem prolatæ videbuntur, eas oportuit ſanctiore aliquo nomine defendi aduerſus ingratiſſimorum hominum aut calumnias, aut ineptias, qui vel diſſimulant, vel neſciunt, ab illo quidem comparationem modo & in iudiciis recitationem apud ſuos prohibitam, nos vero Romanarum legum maieſtatem ſic comiter conſeruare, vt tamen illis nihil in nos licere patiamur, niſi quod earum rationi & æquitati non auctoritati & ſanctioni concedimus. Cuius vero ad hanc defenſionem auguſtius nomen eligi potuit quam tuum? quo demum Præſide purior hæc Iuriſprudentia vſu fori recepta eſt, quique iuris noſtri in ſummo iſto Galliæ tribunali ita clauum tenes, ita regis, vt quod ille olim vir maximus, tu σῶμα *Senatus & quodammodo* ἔμψυχος νόμος *non immerito dici poſſis. Sed eſt & quod tu iure quodam tuo virilem tibi portionem vindicare queas in noſtris omnium operis quarum patronus es ſummus, aut potius pater quan-*

do tibi pietatis quam poteſtatis nomen gratius eſſe ſumma tua humanitas non obſcure ſuadet. Acceßit & illa paternæ quondam erga te obſeruantiæ recordatio, qua te nuper non leuiter affectum ſenſi, cum patriæ noſtræ Hiſtoriæ particulam ea fronte exciperes, vt familiaris atque etiam amici quondam tui os, oculos, vultum, illam denique naturæ ſimilitudinem in filio non inlubenter recognoſcere videreris. Quæ res, vt verum fatear, animum ſic accendit meum, vt ab eo tempore optarim ſemper illum mihi diem dari quo & benignitati tuæ aliqua ſaltem ex parte reſpondere, & genere quodam officij teſtari poſſem illam me paternæ in te reuerentiæ hereditatem non tam creuiſſe, quam continuatione quadam animi retinuiſſe. Accipies igitur hoc ab homine tibi tuiſque virtutibus addictißimo munus, non magnum illud quidem, ſed tale tamen quale tibi & per te publicæ vtilitati hoc tempore præſtare potuit, maiora fortaſſe aliquando præſtaturus ſi quem illi Deus boni ciuis animum erga Remp. dedit, eum ipſe pro ſua ſingulari clementia quibus poteſt modis confirmet, augeat, inſtruat, adiuuet, tueatur. Bene vale vir amplißime. Lutetiæ Pariſiorum Kalend. Octobr. M. D. LXXII.

INDEX TITVLORVM.

I. De Sicariis & homicidis caſu vel voluntate.
II. De atroci iniuria.
III. De iure & ſæuitia dominorum cohibenda.
IIII. De adulteris.
V. De ſtupratoribus.
VI. De inceſtis.
VII. De furibus & pœna eorum.
VIII. De falſo teſtimonio.
VIIII. De familiari teſtimonio non admittendo.
X. De depoſito.
XI. De abigeis.
XII. De incendiariis.
XIII. De termino moto.
XIIII. De plagiariis.
XV. De Mathematicis, maleficis & Manicheis.
XVI. De legitima ſucceſsione.

*

Modeſtini Regula de teſtamentis.
Imp. Iuſtiniani Nouellæ Conſtitutiones,
I. De vſuris ſupra duplum non computandis.
II. De partiariis ſolutionibus vſurarum in duplum non computandis.
III. De alienatione rerum Eccleſiæ Miſiæ relictarũ pro captiuorum redemptione & alimentis pauperum.
Iuliani Anteceſſoris CP. De cõſiliariis Dictatũ.
Eiuſdem Iuliani Collectio de contutoribus.
Veteris cuiuſdam iuris auctoris fragmẽtum ex manuſcripto exemplari Cl. Puteani.
Petri Pithœi Notæ.

INDEX RERVM VERBORVMQVE ET LOCORVM EX VAriis auctoribus quæ in Notis aut emendantur aut explicantur.

A

- ABrogare legi 83
- Actio depoſiti in duplum 92
- Actio ordinaria 103
- Actio vtilis ibid.
- Addicti 77
- ἀμφιθαλεῖς 110
- Adulterium iure gentium vindicatur 88
- Affectus 92
- Agerij & Numerij nomina in formulis 81
- Aldij 77
- ἀδελφιδοὶ 91
- Antiquitatis cognitio neceſſaria 115
- Apuleij locus expoſitus 106
- Atrium Mineruæ 91
- Auctorati 84
- Auctoratus 96
- Augurium 75
- A. Gellij loci 74.79

B

- Berbix 101
- Bibliorum interpretationes 73
- Bis conſul pro iterum 75
- Boëtius notatur 111

C

- Cædis imprudentis pœna 75
- Caij Inſtitutiones 109 115
- Calumniatorum litera 85
- Caſsianus motus 107
- Caſtrationis pœna in ſtupratores 98
- Catonis calumnia 74
- Certa vrbs 105
- Chaldæi 107
- Cibariæ 99
- Ciceronis loci emendati 95
- Cicero explicatur 81.111.115
- Clientes 97
- Codicis Iuſt. loci explicati vel ſuppleti 92.119.120
- Codex Th. emendatus 104.107.108
- Coemptio 110
- Cognatio legitima 115
- Coloni 77
- Commendare 98
- Commentarij Gaij 115
- Compoſitores Pandectarum quales 122 1
- Confarreatio 109
- Coniunctio 92
- Connubium 86
- Conſanguinei 116
- Conſilium quando punitur 74
- Conſobrini 113
- Contumelia 95
- Conuaſare 73
- Conuentio in manum 111

D

- Deditij 84
- Depenſi actio 92
- Depoſiti in duplum actio 99
- Dies & Cos. in conſtitutionibus 92
- Diffarreatio 111
- Dionyſius Halicarn. expl. 109
- Directa actio 103
- Diui Fratres 85
- Diuortiorum ritus 111
- Ducta 92
- Duumviri cuſtodiarum poteſtatem habent 93

E

- Editio actionis 80
- ἐφηβία 100

F

- Familiaris 97
- Fiducia 78.98
- Formulæ actionum & exceptionum 81
- Forum 92
- Fraus 84
- Fur nocturnus 92

Furti pœna 91
Puſtuarium 110

G

Genialis lectus 88
Gentiles 114.118.
Germanus 118
Gladius 101
Gratiani locus 85

H

Hercíſci 118
Hermogenianus Codex 91
Hermenopuli error 96
Homicidium 74
Horatius expoſitus 79.110

I

Iaculatores 96
Ignoſcere 85
Iniuriarum actiones 79
Iniuriarum iudicium publicum non eſt 74
In poteſtatem eſſe 85
Inteſtatus 116
Italica Beticæ 76
Italicum ius 105
Iteratio 106
Iuniani 73.77
Iuriſconſultorum inter ſe diſſenſio 88
Ius ciuile 116
Ius præcipuum 84.87
Iuſtitia 76
Iuuenes 101

K

KK 85

L

Lactantij locus emendatus 106
Latij ius duplex 77
Latini Iuniani 73.77.90
Leges XII.Tabul. 92.79.114.118
Leges fugitiuæ 81
Legis Scantiniæ pœna 89
Lex Aelia Sentia 111.118
Lex Iulia 118
Lex Petronia 81
Lex Regia 87
Le mort ſaiſit le vif, vnde 117
Liberatus 105
Liberi noxæ dediti 78
Liberti principis 98
Libertinæ ſtirpis 119
Libertinus 99.119
Libertorum ſucceſsio 120
Libertus an gentem habeat 115
Libonianum SC 94
Licinnius Ruſinus 71
Ludus 110

M

Machabæorum lib. 2. locus 100
Magiſtratus domeſtici parentes 88
Magnus Antoninus 85
Mancipationis ius 90
Manichæi 108
Manus mortuæ 77
M. Velleius Paterculus 80
Materfamilias 111
Mathematici 107
Metalla 108
Moribus receptum dicitur quod ex lege eſt 87
Mos 19
Moyſis legibus Impp. derogarunt 82
Mutatio nominis 91

N

Neceſsitudo 97
Nominis mutatio 91
Nonius Marcellus emendatur 116
Notæ ad Papinianum 88
Noxæ dediti 77
Numæ lex de homicidio 74
de terminis 103
Nuptiarum ritus 109.111

O

Ordinaria actio 103

P

πάλμυς 75
Pandectarum loci emendati 73.74. 79.82.93.102
Pandectarum loci explicati 73.76. 79. 81. 82. 84. 85. 87. 97. 99. 105. 106. 109. 112. 115. 116. 120
Papianus 77
Papianus falſus 76
Papiniani liber ſingularis reſponſorum 87
Papiniani auctoritas 88
Paterculi locus reſtitutus 80
Patria poteſtas 87
Patrimi & matrimi 110
Pater patrimus 110

Pauli ſententiæ emendatæ 73.99
Pauli liber de iniuriis 79
Petaſus 101
Petronij locus 92.95
Pilleus 100
Plagium capitale 106
Plauti locus explicatus 77.95
Plinij nepotis locus 83
Plinij auunculi loci 104.109
Plutarchi locus 86
Poſſeſsio heredi non continuatur 117
Præf. vrbanæ fines 105
Præſcriptiones legis Iuliæ 88
Proconnenſia metalla 108
Procuratores Cæſ. 105
Pupillus tutor 119

Q

Quintilianus emendatus 85.114
notatus 99
Quod 81

R

Regiæ leges 87
Repræſentationis ius 114
Rudis 101

S

Sagatio 75
Saluſtij loci emendati 95.100
Seneca emendatus 74
Seruire & ſeruum eſſe 77
Seruij locus emendatus 104
prolati in lucem 74.75.84.92.107.109.112
Serui quibus legibus rei fiant aut vindicentur 74.82
Seruus publicus P.R. 89
Sponſa an adulterij accuſari poſsit 87
Staienus 95
Succeſsio in ſuis & legitimis 11
Sui heredes 117
Suorum nomen vnde 109
Suſcepti 97
Syrus inſula 107

T

Taciti loci expoſiti 94.110
Taxatio 80
Terminus 103
Teſtamentum inperfectum valet 116
Teſtimonium 94
Tituli Vlpiani ex quo libro ſint 76

V

Vadimonium 80
Vas 73
Varronis locus emendatus & explicatus 89.90
Velij Longi locus prolatus & emendatus 86
Velis reſcribere 75
Viceſima hereditatum 120
Virgilij locus expoſitus 93
Vlpiani Tituli emendantur 76.112.118
Vlpiani liber ſeptimus de off. Procos. 106
Vnde cognati 113
Vnde liberi 113
Voconia lex 114
Vſu vxor quæ 109
Vtilis actio 103
Vviſigothorum leges 89.91
Vvlcatij cõmentarij in orationes Ciceronis 95
Vxorum formæ 109

Z

Zoſimi locus prolatus 110

FINIS.

ERRATA.

Pag.85, verſ.22, leg. æius. p.86, v.1, leg. tam. pag.96, v.37, l. intorto. p.108, v.22, l. denique. p.111, v.19, l. religioſſus. p.119, v.19, l. non. p.122, v.11, l. Sic.

INCIPIT LEX DEI QVAM DEVS PRAECEPIT AD MOYSEN.

MOYSES DEI SACERDOS 1.
HAEC DICIT. *Si quis percuſſerit hominem ferro, & occiderit eum, morte moriatur. Sin autem manu lapideve quo mori poſſit percuſſerit, & mortuus fuerit, homicida eſt: morte moriatur. Si autem per inimicitiam inpulerit eum, vel inmiſerit ſuper eum aliquod vas ex inſidiis, & mortuus fuerit: vel per iram percuſſerit eum manu & mortuus fuerit, morte moriatur.*

PAVLVS quoq; libro quinto Sententiarum ſub titulo ad Legem Corneliam de ſicariis & veneficis, dicit. LEX Cornelia pœnam deportationis infligit ei qui hominem occiderit, eiuſq; rei cauſa, furtive faciendi cum telo fuerit: & qui venenum hominis necandi cauſa habuerit, vendiderit, parauerit, falſumve teſtimonium dixerit quo quis periſſet, mortiſve cauſam præſtiterit. Quæ omnia facinora in honeſtiores pœna capitis vindicari placuit: humiliores verò aut in crucem tolluntur, aut beſtiis ſubiiciuntur.

VLPIANVS libro VII. de officio Proconſulis, ſub titulo De ſicariis & veneficis. CAPITE primo legis Corneliæ de ſicariis cauetur, VT IS PRAETOR iudexve quæſtionis, cui ſorte ob-

uenerit quæſtio de ſicariis, eius quod in vrbe Roma propius mille paſſus factum ſit, vti quærat cum iudicibus qui ei ex lege ſorte obuenerint, de capite eius qui cum telo ambulauerit hominis necandi furtive faciendi cauſa, hominemve occiderit, cuius id dolo malo factum fuerit. & reliqua. Relatis verbis legis modo ipſe loquitur Vlpianus. Hæc lex nō omnē qui cum telo ambulauerit, punit: ſed cum tantū qui hominis necandi, furtive faciendi cauſa telum gerit, coercit, cōpeſcit. Item eum qui hominem occidit, coercit: nec adiecit cuius conditionis hominem, vt & ad ſeruum & peregrinum pertinere hæc lex videatur.

ITEM PAVLVS libro quo ſupra & titulo, dicit. HOMICIDA eſt, qui aliquo genere teli hominem occidit, mortiſve cauſam præſtitit.

ITEM de caſualibus homicidis MOYSES legaliter dicit. SI AVTEM *non per inimicitias inmiſerit ſuper eum aliquod vas non inſidians, vel lapidem quo moriatur non per dolum, & ceciderit ſuper eum, & mortuus fuerit, ſi neque inimicus eius, neque quæſierit malefacere ei, iudicabitis inter eum qui percuſſerit & proximum mortui ſecundum iudicia hæc, & liberabitis percuſſorem.*

VLPIANVS libro & titulo qui ſupra relati. DISTINCTIONEM caſus & volūtatis in homicidio ſeruari reſcripto Hadriani confirmatur. » Verba reſcripti. ET qui hominem occidit, abſol

ui ſolet, ſcilicet ſi non occidēdi animo id admiſit: «
& qui non occidit, ſed voluit occidere, pro homi «
cida damnatur. E re itaq; conſtituendum eſt * ex «
quo ferro percuſsit ipſa funditus. Nam ſi gladiū «
inſtrinxit, aut telo percuſsit, quid dubiū eſt quin « *
occidēdi animo percuſſerit? Sic lapide percuſsit, «
aut cucuma, aut cum forte rixaretur, ferro percuſ « *
ſit, ſed non occidendi mente. Ergo hoc exquirite, «
& ſi voluntas occidendi fuit, ut homicidam ſer- «
uum ſupplicio * cum iure iubete affici. «

PAVLVS libro quinto titulo quo ſupra. QVI hominem occidit, aliquando abſoluitur: & qui non occidit, vt homicida damnatur. Conſilium enim vniuſcuiuſque, nō factum puniendum eſt. Ideoque qui cū vellet occidere, caſu aliquo perpetrare nō potuit, vt homicida punitur: & is qui caſu teli hominem inprudenter ferierit, abſoluitur. Quod ſi in rixa percuſſus homo fuerit, quoniam ictus quoq; ipſos cōtra vnumquemq; contemplari oportet, ideo humiliores in ludum aut in metallū damnantur, honeſtiores dimidia parte bonorum multati relegantur.

ITEM GREGORIANVS libro IIII. ad legem Corneliam de ſicariis & veneficis, talem cōſtitutionem ponit. IMPERATOR Antoninus A. Aurelio Herculano & aliis militibus. Frater veſter rectius fecerit ſi ſe Præſidi prouinciæ obtulerit: cui ſi probauerit non occidendi animo Juſtā

a ſe percuſſam eſſe, remiſſa homicidij pœna ſecundum diſciplinam militarem ſententiam proferet. Propoſita prid. Kl. Febr. Læto II. Cons.

ITEM GREGORIANVS eodem titulo & libro talem conſtitutionem ponit. IMP. Alexander Aurelio Fauio, & aliis militibus. SI modo pro quo libellũ dediſtis non dolo præſtitit mortem minime perhorreſcat. Crimen quippe ita cõtrahitur ſi & voluntas occidendi intercedat. Ceterùm ea quæ ex inprouiſo caſu potiùs quã fraude accidunt, fato plerumq; nõ noxæ inputantur. Prop. XIII. Kl. Aug. Alexandro Cons.

ITEM GREGORIANVS eodem libro & titulo tale reſcriptum dedit. * quod ſi dñm *. Habe Agato KN. Qualitas precum Iull. Antonini clementiam noſtram facile commouit: quippe quod aſſeueret homicidium ſe non voluntate ſed caſu fortuito feciſſe, cum calcis ictu mortis occaſio præbita videatur. Quod ſi ita eſt, neque ſuper hoc ambigi poterit, omni eum metu ac ſuſpicione quod ex admiſsi diſcrimine ſuſtinet, ſecundũ id quod adnotatione noſtra comprehenſum eſt, volumus liberari. Dat. prid. Kl. Dec. Dioclitiano A. IIII. & Maximiano Conss.

VLPIANVS libro & titulo quo ſupra. CVM quidam per laſciuiam cauſam mortis præbuiſſet, comprobatum eſt factum Taurini Egnatl Proc.

Bæticæ a Diuo Hadriano, quod eum in quin-quennium relegaſſet. Verba Conſultationis & reſcripti ita ſe habent * em *. Inter Clodiũ, Opti- « me Imperator, & Euariſtum cognouit, quod Clo « dius Lupi filius in conuiuio dum ſago iactatur, « culpa Marij Euariſti ita male acceptus fuerit, vt « poſt diem quintũ moreretur. Ad que apparebat « nulla inimicitia cum Euariſti fuiſſet nec cupidita- « tis culpam coercendũ credidit, vt ceteri eiuſdem « * ætatis iuuenes emendarẽtur. Ideoq; Mario Eua- « riſto vrbe Italia prouincia Bæticæ in quinquen- « nium interdixit: decreuit & impendi cauſa duo « milia patri eius perſolueret Euariſtus, quod ma- « nifeſta eius fuerat paupertas, vel res. Verba reſcri « pti. Pœnam Marl Euariſti recte E G N. Taurine « moderatus es ad modum culpæ. Refert enim & « in maioribus delictis conſulto aliquid admitta- « tur, an caſu. Et ſane in omnibus criminibus di- « ſtinctio hæc pœnam aut * iuſtitiam prouocare « debet, aut temperamentum admittere. «

MODESTINVS libro differentiarũ ſexto, ſub titulo de ſcientibus & ignorantibus, generaliter loquitur. NONNVNQVAM per ignorantiam delinquentibus iure ciuili venia tribui ſolet, ſi modo rem facti quis non iuris ignoret, quæ ſcilicet conſilio delinquentibus præſtari non ſolet. Propter quod neceſſarium eſt, addita diſtinctione cõſiderare vtrum ſciente an ignorante aliquo

quid geſtum proponatur. &reliqua.

PAVLVS libro & titulo quo ſupra. QVI telum tutandæ ſalutis cauſa geret, non videatur hominis occidendi cauſa portare. Teli autem appellatione non tantum ferrum continetur, ſed omne quod nocendi cauſa portatum eſt.

EXPLICIT TITVLVS DE SICARIIS *& homicidis caſu vel voluntate.*

INCIPIT DE ATROCI INIVRIA.

MOYSES DICIT.

II. SI AVTEM *contenderint duo viri, & percuſſerit alter alterum lapide aut pugno, & non fuerit mortuus, decubuerit autẽ in lectulo, & ſi ſurgens ambulauerit homo foris in baculo, ſine crimine erit ille qui eum percuſſerat: præter acceſſionis mercedem dabit ei & medico inpenſas curationis.*

VLPIANVS libro regulari ſub titulo De iniuriis. INIVRIA ſi quidem atrox, id eſt grauis rerum non ſine iudicis arbitrio æſtimatur. Atrocem autem æſtimare ſolere Prætorẽ,* adque collegi ex facto, vt puta ſi verberatus vel vulneratus fuerit. &reliqua.

PAPIANVS libro definitionum ſecundo ſub titulo De iudicatis. PER hominem liberum

noxiæ deditum ſi tantum adquiſitum ſit quantum damnum dedit, manumittere cogendus eſt a Prætore qui noxæ deditum accepit. ſed fiduciæ iudicio non tenetur.

VLPIANVS libro XVIIII ad edictum, ſub titulo, Si fatebitur iniuria occiſum eſſe in ſimplum. & cum diceret. RVPISSE eum vtique accipiemus qui vulnerauerit, vel virgis, vel loris, vel pugnis cedit, vel telo cum aliovis genere cederet hominis corpus, * vel tumorem fecerit, vel ita demum ſi damnum datum eſt. De cetero ſi in nullo ſeruum pretio viliorem deterioremve fecerit, ad Aquiliam ceſſat, iniuriarumque erit agendū. Ergo & ſi pretio quidem non ſit deterior factus ſeruus, verum ſumptus in ſalute eius & ſanitate facti ſunt, in hæc nec mihi videtur damni * Aquilia lege poſſe.

PAVLVS libro ſingulari & titulo, De iniuriis. GENERALITER dicitur iniuria omne quod non iure fit. Specialiter alia eſt contumelia quam Græci * ΑΔΙΚΙΑΝ vocant. Nam cum Prætor noſter aduerſum nos pronunciaret, iniuriam nos accepiſſe dicimus. Vnde apparet non verum eſſe quod Labeo putabat, apud Prætorem iniuriam ΥΒΡΙΝ duntaxat ſignificare. * cōmunem omnibus enim iuris eſt, quod ſemper aduerſus bonos mores fit, idque nō fieri alicuius intereſt. Hoc edictum ad eam iniuriam pertinet quæ contumeliæ

cauſa ſit. Fit autem iniuria vel in corpore, dum ce dimur: vel verbis, dum conuitium patimur: vel cum dignitas læditur, vt cum matronæ vel prætextatæ comites abducuntur. Iniuriarum actio aut legitima eſt, aut honoraria. legitima ex lege
* duodecim tabularum, QVI iniuriam alteri facit quinq; & viginti ſeſtertiorum pœna ſubit. quæ
* lex generalis fuit libero trecentos ſeruos CL pœnam ſubito ſextertiorum.

IDEM PAVLVS eodem libro ſingulari, ſub titulo Quemadmodum iniuriarũ agatur. QVI autem iniuriarũ in quid aget, certum dicat quid iniuriæ factum ſit, & taxationem ponat non minorem quam quanti vadimoniũ fuerit. Certum dicit qui ſuo nomine demonſtrat iniuriam, neq; ita vt per diſiunctionem hoc aut illud accidiſſe comprehendat, ſed vt neceſſe habeat aut vnam nomini ſuo rem deſtinare, aut plures ita complecti vt omnes eas accidiſſe cogatur probare. Certum autem an incertum dicat, cognitio ipſius Prætoris eſt. Demonſtrat autem hoc loco Prætor non vocem agentis, ſed qualem formulam edat. Certum non dicit qui dicit pulſatum, ſi ſit verberatus, ſed & partem corporis demonſtrat, & quem in modum, pugno puta, an fuſte, an lapide, ſicut formula poſita eſt, QVOD AVLI AGERII PVGNO MOLA PERCVSSA EST. Illud non cogitur dicere, dextra an ſiniſtra,

nec

nec qua manu percuſsit. Ita ſi dicat infamatum ſe eſſe, debet adiicere quemadmodum infamatus ſit. Sic enim & formula concepta eſt, QVOD NVMEDIVS NIGIDIVS ILLVM INMISIT AVLO AGERIO INFAMANDI CAVSA.

PAVLVS libro Sententiarum ſub titulo ad legem Corneliam de ſicariis & veneficis. CAVSA mortis idonea nõ videtur, cum læſus homo poſt aliquos dies officium diuturnæ vitæ retinens deceſsit, niſi forte fuerit ad necem cæſus, aut lætaliter vulneratus.

INCIPIT DE IVRE ET SÆVITIA DOMINORVM.

MOYSES DICIT.

SI * QVIS *percuſſerit ſeruum aut ancillam virga, & mortuus fuerit in manibus eius, iudicio vindicetur. Quod ſi ſuperuixerit die vno, aut duobus, non vindicabitur. pretium enim ipſius eſt.* III.

PAVLVS libro Sententiarum ſub titulo ad legem Corneliam de ſicariis & veneficis. dicit. SERVVS ſi plagis defecerit,* niſi id dolo fiat, dominus homicidij reus non poteſt poſtulari. Modum enim caſtigandi & in ſeruorum coherciti one placuit temperari.

VLPIANVS libro octauo de officio Procon ſulis, ſub titulo De dominorum ſæuitia.* Si dominus in ſeruum ſæuierit, vel ad pudicitiam turpemque violationem conpellat, quæ ſint partes Præſidis ex reſcripto Diui Pij ad Aurelium Marcianum Proconſulem Bæticæ manifeſtatur: Cu-
,, ius reſcripti verba hæc ſunt.* Dominorum qui-
,, dem poteſtatem in ſeruos ſuos inlibatã eſſe opor
,, tet, nec cuiquam hominum ius ſuum detrahi. Sed
,, dominorum intereſt ne auxilium contra ſæuitiã,
,, vel famem, vel intolerabilem iniuriam denege-
,, tur iis qui iuſte deprecantur. Ideoque cognoſce
,, de querellis illorum qui ex familia Iuli Sabini ad
,, ſtatuam confugerunt, & ſiue durius habiti quam
,, æquum,* vel infamiæ iniuria adfectos cognoue-
,, ris, venire iube, vt in poteſtatem Sabini non re-
,, vertantur. Quod ſi meæ conſtitutioni * fraudem
,, fecerit, ſciet me admiſſum ſeuerius exſecuturum.
Diuus etiam Adrianus Vmbram quandam matronam in quinquennium relegauit, quod ex leuiſſimis cauſis ancillas atrociſsime tractaret. Item Diuus Pius ad libellum Alfi Iuli reſcripſit hæc
,, verba. Seruorum obſequium non ſolum impe-
,, rio, ſed & moderatione, & ſufficientibus præbi-
,, tis, & iuſtis operibus contineri oportet. Itaque &
,, ipſe curare debet iuſte ac temperate & vos tra-
* ,, ctare vt & facili requirere eo poſsit, niſi apparue-
,, rit vel in parente inpendiis eſſe, vel atrociorem
,, dominationem ſæuitiam exercere neceſſe habeat

Proconſ. V. C. ne quid tumultuoſius contra acci- « *
dat, præuenire ſe, & ex mea iam auctoritate ad «
alienandos eos conpellere. Grauione & Romu- « *
lo Conss. «

GREGORIANVS libro XVIIII ſub titulo De accuſationibus. IMPP. DIOCLITIANVS & Maximianus Auguſti Aurelio Sacrato militi. Cum ſeruum tuum vi ægritudinis grauiter oppreſſum fati munus impleſſe proponas, propter inmoderatam caſtigationem calumniæ cauſationem emergere, * innotitiæ ratio, cuius fiduciã geris, nõ permittit. Prop. Non. Decemb. Dioclitiano A. III & Ariſtone Conss.

EXPLICIT TITVLVS DE DOMI- *norum ſæuitia cohibenda.*

INCIPIT DE ADVLTERIO.

MOYSES DIXIT.

QVICVNQVE *mœchatus fuerit cum mulie-* IIII.
re proximi ſui, morte moriatur qui mœchatus fuerit & quæ mœchata fuerit. Quod ſi aliquis ſeduxerit virginem non deſponſatam & ſtuprauerit eam, ducat eam ſibi in vxorem. Quod ſi renuerit pater eius & noluerit eam dare illi in vxorem, pecuniam inferet patri in quantum eſt dos virginis.

PAVLVS libro ſingulari de adulteriis ſub ti-

tulo. BREVEM interpretationem de adulteriis cohercendis facturus per ipſa capita ire malui, ordinemq; legis ſeruare. Et quidem primum caput legis Iuliæ de adulteriis prioribus legibus pluribus abrogat. Secundo vero capite permittit pater filias ſuas quas in poteſtatem habet, vt in ea quæ auctore cum in poteſtate eſſet viro in manū convenerit, adulterum domui ſuæ generive ſui deprehenderit, in quem eam rem ſocerum adhibuerit, vt is pater cum adulterum ſine fraude occidat, ita vt filiam in continenti occidat.* Inuidia autem filia qui adulterum deprehenſum occiderit, & in continenti filiam, licito iure hoc factum Marcellus libro XXXI. Digeſtorum ſcribit. Auctoritate quoq; pater poſſe interficeret vel Cons. verum vel patronum ſuum in filiam adulterum deprehenderit, eodem libro Marcellus probat. Sed ſi filiam non interfecerit ſed ſolum adulterū, homicidij reus eſt. Si ex interuallo filiam interfecerit, tantundem eſt, niſi perſequutus interfecerit. Continuatione enim animi videtur legis auctoritate feciſſe.

IDEM PAVLVS eodem ſingulari libro & titulo. CERTAE autem enumerantur perſonæ, quas viro liceat occidere in adulterio deprenhenſa vxore, quamuis vxorem nō liceat. Ergo ſecundum leges viro etiam filio familias permittitur etiam domi ſuæ deprehenſum adulterum interfi-

cere ſeruum, & eum qui auctoramento rogatus eſt ad gladium, vel etiam illum qui operas ſuas vt cum beſtiis pugnaret, locauit. Sed & iudicio publico damnatũ licere interficere in adulterio deprehenſum, vel libertinum vel ſuum vel paternum, & tam ciuem Romanum quam Latinum. Sed & patris & matris, & filij & filiæ libertum permittitur occidere: quo loco & deditius haberetur. Debet autem profiteri apud eum cuius iuriſdictio eſt eo loco vbi occidit, & vxorẽ dimittere. Quod ſi non fecerit, inpune non interficit. Sciendum eſt autem Diuum Marcum & Commodum reſcripiſſe, eum qui adulterum inlicite interfecerit, leuiori pœna puniri. Sed & Magnus Antoninus pepercit eis qui adulteros inconſulto calore ducti interfecerunt. & reliqua.

IDEM PAVLVS eodem libro ſingulari & titulo. IVRE mariti vel patris qui accuſat, poteſt & ſine calumniæ pœna vinci: ſi iure extranei accuſat, poteſt calumniæ pœna puniri, ſed tantũ poſt duo menſes. Intra quatuor menſes vtiles expertus, licet talis ſit qui alias accuſare non poſsit, vt libertinus, aut minor vigintiquinque annorum, aut infamis, tamen ad accuſationem admittitur, vt & Papianus libro xv. ſcripſit.

PAPIANVS libro xv. reſponſorum ſub titulo ad legem Iuliam de adulteris. CIVIS Romanus qui ſine connubio ſibi peregrinam in matri

monio habuit, iure quidem mariti eam adulterã non poſtulat, ſed ei non opponetur infamia, vel quod libertinus rem ſeſtertiorũ triginta milium aut filium non habuit, propriam iniuriam perſequenti.

PAVLVS libro ſingulari & titulo quo ſupra. IN vxorem adulteriũ vindicatur iure mariti,non etiam ſponſam. Seuerus quoque & Antoninus ita reſcripſerunt.

PAPIANVS LIBRO ſingulari de adulteriis. QVAEREBATVR an pater emancipatã filiam iure patris accuſare poſsit. Reſpondit. Occidendi quidem facultatem Lex tribuit eam filiã quam habet in poteſtatem,aut eo auctore in manum cõuenit: ſed accuſare iure patris ne quidem emancipatam filiam pater prohibetur.

PAPIANVS eodẽ ſingulari & titulo. CVM patri lex Regia dederit in filiam vitæ neciſque poteſtatem,quod bonum fuit lege comprehendi,vt poteſtas fieret etiam filiam occidendi,vellem mihi reſcribere.nam ſcire cupio. Reſpondit. Numquid ex contrario præſtat nobis argumentũ hæc
* adiectio vt non videatur lex nõ habenti dediſſe, vt videatur maiore æquitate ductus adulterũ occidiſſe,cum nec filiæ pepercerit.

IDEM. SI pater qui adulterum occidit, & filiæ ſuæ pepercit,quæro quid aduerſus eum ſit ſta

tuendum? Reſpondit. Sine dubio iſte pater homicida eſt. Igitur tenebitur lege Cornelia de ſicariis. Plane ſi filia nõ voluntate patris, ſed caſu ſeruata eſt, non minimam habebit defenſionem pater, quod forte filiam * Nam lex ita punit homicidam ſi dolo malo homicidium factum fuerit. Hic autem pater non ideo ſeruauit filiam quia voluit, ſed quia occidere eam non potuit.

PAPIANVS idem. SI maritus vxorem ſuam in adulterio deprehenſam occidit, an in legem de ſicariis incidit, quæro. Reſpondit. Nulla parte legis marito vxorem occidere conceditur. Quare ea parte contra legem feciſſe eum non * dubitantur non ambigitur. Sed ſi de pœna tractas * non his quæ aliquid eius honeſtimo calori permittetur, ambigitur. Sic dicit non dubitantur, vt non quaſi homicida puniatur capite vel deportatione, ſed vſque ad exitium pœna eius ſtatuitur. *

ITEM SIC. DE mancipiis alterius marito vel patre accuſante quæſtionem habendam palam eſſe: An idem extraneo accuſatori permitti debeat, quæro. Reſpondit. Poteſt videri ea ratio fuiſſe permittẽdi iſtis perſonis de ſeruis quæſtionem habere, vt diligentius dolorem animi ſui, item iniuriã lecti & domus, non tranſlaticie perſequerentur. Sed quoniam non facile tale delictum ſine miniſterio ſeruorum admitti creditum eſt, ratio eo perduxit, vt etiam extraneo accuſan-

te mancipia quæſtioni tormentorum ſubiiceren-tur a iudicibus.

PAVLVS libro *Sententiarum ſub titulo de adulteriis. PERMITTITVR tã adoptiuo quã naturali patri, adulterum cum filia cuiuſcp digni-tatis domi ſuę vel generi ſui deprehenſum ſua ma nu occidere. Filiusfamiliæ pater ſi filiã in adul-terio deprehenderit, verbis quidem legis prope eſt vt non poſsit occidere, permittitur tamen etiã ei vt occidat. Maritus in adulterio deprehen-ſos non alios quam infames & eos qui corpore quæſtum faciũt, ſeruos etiam & liberos, excepta vxore quam prohibetur, occidere poteſt. Ma-ritum qui vxorẽ deprehenſam cum adultero oc-cidit, quia hoc inpatientia iuſti doloris admiſit, le nius puniri placuit. Occiſo adultero dimittere ſtatim maritus debet. vxorem, atque ita triduo proximo profiteri cũ quo adultero, & in quo lo-co vxorẽ deprehenderit. Inuenta in adulterio
* vxore maritus ita demum adulterum maritus oc cidere poteſt, ſi eum domi ſuæ deprehendat. Eum qui in adulterio deprehenſam vxorem non ſtatim dimiſerit, reum lenocinij poſtulari placu-it. Serui vero tam mariti quam vxoris in cauſa adulterij torqueri poſſunt: nec his libertas ſub ſpecie inpunitatis data valebit.

EXPLICIT TITVLVS IIII.

INCI-

INCIPIT DE STVPRATORIBVS.

MOYSES DICIT. QVI *manſerit cum maſculo manſione muliebri, aſpernamentum eſt, ambo moriantur: rei ſunt.* V.

PAVLVS libro * Sententiarum ſub titulo de adulterIs. QVI maſculum liberum invitum ſtuprauerit, capite punietur. qui voluntate ſua ſtuprum flagitiumque inpurum patitur, dimidia parte bonorum ſuorum multatur, nec teſtamentum ei ex maiore parte facere licet. **Hoc quidem iuris eſt, mentem tamen legis Moyſis, Imperatoris Theodoſij conſtitutio ad plenum ſecuta cognoſcitur.**

ITEM Theodoſianus. IMPP. VALENTINIANVS Theodoſius & Arcadius Auguſti, ad Orientium vicarium vrbis Romæ. Non patiamur vrbis Romæ virtutem omniũ matrem diutius effœminati in viros pudoris contaminatione fœdari, & ageſte illud ad priſcis conditoribus robur fracta molliter plebe tenuatum, conviciũ ſæculi vel conditorum inrogare vel principium. Orienti AGUC nouis. Laudanda igitur experientia tua, omnes quibus flagitioſus luxus eſt viri corpus muliebriter conſtitutum alieni ſexus damnare patientia, nihilque diſcretum habere cum feminis, occupatos, vt flagitij poſcit inmanitas, atque omnibus ſeductos, pudet dicere, viro-

rum lupanaribus, ſpectante populo flammis vindicibus expiabit, vt vniuerſi intelligant ſacroſanctum cunctis eſſe debere hoſpitium virilis animæ, nec ſine ſummo ſupplicio alienum expetiſſe ſexum, qui ſuum turpiter perdidiſſet. Prop. prid. Id. Maias, Romæ, In atrio Mineruæ.

EXPLICIT TITVLVS DE *ſtupratoribus.*

INCIPIT DE INCESTIS NVPTIIS.

VI. MOYSES DICIT. QVICVNQVE *concubuerit cum muliere vxore patris ſui, pudenda patris ſui detexit, morte moriantur: ambo rei ſunt. Et quicunque concubuerit cum nuru ſua, morte moriantur: ambo rei ſunt.*

VLPIANVS libro Regulari De nuptiis ſub titulo. INTER parentes & liberos cuiuſque gradus ſint, connubium non eſt. Inter cognatos autem ex tranſverſo gradu, olim quidem matrimonia contrahi non poterant, nunc autem ex tertio gradu licet vxorem ducere, ſed tantum fratris filiam non etiam ſororis: nec amitam, nec materteram, quamvis eodem gradu ſint. Eam quę nouerca, vel priuigna, vel quæ nurus vel ſocrus fuit, vxorem ducere nō poſſumus. Si quis eam quam non licet, vxorem duxerit, inceſtum matrimoniũ

contrahit, ideoque liberi in poteſtate eius non fiunt, ſed quaſi vulgo concepti, ſpurij ſunt.

PAVLVS libro * Sententiarū De nuptiis ſub titulo. INTER parentes & liberos iure ciuili matrimonia contrahi non poſſunt, nec filiam ſororis aut neptem ducere poſſumus. Proneptē ætatis ratio prohibet. Adoptiua cognatio impedit nuptias inter parentes ac liberos omnimodo: inter fratres eatenus quatenus capitis minutio non intervenit. Nec ſocrum, nec nurum, priuignam nec nouercam aliquando citra pœnā inceſti vxorem ducere licet: ſicvt nec amitam, aut materteram.* ſed vel cognatam contra interdictum duxerit, remiſſo mulieri iuris errore, ipſe pœnam adulterij legis Iuliæ patitur, non etiam ducta.

GREGORIANVS libro quinto De nuptiis ſub titulo. Exemplum literarum Dioclitiani & Maximiani Impp. talem coniunctionem grauiter puniri commemorat.

EXEMPLVM Edicti Dioclitiani & Maximiani nobiliſsimorum Cæſarum. QVONIAM piis religioſiſque mentibus noſtris ea quæ Romanis legibus caſte ſancteque ſunt conſtituta, venerabilia maxime videntur atque æterna religione ſeruanda, diſsimulare ea quæ a quibuſdam in præteritum nefarie inceſteque commiſſa ſunt, nō oportere credimus, cum vel cohibenda ſunt, vel etiam vindicanda, inſurgere nos diſciplina *

noſtrorum temporum cohortatur. Ita enim & ipſos inmortales Deos Romano nomini, vt ſemper fuerunt, fauentes atque placatos futuros eſſe non dubium eſt, ſi cunctos ſub imperio noſtro agentes piam, religioſamque, & quietam, & caſtam in omnibus more colere perſpexerimus vitam. In quo id etiam prouidendum quam maxime eſſe cenſuimus, vt matrimoniis religioſe atque legitime iuxta diſciplinam iuris veteris copulatis, tam eorum honeſtati qui nuptiarum coniunctiones ſectantur, quam etiam his qui cum-deinceps ſeruata religione naſcentur, incipiat eſſe conſultum, & honeſtate naſcendi etiam poſteritas ipſa purgata ſit. Id enim pietati noſtræ maxime placuit, vt ſancte neceſsitudinum nomina obtineant apud affectus ſuos piam ac religioſam conſanguinitati debitam caritatem. Nefas enim credere eſt ea quæ in præteritum a conpluribus conſtat eſſe commiſſa, cum pecudum ac ferarũ promiſcuo ritu, ad inlicita connubia inſtinctu exercendę libidinis, ſine vllo reſpectu pudoris ac pietatis inruerint. Sed quæcunque antehac vel inperitia delinquentium, vel pro ignorantia iuris, Barbaricæ inmanitatis ritu ex inclitis matrimoniis videntur admiſſa, quamquam eſſent ſeueriſsime vindicanda, tamen contemplatione clementiæ noſtræ ad indulgentiam volumus pertinere: ita tamen vt quicunque in anteactum tempus inlici

tis inceſtisque ſe matrimoniis polluerunt, hacte-
nus adeptos ſe eſſe noſtra indulgentia ſciant, vt
poſt tam nefaria facinora, vitam quidem ſibi gra
tulentur eſſe conceſſam, ſciant tamen non legiti-
mos ſe ſuſcepiſſe liberos quos tam nefaria cõiun-
ctione genuerunt. Ita enim fiet vt de futuro quo-
que nemo audeat inefrænatis cupiditatibus obe-
dire, cum & ſciant ita præcedentes admiſſores
iſtiuſmodi criminum venia liberatos, vt liberorũ
quod inlicite genuerunt ſucceſsiones * careatur, *
quæ iuxta vetuſtatem Romanis legibus negaba-
tur. Et optaſſemus quidem nec ante quicquam
eiuſmodi eſſe commiſſum quod eſſet aut clemen
tia remittendum, aut legibus corrigendum. Sed
& poſt hanc religionem ſanctitatemque in con-
nubiis copulandis volumus ab vnoquoque ſer-
uari, vt ſe ad diſciplinam legeſque Romanas me-
minerint pertinere, & eas tantum ſciant nuptias
licitas quæ ſunt Romano iure permiſſæ. Cum
quibus autem perſonis tam cognatorum quam
ex adfinium numero contrahi non liceat matri-
monium, hoc edicto noſtro cõplexi ſumus: cum
filia, nepte, pronepteque, matre, auia, proauia: &
ex latere amita ac matertera, ſororis filia, & ex ea
nepte. Itemque ex adfinibus priuigna, nouerca,
ſocru, nuru, ceteriſque quæ antiquo iure prohi-
bentur, a quibus cunctos volumus abſtinere.
Nihil enim niſi hanc tantum ac venerabiles no-

* * ſtra iura cuſtodiunt, & ita ad tantam magnitudinem Romanam geſta cunctorum non mirum fauore pervenit, quoniam omnes leges ſua religione ſapienti pudoriſque obſeruatione devinxit. Quare hoc edicto noſtro volumus omnibus palam fieri, quod præteritorum venia per clementiam noſtram cõtra diſciplinam videtur indulta, ad ea tantum delicta pertineat quæ in die tertio Kal. Ianuariarũ Tuſco & Anulino Conss. videntur eſſe commiſſa. Si qua autem contra Romani nominis decus ſanctitatéque legũ, poſt ſupradictum diem deprehenduntur admiſſa, digna ſeueritate plectentur. Nec enim vllam in tam nefario ſcelere quiſquã æſtimet veniam ſe cõſequi poſſe, qui tam euidenti crimini, & poſt edictum noſtrũ non dubitabit * inſuere. Dat. Kl. Mai. Damaſco. Tuſco, & Anulino Conss.

ERMOGENIANVS ſub titulo de nuptiis. IMPP. DIOCLITIANVS & Maximianus AA. Fl. Flauiano. His qui inceſtas nuptias per errorem contrahunt, ne pœnis ſubiiciantur, ita demum clemẽtia principũ ſubvenit, ſi poſtea quam errorem ſuum reſcierint, ilico nefarias nuptias dirimerint. Prop. Id. Mar * & Diogene Cons.

Hanc quoque conſtitutionem Gregorianus titulo de nuptiis inſeruit, quæ eſt triceſima & ſecunda, aliis tamen & die & coss. * id eſt CONSTITVTIO PP. V. ID. IVN. DIOCLITIANO TER ET MAXIMIANO AVGVSTIS.

PAPIANVS libro ſingulari de adulteriis.

QVI ſororis filiam vxorem duxerat per errorē, antequam prçueniretur a delatore, dirimit coitū: quæro an adhuc poſsit accuſari. Reſpōdit. Ei qui cōiunctione ſororis filiæ bona fide abſtinuit, pœnam remitti palam eſt: quia qui errore cognito dirimit coitum, creditur eius voluntatis fuiſſe, vt, ſi ſciſſet ſe in eo neceſsitudinis gradu poſitum, non fuiſſet tale matrimonium copulaturus.

Idem dicitur in eos qui inceſtas nuptias contraxerunt. Maledicti tamen ſunt omnes inceſti per legem, cum adhuc rudibus populis ex diuino nutu condita Iſdem abſtipulantibus ſancirentur. Et vtique omnes maledicti puniti ſunt, quos diuina & humana ſententia conſona voce damnauit. Lex diuina ſic dicit.

MALEDICTVS (inquit) dixit Moyſes, QVI *concubuerit cum vxore patris ſui: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui concubuerit cum ſorore ſua de patre aut de matre: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui concubuerit cum nuru ſua: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui concubuerit cum ſocru ſua: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui concubuerit cum ſorore patris ſui: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui concubuerit cum ſorore matris ſuæ, & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui concubuerit cum ſorore vxoris ſuæ, & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui dormierit cum vxore fratris ſui: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus qui dormierit cum omni pecore: & dicit omnis populus, Fiat, Fiat.*

EXPLICIT TITVLVS DE ADVLTERIS, *ſtupratoribus & inceſtis.*

INCIPIT DE FVRIBVS ET POENA EORVM.

* Quod ſi duodecim tabularum * nocturnum furem autem ſi ſe aut telo defendere, interfici iubent, ſcitote, Iuriſconſulti, quia Moyſes prius hoc ſtatuit, ſicut lectio manifeſtat.

VII. MOYSES DICIT. *Si perfodiens nocte parietem inuentus fuerit fur, & percuſſerit eum alius & mortuus fuerit hic, non eſt homicida is qui percuſſerit eum. Si autem ſol ortus ſuper eum, reus eſt mortis percuſſor, & ipſe morietur.*

PAVLVS libro Sententiarũ V. ad legem Corneliam De ſicariis & veneficis. SI quis furem nocturnum vel diurnum cum ſe telo defenderet, occiderit, hac quidem lege non tenetur: ſed melius fecerit qui eum conprehenſum, tranſmittendum ad Præſidem magiſtratibus obtulerit.

VLPIANVS libro VIII. ad Edictum ſub titulo, Si quadrupes pauperiem dederit. INIVRIA occiſum eſſe merito adſcitur. Nõ enim ſufficit occiſum, ſed oportet iniuria id eſſe factum. Proinde ſi quis ſeruum latronem occiderit, lege Aquilia non tenetur, quia non * occidit. Sed & quemcunque alium ferro ſe petentem qui occiderit, non videbitur iniuria occidiſſe. Proinde ſi furem nocturnum quem lex duodecim tabularum omnimodo permittit occidere, aut diurnũ quem eaque lex permittit, ſed ita demum ſi ſe telo defen

dat,

dat, videamus an lege Aquilia teneatur. Et Pomponius dubitat nunc hæc lex non ſit in vſu. Et ſi quis noctu furem occiderit, nō dubitamus quin lege Aquilia teneatur. Sin autem cum poſſet adprehendere, maluit occidere, magis eſt vt iniuria feciſſe videatur. Ergo etiam lege Cornelia tenebitur. Iniuriam autem accipere hîc nos oportet nō quemadmodum & circa iniuriarum actionem, contumeliam quandam, ſed quod non iure factū eſt, hoc eſt, contra ius, id eſt, ſi culpa quis occiderit. & reliqua.

VLPIANVS libro octauo de officio Proconſulis ſub titulo De furibus. FVRES ad forum remittendi ſunt diurni, nocturnique extra ordinem audiendi, & cauſa cognita puniendi, dum pœna eorum ſciamus operis publici modum nō egrediendum. Idem & in balneariis furibus. Sed ſi ſe telo fures defendunt, vel effractores, vel ceteri ſimiles, nec quemquam percuſſerunt, metalli pœna humiliores, honeſtiores vero relegatione adficiendi erunt.

PAVLVS libro Sententiarum ſub titulo De furibus. FVRTI quocumque genere damnatus, famoſus efficitur. Fur eſt qui rem alienam cōtrectat. Furtorum genera ſunt quatuor, Manifeſti, nec manifeſti, concepti, & oblati. Manifeſtus fur eſt qui in faciendo deprehenſus eſt, & intra terminos eius loci vnde furatus eſt, conprehen-

ſus eſt, vel antequam ad eum locum quo deſtinauerat, pervenerit. Nec manifeſtus eſt fur, qui intra rapiendo quidem conprehenſus non eſt, ſed eum feciſſe negari non poteſt. Concepti actione tenetur apud quem furtum eſt inventum. Oblati actione is tenetur qui rem furtiuam alij obtulit, ne apud ſe inueniretur. Furti actione is agere poteſt cuius intereſt rem non periſſe. Conceptiua autem agere poteſt qui rem concepit & invenit. Oblati agere poteſt penes quem res concepti inuenta eſt.

EXPLICIT TITVLVS DE *furibus.*

INCIPIT DE FALSO TESTIMONIO.

MOYSES DICIT.

VIII. *SI ſteterit teſtis iniuſtus aduerſus hominem accuſandum, accuſans eum impietatis, ſtabunt duo homines quibus eſt inuicem contentio, ante Deum, & ante ſacerdotes, & ante iudices quicunque fuerint in illis diebus. Cum inquiſierint iudices diligenter, & inuentus fuerit teſtis iniuſtus teſtificans iniuſta, inſurgentes aduerſus eum facietis ei ſicut voluit malefacere, & delebitis malum de medio veſtrum, & ceteri audientes timebunt, nec audebunt mala facere inter vos.*

PAVLVS libro ſingulari De pœnis omnium

legum ſub titulo, Ad legem Iuliam de adulteris. Qvi falſum teſtimonium dixerit, proinde tenebitur ac ſi lege Cornelia teſtamentaria damnatus eſſet.

Pavlvs libro Sententiarum quinto ſub titulo De teſtibus & de quæſtionibus. Hi qui falſum vel * aliqua teſtimonia dixerũt, vel vtriuſve parti prodiderunt, aut in exilium aguntur, aut in inſulam relegantur, aut curia ſubmouentur.

Idem libro * ad legem Corneliam de ſicariis & veneficis. Lex Cornelia pœnam deportationis infligit ei qui hominem occiderit, eiuſque rei cauſa furtique faciendi cum telo fuerit, & qui venenum hominis necandi cauſa habuerit, vendiderit, parauerit, falſumve teſtimonium dixerit quo quis periret, mortiſve cauſam præſtiterit. Quæ omnia facinora in honeſtiores pœna capitis vindicari placuit: humiliores vero aut in crucẽ tolluntur, aut beſtiis ſubiiciuntur.

Pavlvs libro Sententiarũ v. ſub titulo Ad legem Corneliam teſtamentariã. Hi qui ob falſum teſtimonium perhibendum pecuniã acceperint, dederint, iudicemve vt ſententiam ferat vel nõ ferat, corruperint, corrumpendumve curauerint, humiliores capite puniũtur, honeſtiores publicatis bonis cũ ipſo iudice in inſulã deponãtur.

Idem eodẽ libro & titulo. Falsvm eſt quicquid in veritate nõ eſt, ſed pro vero adſeueratur.

VLPIANVS ſub titulo De pœna legis Corneliæ teſtamentariæ libro VIII.* Præterea factū eſt Senatuſconſultum * Statilio & Tauro Conſulibus, quo pœna legis Corneliæ inrogatur ei qui quid aliud quam teſtamentum ſciens ſignauerit, ſignarive curauerit. Item qui falſas teſtationes faciendas, teſtamentave falſa inuicem dicenda aut conſignanda dolo malo curauerit, Licinio V. & Tauro Conss. Item qui ob ſtruendā aduocationem teſtimoniave pecuniam acceperit, pactuſve fuerit, ſocietatem coierit, aut aliquam delationē interpoſuerit. Item ſi quis coierit ad occiſionem innocentium Senatuſconſulto quod Cotta & *Meſſala factum eſt, cohercentur. Sed & ſi quis ob venundandum vel * denudandum * non remittendumve teſtimonium pecuniam acceperit, Senatuſconſulto quod duobus Geminis Conss. factū ſit, pœna legis Corneliæ adficitur. & reliqua.

* *

VIIII. ITEM MOYSES. FALSVM *teſtimoniū non dabis aduerſus proximum tuum.*

VLPIANVS libro VIIII. de officio Proconſulis ad legem Iuliam de vi publica & priuata. EADEM lege quibuſdam teſtimonium omnino, quibuſdā interdicitur inuitis, capite octogeſimo & VII. & capite octogeſimo octauo, in hęc verba,* his verbis * HOMINIBVS IN HAC

LEGE IN REVM TESTIMONIVM DICERE NE LICETO, qui ſe ab eo parenteve eius, libertove cuius eorū libertus libertauerit* quive inpubes erit, * quive eorum in integrum * reſtitutus non eſt, quive in vinculis cuſtodiaque publica erit, quive depugnandi cauſa auctoratus erit, quive beſtias depugnare locauit, locauerit, preterquam qulaculandi cauſa ad vrbem miſſus eſt, erit, palamve corpore quæſtum faciet, fecerit: quive ob teſtimoniū dicendum pecuniā accepiſſe iudicatus erit, neve quis eorū hac lege in reum teſtimonium dicat: Capite octogeſimo ſeptimo his. HOMINES INVITI IN REVM teſtimonium ne dicant, qui ſobrinus eſt ei reo, propiorevé cognatione coniunctus, quive ſocer, gener, vitricus, priuignuſque eius erit. & reliqua.

PAVLVS libro ſententiarū V. ſub titulo De teſtibus & quæſtionibus. SVSCEPTOS teſtes & eos vel maxime quos accuſator de domo eduxit, vel vitę humilitas infamauerit, interrogari nō placuit. In teſtibus enim & vitæ qualitas ſpectari debet & dignitas * ſi ſint adfinem vel cognatum * inuiti teſtes interrogari non poſſunt. Aduerſus ſe inuicem parētes & liberi, itemque liberti nec volentes ad teſtimonium admittendi ſunt. quia rei veræ teſtimonium neceſsitudo perſonarum plerumque corrumpit.

EXPLICIT TITVLVS DE FAMILIARI *teſtimonio non admittendo.*

INCIPIT DE DEPOSITO.

MOYSES DICIT.

X. *SI aliquis dabit proximo ſuo argentum vel vas ſeruare, & furatum fuerit de domo hominis, ſi inuenitur qui furatus eſt, reddet duplum. quod ſi non fuerit inuentus fur, accedat is qui commendatum ſuſceperat ante Dominum, & iurabit nihil ſe nequiter egiſſe de omni re commendata proximi ſui, & liberabitur.*

MODESTINVS libro Differentiarũ ſecundo De depoſito vel cõmendato. COMMENDATI iudicio conuentus etiam culpam præſtare cogitur: qui vero depoſiti conuenitur, de dolo non etiam de culpa condemnandus eſt. Commodati enim contractu, quia vtriuſque contrahentis vtilitas interuenit, vtrumque præſtatur: in depoſiti vero cum ſola deponẽtis vtilitas vertitur, ibi dolus tantum præſtatur. Sed in ceteris quoq; partibus iuris iſta regula cuſtoditur. ſic enim & in fiduciæ iudicio, & in actione rei vxoriæ & dolus & culpa deducitur: quia vtriuſque contrahentis vtilitas intervenit. In mandati vero iudicio dolus * non etiam tutoris vtilitas in adminiſtratione verſatur. Depoſiti damnatus infamis eſt: qui vero commodati damnatur non fit infamis. alter enim propter dolum, alter propter culpam condemnatur. Actione depoſiti conuentus ciVariarum nomine apud eundem iudicem vtiliter expe

ritur;at is cui res cõmendata eſt, inprobe ciVariarum exactionem intendit. Inpenſas tamen neceſſarias iure perſequitur, quas forte in ægrum vel alias laborantem inpenderit.* Reſpondit depoſita ſi ſubripiatur,dominus domus habet furti actionem, quamvis apud quem res depoſita eſt interſit ob inpenſas in rem factas ſe retinere:is vero cui res commodata ſit,furti experiri debebit ſi modo ſoluendo fuerit. Actio cõmodati ſemper in ſimplum competit:depoſiti vero nonnumquã in duplum, ſcilicet ſi ruinæ, vel naufragij, vel incendij,aut tumultus cauſa res deponatur.

ERMOGENIANVS ſub titulo De depoſito huiuſmodi inſerit cõſtitutionem. IDEM Auguſtus Cæſar Fl. Munatio. Eum qui ſuſcepit depoſitum, dolum non etiam caſum præſtare certi iuris eſt. Cum itaque proponas ignis vi quædã cremata de his quæ tibi fuere commendata, nec vllum dolum in ſubtrahendis rebus adhibitum, Rector prouinciæ nihil contra iuris rationem fieri patietur. Et quoniam nec tu quereris moras adhibita varietatem negotium inter vos ortum * ſecundum iuris ordinem ſua ratione decidetur. Subſcripta VIII. Kl. Iul. Serdica. Auguſtis Cæſaribus.

IDEM Auguſtus & Cæſar Fl. Aurelio Attenico Andronico. Eos penes quos veſtem & argenti materiã depoſuiſſe proponis, apud Rectorem

prouinciæ cõuenit interrogari. quod ſiue teneãt, ſiue dolo fecerunt quominus poſsint reſtituere, ſecundũ bonam fidem tibi ſatisfacere conpellet. Subſcripta VI.Kl.April.Syrmi.Cæss.Conss.

IDEM Auguſtus & Cęſares Aurelio & Euſtatio & Dioſimo. Is qui depoſitum ſuſcepit vltra dolum,ſi non aliud ſpecialiter conuenit, prę ſtare nihil neceſſe habet. Cuius memor iuris Rector prouinciæ partium allegationibus auditis pro ereptorum qualitate ſua ordinabit ſentẽtia. Subſcripta XIIII.Kl.Nouẽ.Appiaria.*

IDEM Auguſtus & Cęſares VII.& Quadrat. ILLE qui dolo malo depoſitum nõ reſtituit, ſuo nomine conuentus ad eius cum infamiæ periculo reſtitutionem vrguetur. Scripta Id.Dec.Nicomedia.CC.Conss.

PAVLVS libro ſecundo ſententiarum ſub titulo De depoſito. DEPONERE poſſumus apud aliũ id quod noſtri iuris eſt vel alieni. Depoſitum eſt quaſi diu poſitum. Seruandum eſt quod ad breue tempus cuſtodiendũ datur. Deponere videtur qui in metu ruinæ,incendij, naufragij,apud alium cuſtodiæ cauſa deponit. Deponere videtur & is qui ſuſpectam habẽs vel minus idoneam cuſtodiam domus,vel vim latronũ timens, apud aliquem rem cuſtodiendam commendat. Si ſacellum vel argentum depoſuero,

&

& is penes quem depoſitum fuit me inuito contrectauit, & depoſiti & furti actio mihi in eum conpetit. Ob res depoſitas dolus tantum præſtari ſolet. In iudicio depoſiti ex mora & fructus veniunt, & vſuræ rei depoſitæ præſtantur. Si quis rem penes ſe poſitam apud alium depoſuerit, tam ipſe directam, quam is qui apud eum depoſuit, vtilem actionem depoſiti habere poſſunt. Si pecuniam depoſuero eamque in * tibi commiſero, mutuum magis videtur quam depoſitum, ac per hoc periculo tuo erit. Si rem apud te depoſitam vendideris, eamque redimeris, poſtquã perdideris ſemel admiſſo dolo perpetua depoſiti actione teneberis. Ex cauſa depoſiti lege duodecim tabularum in duplum actio datur, edicto Prætoris in ſimplum. *

GREGORIANVS libro IIII. ſub titulo De depoſito. IMP. Alexander A. Meſtrio militi. Incurſu latronum ornamenta depoſita apud interfectum ab eis perierunt. Detrimentum ad heredes eius qui depoſitum accepit, qui dolum tantum præſtare debent, non pertinet. Quod ſi ex prætextu latrocinij commiſſi res quæ in poteſtate heredis ſunt non reſtituuntur, tam depoſiti quam ad exhibendum actio, ſed & in rem vindicatio conpetit. Prop. VII. Kl. Iul. Maximiano bis & Vrbano Conſs.

PAVLVS libro reſponſorum quinto ſub titu-

lo Ex locato & conducto. IMP. Antoninus Iu-
lio Agrippino. Dominus horreorum periculum vis maioris, vel efracturæ latronum præſtare nõ cogitur. his ceſſantibus ſi quid ex poſitis rebus inlæſis extrinſecus horrei * damnum depoſitorũ ſarciri debet. Prop. IIII. Non. Nou. Antonino III. Cons. Paulus reſpondit, Satis præpoſitam conſtitutionem declarare his qui horrea locant, maiorem vim inputari non poſſe.

EXPLICIT TITVLVS DE depoſito.

INCIPIT DE ABIGEATORIBVS.

MOYSES DICIT.

XI. SI QVIS *inuolauerit vitulum aut ouem, & occiderit, aut vendiderit, quinque vitulos reſtituet pro vitulo vno, quatuor oues pro oue vna. Quod ſi non habet vnde reddat, venundetur pro furto.*

PAVLVS libro ſententiarum ſub titulo De abigeatoribus. ATROCES pecorum abactores plerumque ad gladium vel in metallum, nonnumquam autem in opus publicũ dantur. Atroces autem ſunt qui equos & greges ouium de ſtabulo vel de paſcuis abigunt, vel ſi id ſæpius aut * a ferro conducta manu faciunt.

IDEM Paulus eodem libro & titulo. ABIGEATORES ſunt qui vnum equum, vel duas equas, totidemque boues, vel capras decem, porcos quinque abegerint. Quidquid vero intra hunc numerum fuerit ablatum, pœna furti pro qualitate eius aut in duplum, aut in triplum convenitur, aut fuſtibus cæſus in opus publicum vnius anni datur, aut ſub pœna vinculorum domino reſtituitur.

IDEM Paulus eodem libro & titulo. SI ea pecora de quibus quis litigauerat, abegerit, ad forũ remittendus eſt, atque ita convictus in duplum vel triplum furis more damnatur.

IDEM Paulus eodem libro & titulo. QVI bouem vel equum errantem, quodve aliud pecus abduxerit, furem magis eum quam abigeatorem conſtitui placuit.

PAVLVS libro ſingulari de pœnis paganorum, ſub titulo De abigeis, dixit. CVM durius abigei damnantur, & ad gladium tradantur. Itaq; Diuus Pius ad concilium Bæticæ reſcripſit. Qui pecora de quibus litigabat, abegit, ad forum remittendus eſt, & ſi victus fuerit, in duplum vel quadruplum condemnandus.

VLPIANVS libro octauo de officio Proconſulis ſub titulo De abigeis. DE abigeis puniendis ita Diuus Adrianus reſcripſit concilio Bæticæ. Abigei cum duriſsime puniuntur, ad gladiũ

» damnari ſolent. Puniuntur autem duriſſime non vbique, ſed vbi frequentius eſt hoc genus maleficij: alioqui nec in opus, & nonnumquam temporarium damnantur. Ideoque puto apud vos quoque ſufficere genus pœnæ, quod maximo huic maleficio inrogari ſolet, vt ad gladium abigei dentur: aut ſi quis tam notus & tam grauis in abigendo fuit, vt prius ex hoc crimine aliqua pœna adfectus ſit, hunc in metallum dari oportere. Reſcriptum Diui Adriani ſic loquitur, quaſi grauior pœna ſit metalli: niſi forte hoc ſenſit Diuus Adrianus gladij pœnam dicendo, ludi damnationem. Eſt autem differentia inter eos qui ad gladium, & eos qui ad ludum damnantur. nam ad gladium damnati, confeſtim conſumuntur, vel certe intra annum debent conſumi. Hoc enim *damnatis continetur. Enimuero qui in ludum damnantur, non vtique conſumuntur, ſed etiam pileari & rudem accipere poſſunt poſt inter * palam. Si quidem poſt quinquennium pileari, poſt triennium autem rudem inducere eis permittitur. Eodem reſcripto Diui Adriani diligẽtiſsime expreſſum eſt, non vbique parem eſſe pœnam abigeorum.

ITEM Vlpianus libro & titulo qui ſupra. ABIGEI autem proprie hi habentur qui pecora ex paſtu & ex fermẽtis ſubtrahũt, & quodammodo deprædantur, & abigei ſtudium quaſi artem

tem exercent, equas de grege, vel boues de armentis abducentes. Ceterum ſi quis bouem aberrantem vel equum in ſolitudinem abduxerit, non eſt abigeus, ſed fur potius. Sed & qui porcum vel capram vel BerBicem abducunt, non tam grauiter vt hi qui maiora animalia abigent, plecti debent. Quanquam autem Adrianus metalli pœnam, item operis vel etiam gladij præſtituerit, adtamē qui honeſtiori loco nati ſunt non debent ad hanc pœnam pertinere, ſed aut relegandi erunt, aut remouendi ordine. Romæ tamen etiam beſtiis ſubiici abigeos videamus. Et ſane qui cum gladio abigunt, non inique hac pœna adficiuntur.

EXPLICIT DE ABIGEIS.

INCIPIT DE INCENDIARIIS.

MOYSES DICIT. *Si exibit ignis & inuenerit ſpinas, & comprehenderit areas, vel ſpicas, aut campum, æſtimationem reſtituet ille qui ſuccendit ignem.* XII.

PAVLVS libro * Sententiarum ſub titulo De incendiariis. QVI caſam aut villam inimicitiarum gratia incenderunt, humiliores in metallum aut in opus publicum damnantur, honeſtiores in inſulam relegantur. Fortuita incendia quæ ca-

ſu venti * fuerint his vel incuria ignem ſupponentis, ad vſque vicini agros euadunt, & ſi ex eo ſeges, vel vinea, vel oliua, vel fructiferæ arbores concrementur, datum damnum æſtimatione ſarciatur.

IDEM Paulus eodem libro & titulo. COMMISSVM vero ſeruorum ſi domino videatur, noxę deditione ſarcitur. Meſsium ſane * perdum incenſores, vinearum oliuarumve, aut in metallum humiliores damnantur, aut honeſtiores in inſulam relegantur.

IDEM Paulus libro & titulo qui ſupra. INCENDIARII quidquid in oppido prædandi cauſa faciunt, facile capite puniuntur.

VLPIANVS libro octauo de officio Proconſulis. DE naufragiis & incendiariis lex quidem Cornelia aqua & igni interdici iuſsit, ſed variæ ſunt punitionum *. Nam qui data opera in ciuitate incendium fecerunt, ſi in humillimo loco ſunt, beſtiis ſubiici ſolent: ſi in aliquo gradu & Romæ id fecerunt, capite puniri, aut certe * adficiendi ſunt qui hæc committunt. Sed ei qui non data opera incendium fecerit, plerumque ignoſcitur, niſi in lata & incauta neglegentia vel laſciuia fuit.

PAVLVS libro ſingulari de pœnis paganorum, ſub titulo De abigeis, dicit. INCENDIA-

RII qui in oppido prædæ cauſa id admiſerint, capite puniuntur: qui caſu inſulam aut villam nõ inimicitia incenderint, leuius. Fortuita enim incendia ad forum remittenda ſunt, vt damnum vicini ſarciatur.

VLPIANVS libro ad Edictum ſub titulo Si fatebitur iniuria occiſum eſſe, in ſimplum, * & cum doceret. ITEM ſi inſulam meam aduſſeris vel incenderis, Aquiliæ actionem habebo. idemque eſt & ſi arbuſtum meũ, vel villam meam. Quod ſi dolo quis inſulam exuſſerit, etiam capitis pœna plectitur quaſi incendiarius. Item ſi quis inſuſulam voluerit exurere, & ignis etiam ad vicini inſulam peruenerit, Aquilia tenebitur lege vicini etiam non minus inquilinis ob res eorum exuſtas, & ita Labeo libro XV. Reſponſorum refert. Sed ſi ſtipulam in agro tuo incenderis, ignisque peruagatus ad prædiũ vicini peruenerit, & illud exuſſerit, Aquilia lex locum habeat, an in factum actio ſit, fuit quæſtio. Sed pleriſque Aquilia lex locum habere non videtur: & ita Celſus libro XXXVII. Digeſtorum ſcribit. * Id enim, ſi ſtipulam incendentis ignis fugit, Aquilia lege eum non teneri, ſed in factum agendum, quia principaliter hic exuſsit, ſed dum aliud legit ſic ignis præceſsit. Cuius ſentẽtia ſic reſcripto Diui Seueri comprobata eſt in hæc verba. * Profiteri propter ignẽ babuli gratia factus culpa ſeruorũ

» Vectoriæ Aſtiliæ euagatus agrum tuum vt pro-
» ponis, depopulatus eſt, ad exemplum legis Aqui
» liæ noxali iudicio acturus, ſi litis æſtimatio per-
» mittitur, iudicium cum adire poteſt. Videlicet non eſt viſa Aquilia ſufficere. Si forte ſeruus quæ idem conductores coloni ad fornacem obdor-
* miſſent, & villa fuerit exuſta. * muneris ſcribit ex loca conuentum præſtare debere, ſi neglegens in
* legẽdis miniſteriis fuit tenetur ceterorum ſi alius ignem ſubierit fornaci, alius neglegenter cuſtodierit, tenetur namque qui non cuſtodit ſi nihil hic fecit quæ recte ignem ſubiecit non peccauit: quemadmodum ſi hominem medicus recte ſecuerit, ſed neglegenter vel ipſe vel alius curauerit, Aquilia ceſſat. Quid ergo eſt? Et hic puto ad exemplum Aquiliæ dandam actionem, tamen eum qui fornacem obdormiuit, vel neglegenter curauit, ſiue homo periit ſiue debilitatus eſt. Nec quiſquam dixerit in eo qui obdormiuit, rem eum humanam & naturalem paſſum, cum deberet vel ignem extinguere, vel ita munire vt non euagaret. Item libro VI. ex Viuiano relatum eſt, ſi fornum ſecundum parietem communem haberes,
* an damni iniuria teneris? Et agit non poſſet id Aquilia lege, quia nec cum eo qui focum haberet. Ideo æquum putat in factum actionem dandam. ſed non proponit exuſtum parietem. Sane enim quæri poteſt, Nondum mihi damnum de-
derit,

derit, & ita ignem habeat vt metuam ne mihi det, ęquum ſit me inter actionem idem in factum * imperare. fortaſsis enim de hoc ſenſerit Proculus: niſi quis dixerit damni non facti ſufficere cautionem. Sed & ſi quis ſerui inquilini inſulam exuſſerit, libro X. Vrſeius refert Sabinum reſpondiſſe, lege Aquilia ſeruorum nomine dominum noxali iudicio conueniendum, ex locato autem dominum teneri negat. Proculus autem R. cum coloni ſerui villam exuſſerint, colonum vel ex locato, lege Aquilia, ita vt colonus ſeruos poſſet noxæ dedere: & ſi vno iudicio res eſſet iudicata, altero amplius non agendam. Item Celſus libro XXVII. Digeſtorum ſcribit, ſi cum apes meę ad tuas aduolaſſent totas exuſſerit, quoſdam negare conpetere legis Aquiliæ actionem, inter quos & Proculum, quaſi apes domini mei non fuerint. Sed id falſum eſſe Celſus ait, cum apes reuenire ſoleant, & fructui * miſsi ſunt. Sed Proculus eo mouetur quod nec manſuetæ, nec ita clauſæ fuerint. hđ. Ipſe autem Celſus ait nihil inter has & columbas intereſſe, quæ ſi manu refugiunt, domi tamen fugiunt.

EXPLICIT TITVLVS DE *incendiariis.*

INCIPIT DE TERMI-
NIA MOTA.

XIII. MOYSES DICIT. NON *tranſmouebis terminos proximi tui quos conſtituerunt patres tui vel principes poſſeſsionis tuæ.*

PAVLVS libro * Sententiarum ſub titulo, Finium regũdorum. IN eum qui per vim terminos deiecit vel amouit, extraordinẽ animaduertitur.

VLPIANVS libro VIIII. De officio procõſulis, ſub titulo De termino moto. EOS qui terminos mouerunt non impune id facere debere Diuus Adrianus Terentio Gentiano XVII. Kl. Septembriarum ſe III. Cons L. reſcripſit: quo reſcripto pœnam variam ſtatuit. Verba reſcripti
» ita ſe habent. Peſsimum factum eorum qui termi-
» nos finium cauſa inpoſitos abſtulerunt, dubitari
» non poteſt. Pœnæ autem modus ex conditione
* » perſonæ & mente facientis magiſtratui pœnam.
» Si ſplendidiores ſunt perſonę quę cõuincuntur,
* » condubito quin occupandorum aliorum finium
» cauſa id admiſerint. & poſſunt ad tempus vt cu-
» iuſque cumpatitur ætas, relegari, & ſic in bienniũ
» aut triennium ad opus publicum dari. quod ſi
» per ignorantiam aut fortuitu lapides * viſus cau-
» ſa furati ſunt, ſufficit eos verberibus coerceri.

EXPLICIT DE TERMINEA MOTA.

INCIPIT DE PLAGIARIIS.

MOYSES DICIT. QVICVMQVE *plagiauerit quemquam in Iſrael, & vendiderit eum, morte moriatur.* XIIII.

PAVLVS libro ſententiarum V. ſub titulo ad legem Fabiam. LEGE Fabia tenetur qui ciuem Romanum ingenuum, libertinũ, ſeruumve alienum celauerit, vendiderit, vinxerit, comparauerit. Et olim quidem huius legis pœna ſummaria fuit: ſed tranſlata eſt cognitio in Pręfectos vrbis, itemque Præſidis prouinciæ extraordinē meruit animaduerſionem. Ideoque humiliores aut in metallum damnantur, aut in crucem tolluntur, honeſtiores adempta dimidia parte bonorum impp. relegantur. Si ſeruus ſciente domino alienum ſeruum ſubtraxerit, vendiderit, celauerit, in ipſum dominum animaduertitur. Quod ſi id domino ignorante commiſerit, in metallum datur.

VLPIANVS libro VIIII. de officio proconſulis ſub titulo Ad legem Fabiam. FREQVENS eſt etiã legis Fabiæ cognitio in tibunalibus Præſidum: quamquam quidam procuratores Cæſaris vſurpauerint quam Romę tam in prouinciis. Sed enim iam eo peruentum eſt cõſtitutionibus, vt Romę quidem Præfectus vrbis ſolus ſuper ea re cognoſcat, ſi intra miliarium centeſimum ſit in via commiſſa. enimuero ſi vltra centeſimum,

Præfectorum prætorio erit cognitio. In prouinciam enim Præſidum prouinciarum. nec aliter Procuratori Cæſaris hæc cognitio iniungitur quam Præſidis partibus in prouincia fungatur. Plane poſt ſententiam de Fabia latam Procura-
* toris partes ſuccedunt. * huius certæ adtamen Procuratori qui illam prouinciam regit, licet de capitalibus cauſis cognoſcere nec ſoleat, tamen vt de lege Fabia poſsit cognoſcere Imp. Antoninus conſtituit. Idem legis Iuliæ de adulterIs coercendis conſtitutione Imperatoris Antonini quęſtionem accepit. Lege autem Fabia tenetur qui ciuem Romanum eundemque qui in Italia liberatus ſit, celauerit, vinxerit, vinctumque habuerit, vendiderit, emerit, quive in eam rem ſocius fuerit: cui capite primo eiuſdem legis pœna iniungitur, Si ſeruus qui ſciente domino fecerit, do-
* minus eius ſextertijs quinquaginta milibus eodem capite punietur. Eiuſdem legis capite ſecundo tenetur qui alieno ſeruo perſuaſerit vt dominum fugiat, quive alienum ſeruum inuito domino celauerit, vendiderit, emerit dolo malo, quive
* in ea re ſocius fuerit, iubeturque * populus ex tertiam quinquaginta milia dare. & reliqua. Sciendum tamen eſt ex Nouellis conſtitutionibus capitali ſententia plagiatores pro atrocitate facti puniendos: quamuis & Paulus ſupra relatis ſpeciebus, crucis & metalli pœnam huiuſmodi reis inrogauit.

EXPLICIT TITVLVS DE plagiariis.

INCIPIT DE MATHEMATICIS ET MANICHEIS.

MOYSES DICIT.

NON *inueniatur in te qui luſtret filium tuum* XV.
aut filiam tuam, nec diuinus apud quem ſortes tollat: nec conſentiat venenarius inpoſtoribus qui dicunt quid conceptum habeat mulier. quoniam fabulæ ſeductoriæ ſunt. Nec intendas prodigia, nec interroges mortuos. Non inueniatur in te augurator, nec inſpector auium, nec maleficus, aut incantator, nec Pitonem habens in ventrem, nec aruſpex, nec interrogator mortuorum, nec portenta inſpiciens. Omnia namque iſta a Domino Deo tuo damnata ſunt, & qui fecerit hæc. Propter has enim abominationes Deus eradicauit Chaldæos a facie ſua. Tu autem perfectus eris ante Dominum Deum tuum. Gentes enim iſtæ quas tu poſſides, auguria & ſortes & diuinationes audiebant.

VLPIANVS libro VII. de officio Proconſulis, ſub titulo De mathematicis & vaticinatorib.

PRAETEREA interdictos eſt Mathematicorum callida inpoſtura & obſtinacitate perſuaſio. Nec hodie primum interdici eis placuit, ſed vetus hæc prohibitio eſt. Denique extat Senatuſconſultum Pomponio & Ruſo Conss. factũ, quo cauetur vt Mathematicis, Chaldæis, ariolis & ceteris qui ſimilem *incertum fecerunt, aqua & igni interdicatur, omniaque bona eorum pu- *

blicentur: & ſic * eternus gentium qui ſi id fecerit vt in eum animaduertatur. Sed fuit quæſitum vtrum ſcientia huiuſmodi hominum puniatur, an exercitio, & profeſsio. Et quidem apud veteres dicebatur profeſsionem eorum nõ noticiam eſſe prohibitam: poſtea variatum. Nam diſsimulandum eſt nonnumquam inrepſiſſe in vſum, vt etiam profiterentur & publice * reprehenderent. Quod quidem magis per contumaciam & temeritatem eorum factum eſt qui viſi erant vel conſulere vel exercere, quam * qui fuerant permiſſum. Sæpiſsime denique interdictum eſt fere ab omnibus principibus, ne quis omnino huiuſmodi ineptiis ſe inmiſceret: & varie puniti ſunt hi qui id exercuerunt, pro menſura ſcilicet * & conſultationis. Nam qui de principis ſalute, capite puniti ſunt, vel qua alia grauiore pœna adfecti. Enimvero ſiquidem * ſuaſorum que leuius inter hos habentur quam vaticinatores, hij quoq; plectendi ſunt: quoniam nonnumquam contra publicam quietem imperiumque populi Romani inprobandas artes exercent. Extat denique decretum Diui Pij ad Pacatum legatum prouinciæ Lugdunenſis, cuius reſcripti verba quia multa ſunt, de fine eius ad locum hæc pauca ſubiecit.

» Denique & Diuus Marcus eum qui motu Caſ-
» ſiano vaticinatus erat & multa quaſi extinctu
» Deorum dixerat, in inſulam Syrum relegauit.

Et ſane non debent inpune ferre huiuſmodi homines, qui ſub obtentu & monitu Deorum, quędam vel renunciant, vel iactant, vel ſcientes eos fingunt.

GREGORIANVS libro VII. de maleficis & Manicheis ſub titulo comp. MAXIMVS Diocletianus & Maximianus nobiliſsimi AA. Iuliano Proconſuli Africæ. Otia maxima interdum homines * in communionem conditionis naturæ hominum modum excedere hortantur, & quædam genera inaniſsima ac turpiſsima doctrinæ ſuperſtitionis inducere ſuadent, vt ſui erroris arbitrio pertrahere & alios multos videantur, Iuliane Kariſsime. Sed Dij inmortales prouidentia ſua ornare & diſponere dignati ſunt quæ bona & vera ſunt, & multorum & bonorum & egregiorum virorum & ſapientiſsimorum conſilio & tractatu inlibata probarentur & ſtatuerentur: quibus nec obuiã ire nec reſiſtere fas eſt: neq; reprehendi a noua vetus religio deberet. Maximi enim criminis eſt * ſed. tractare quæ ſemel ab antiquis tractata & definita ſunt, ſtatũ & curſum tenent ac poſsidẽt. Vnde pertinaciã prauæ mentis nequiſsimorum hominum punire ingens nobis ſtudiũ eſt. Hi enim qui nouellas, & inauditas ſectas deterroribus religionibus obponunt, vt pro arbitrio ſuo prauũ excludant quæ diuinitus * cõceſſa ſunt. quoniã nobis de quibus ſolertia tua *

ſerenitati noſtræ retulit Manicheos audiuimus eos nuperrime velut noua inopinata prodigia in hunc mundum de Perſica aduerſaria nobis gente progreſſa vel orta eſſe, & multa facinora ibi committere: populos namque quietos perturbare, nec non & ciuitatibus maxima detrimenta inſerere: & verendum eſt ne forte, vt fieri adſolet, accendenti tempore conentur execrandas conſuetudines & * iſtebas leges Perſarum innocentioris naturæ homines Romana gente modeſtã atque tranquillam, & vniuerſum orbem noſtrũ veluti venenis de ſuis maliuolis infigere. Et quia omnia quæ pandit prudentia tua in relationem religionis illorum genera maleficiorum ſtatutis
* euidentiſsimorum exquiſita & adinventa commenta, ideo eorum maenas atque pœnas debitas
* & condignas illi ſtatuimus. Iubemus namque auctores quidem ac principes vna cum abominandis ſcripturis eorum ſeueriori pœnæ ſubiici, ita vt flammeis ignibus exurantur: conſentaneos vero & vſque ad eos contentioſos capite puniri præcipimus, & eorum bona fiſco noſtro vindicari ſancimus. Si qui ſane etiam honorati aut cuiuſlibet dignitatis vel maioris perſonæ ad hanc inauditam & turpem atque per omnia infamem ſectam, vel ad doctrinam Perſarum ſe tranſtulerunt, eorum patrimonia fiſco noſtro adſociari facies: ipſos quoq; Forenſibus vel Proconenſibus

metallis dari. Vt igitur ſtirpitus amputari * malis hæc nequitiæ de ſæculo beatiſsimo noſtro poſſit, deuotio tua iuſsis ac ſtatutis tranquillitatis noſtræ maturius obſecundare * Dat. prid. Kl. April. Alexandriæ.

EXPLICIT TITVLVS DE MATHEmaticis, maleficis & Manicheis.

INCIPIT TITVLVS XVI. DE LEGITIMA SVCceſsione.

SCRIPTVRA DIVINA SIC DICIT.

FILIAE *Salfadæ adſtantes ante Moyſem & Eleazarum ſacerdotem & principem omnemque Senatum filiorum Iſrael in foribus tabernaculi teſtimonij, dixerunt: Pater noſter mortuus eſt, & filij non fuerunt ei, ſed filiæ. & ideo non deleatur nomen patris noſtri de medio tribus ſuæ. non eſt ei maſculus. date nobis poſſeſsionem in medio fratrum patris noſtri. Et obtulit Moyſes petitionem earum Domino Deo: & locutus eſt Dominus Moyſi, dicens: Recte filiæ Salpadæ locutæ ſunt: & ideo dabitis eis poſſeſsionem hereditatis in medio fratrũ patris earum. Et dicimus hæc filiis Iſrael: Homo ſi deceſſerit & filios non habuerit, dabitis hereditatem proximo eorum de tribu eius, & poſsidebit omnia eius. Et erit hæc filiis Iſrael iuſtificatio iudiciorum, ſecundum quæ conſtituit Dominus Moyſi.* XVI.

GAIVS Inſtitutionum libro III. legitimas ſic ordinat ſucceſsiones. INTESTATORVM hereditates lege duodecim tabularum primum ad ſuos heredes pertinent. Sui autem heredes exiſtimantur liberi qui in poteſtate morientis fuerint, veluti filius, filia, vel nepos neptiſve, pronepos proneptiſve ex nepote filio nato prognatus prognatave. nec intereſſe naturales liberi an adoptiui. Ita demum tamen nepos neptiſve, & pronepos proneptiſve ſuorum heredum numero ſunt, ſi præcedens perſona deſierit* ſiue alia ratione, veluti emancipatione. Nam ſi per idem tempus quo quiſque morietur, filius in poteſtate eius ſit, nepos ex eo ſuus heres eſſe non poteſt. Idem & in ceteris deinceps liberorum perſonis dictum intellegimus. Vxor quoque quæ in manu eius eſt, Is ſua heres eſt: quia filiæ loco eſt. item nurus quæ in filij manu eſt. nam & hæc neptis loco eſt. ſed ita demum erit ſua heres ſi filius cuius in manu erit, dum pater moritur in poteſtate eius non ſit. Idemq; dicimus & de ea quæ in nepotis manu matrimonij cauſa ſit. quia proneptis loco eſt. Poſtumi quoq; qui ſi viuo parente nati eſſent, in poteſtate eius futuri forent, ſui heredes ſunt. Idem iuris eſt de his quorum nomina ex lege Ælia Sentia vel ex Senatuſconſulto poſt mortē patris cauſa probata in poteſtate eius futuri eſſent: & de eo filio qui ex prima ſecundaque emancipatione

poſt mortem patris manumittitur, intelligimus. Cum filius filiave & ex altero filio nepotes neptesve exiſtent, pariter ad hereditatem vocãtur, nec qui gradu propior eſt vlteriorem excludit. Æquũ enim videtur nepotes neptesve in patris ſui locum portionemque ſuccedere. Pari ratione etſi nepos neptiſve ſit ex filio, & ex nepote pronepos proneptiſve, ſimul vocantur. Et quia placebat nepotes neptesve, item pronepotes proneptesve in patris ſui locum ſuccedere, conveniens non in capita, ſed in ſtirpem hereditates diuidi: vt filius dimidiam partem hereditatis fruat, ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item ſi ex duobus filiis nepotes extent, ex altero filio vnus forte vel duo, ex altero tres aut quattuor, * altera dimidiam. * *De agnatis.* Si nullus ſit ſuorum heredum, tunc hereditas pertinet ex eadem lege duodecim tabularum ad agnatos. Vocantur aũt agnati qui legitima cognatione iuncti ſunt. Legitima autẽ cognatio hæc eſt quæ per viriles ſexus perſonas cõiungitur. Ita qui eodem patre nati ſunt fratres, agnati ſibi ſunt, qui etiam cõſanguinei vocantur: nec requiritur an matrẽ eandem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicem is illi agnatus eſt. Eodem numero ſunt fratres patrueles inter ſe, id eſt, qui ex duobus fratribus progenerati ſunt, quos plerią etiã conſobrinos vocant. Qua ratione ſcilicet etiam ad plures

gradus agnationis peruenire potuerimus. Non tamen omnibus ſimul agnatis dat lex duodecim tabularum hereditatem, ſed his qui tunc cum certum eſt aliquem inteſtato deceſsiſſe, proximo gradu ſunt. nec in eo iure ſucceſsio eſt. Ideoque ſi heres proximus omiſerit, vel antequam hereditatem adierit, deceſſerit, ſequentibus nihil iuris cō-
* petit. Ideo autem non mortis tempore certū fuerit aliquem inteſtatum deceſsiſſe quam ſi quis teſtamento facto deceſſerit, melius eſſe viſum eſt tunc requiri proximum, cum certum eſſe cœperit neminem ex teſtamento heredem fore. Quod ad feminas attinet, hoc iure aliud in ipſarum hereditatibus capiendis placet, aliud in ceterorum ab his capiendis. Nam & feminarum hereditates proinde agnationis iure redeunt atque maſculorum. noſtræ vero hereditates ad feminas vltra conſanguineorum gradum non pertinent. Itaque ſoror fratri ſororive legitima heres eſt: amita vero & fratris filia heres eſſe non poteſt. Sororis autem nobis loco eſt etiam mater aut nouerca, quæ per in manum conuentionem apud patrem noſtrum ius filiæ conſecuta eſt. Si quis defunctus erit, ſi ſit frater & alterius fratris filius, ſicut ex ſuperioribus intellegitur, frater potior eſt, quia gradu præcedit. ſed alia * faciat iuris interpretatio inter ſuos heredes. Quod ſi defuncti nullus frater exſtet, ſed ſint liberi fratrum,

ad omnes quidem hereditas pertinet. ſed quæſitum eſt ſi diſpari numero ſint, forte nati ex vno vnus vel duo, & ex altero tres aut quatuor, vtrũ in ſtirpes diuidenda ſit hęreditas, ſicut inter ſuos heredes iuris eſt, an potius in capita. Iamdudum autem placuit in capita diuidendã hereditatem. Itaque quotquot erunt ab vtraque parte perſonæ, in tot portiones * fuerunt. Si nullus agnatus ſit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem vocat. Qui ſint autem gentiles primo Commentariorum & vltimum eſt. & cum illic admonuerimus gentilitium ius in deſuetudinem abiiſſe, ſuperuacuum eſt hoc quoque loco de ea re curioſius tractare.

PAVLVS libro ſententiarum VII. ſub titulo, De teſtamentorum ſucceſsionibus. INTESTATI dicuntur qui teſtamentũ facere non poſſunt, vel ipſi linum, vt inteſtati decederent, abruperunt: vel hi quorum hereditas repudiata eſt, cuiuſve conditio defecerit. Sine iure Prætorio factum teſtamentum * abiecta doli expectatione obtinebit. Eorum quorum teſtamenta rumpuntur, aut irrita fiunt, ipſo quidem iure * teſtamenti decedunt * Inteſtatorum hereditas lege duodecim tabularum primum ſuis heredibus, deinde agnatis & aliquando quoque gentibus deferebatur. Sane conſanguineis lex non adprehenderat interpretatione prudentium primum inter *

agnatos locum acceperunt. Sui heredes ſunt hi primo loco filius, filia in poteſtate patris conſtituti: nec intereſt adoptiui ſint an naturales & ſecundum legem Iuliam Papiamve quæſiti, modo maneant in poteſtate. Qui ſui heredes ſunt, ipſo iure heredes etiam ignorantes conſtituuntur, vt furioſi, aut infantes, & peregrinantes, quibus bo- * norum poſſeſsionis propter Prætoriam actionem nō erat neceſſarium. In ſuis heredibus adeo ad mortem teſtatoris rerum hereditariarum dominium continuatur, vt nec tutoris auctoritas pupillo, nec furioſis curator ſit neceſſarius, niſi * forte ſoluenda ſit hereditas: quamuis etiam furioſus ſi reſipuerit, & pupillus ſi adoleuerit, abſtinere poſsint. Poſt mortem patris natus, vel ab hoſtibus reuerſus, aut ex primo ſecundove mancipio manumiſſus, cuiuſve erroris cauſa probata, licet non fuerint in poteſtate, ſui tamen patri heredes efficiuntur. Poſt filios, filias, ad inteſtatorum ſucceſsionem inter ſuos veniunt nepotes, neptes, pronepotes, proneptes, ac deinde maſculino ſexu poſt filium deſcendentes, ſi nullus parentum impedimento ipſis in aui poteſtate vel proaui familia remanſerit. Parentes enim liberis ſuis cum quibus in poteſtate fuerunt ipſi ordine ſucceſsionis obſiſtunt. Filij ſi cum nepotibus ex alio filio ſuſceptis in familia retinentur, ab inteſtato ad patris ſucceſsionem

cum fratris filijs vocantur: quibus in patris ſui partem venientibus, hereditas in ſtirpes non in capita diuiditur, ita vt filius & plures nepotes ſingulos ſemiſſes habeant. Idque euenit ſi ab eo ex duobus filijs * in patrum numero nepotes ſuccesſerint. Ex filia nepotes ſui heredes non ſunt. in aui enim materni poteſtate alienam familiam ſequentes, ipſa ratione eſſe non poſſunt. Eo tempore ſuus heres conſtituendus eſt, quo certum eſt aliquem inteſtatum deceſsiſſe: quod ex euentu deficientis conditionis, & ortu nepotis qui viuo auo poſt mortem patris natus, iniri poteſt. Quem filius emãcipatus ſuſcepit, vel adoptauit, ſui heredis locum in aui ſucceſsione, ſicut ipſe pater, obtinere non poteſt: Adoptiuus tamen nequaſi cognatus bonorum poſſeſsionem eius potiri poteſt. Si ſui heredes non ſunt, ad agnatos legitima hereditas pertinebit, inter quos primum locum conſanguinei obtinẽt. Agnati autem ſunt cognati virilis ſexus per virilem deſcendentes, ſicut filius fratris, & patruus, deinceps & tota ſucceſsio. Inter agnatos & cognatos hoc intereſt. In agnatis enim etiam cognati continentur: inter cognatos vero agnati non comprehenduntur. Et ideo patruus agnatus eſt & cognatus, auunculus autem cognatus tantummodo eſt. Conſanguinei ſunt eodem patre nati, licet diuerſis matribus, qui in poteſtate fuerunt mortis tempore,

adoptiuus quoque frater ſi non ſit emancipatus, & hi qui poſt mortem patris nati ſunt, vel cauſam probauerũt. Soror iure cõſanguinitatis tam ad fratris quam ad ſororis hereditatem admittitur. Conſanguineis non exiſtentibus, agnatis defertur hereditas, pro vt quis alterũ gradu præceſſerit. Quod ſi plures eodem gradu conſiſtunt, ſimul admittuntur. Si ſit frater defuncti, & fratris filius & nepos * fratres & non exiſtentes * filius fratris nepoti præfertur. Sed ſi duorum fratrum ſint liberi, non in ſtirpes ſed in capita hæreditas diſtribuitur, ſcilicet vt pro numero ſingulorum * virium diſtribuatur hereditas. Feminę ad hereditates legitimas vltra conſanguineas ſucceſsiones non admittuntur. Id quod iure ciuili Voconia * rationem videtur effectũ. ceterum lex duodecim tabularum ſine vlla diſcrepatione ſexus cognatos admittit.

VLPIANVS libro ſingulari ſub titulo de legitimis hereditatibus, INTESTATORVM gentilitiorum hereditates pertinent primum ad ſuos heredes, id eſt, liberos qui in poteſtate ſunt, ceteroſque qui liberorum loco ſunt. Si ſui heredes non ſint, ad conſanguineos, id eſt fratres & ſorores ex eodẽ patre. Si nec hi ſunt, ad reliquos agnatos virilis ſexus per mares deſcendẽtes eiuſ-
* dem familiæ. His enim cautũ eſt lege duodecim tabularum hac, SI INTESTATVS MORITVR

TVR CVIVS HERES NEC EST AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABEATVR. Si agnatus defuncti non ſit, eadē lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem vocat his verbis, SI GNATVS NESCIT GENTILES FAMILIAM HERES HANC. nec gentilitia iura in vſu ſunt.

ITEM ab inteſtato inſtitutionum. AB inteſtato quoque hereditas defertur aut per ius ciuile, aut per Prętoris beneficium. per ius ciuile ſuis heredibus, vel liberis qui in poteſtate fuerunt, filij filiæ & deinceps qui in locum defuncti parentis, qui ex eodem nati ſunt, ſuccedunt.

ITEM eodem libro. POST ſuos ab inteſtato legitimi admittuntur, primum conſanguinei, ij ſunt fratres & ſoror qui in eiuſdem poteſtate patris fuerunt, & ſi ex diuerſis matribus nati ſunt. Conſanguineos & adoptio facit, & adrogatio, cauſæ probatio, & in manu conuentio.

ITEM eodem libro. ET conſanguineis legitimi vocantur. hi ſunt agnati qui nos per patris cognationē contingunt virilis ſexus. Nam ſciendum feminis vltra conſanguineas, hereditates legitimas non deferri. Suis Prætor ſolet emancipatos liberos, itemque ciuitate donatos coniungere data bonorum poſſeſsione: ſic tamen vt bona, ſi quæ propria habent, his qui in poteſtate manſerunt, conferant. Nam æquiſsimum putauit neque eos bonis paternis carere, per hoc quia

non ſunt in poteſtate, neque præcipua bona propria habere, cum partem ſint ablaturi ſuis heredibus.

ITEM libro qui ſupra. * DE ſuis heredibus. Poſt cōſanguineos Prætor vocat cognatos. Cognati autem ſunt qui nos per patrem aut matrem contingunt. Poſt cognatos virum & vxorem. Et hæc ſi qui deceſsit, non fuit libertinus vel ſtirpis libertinæ. Ceterum ſi libertinus eſt vel libertina, ad patronum eius legitima hereditas patronamve lege duodecim tabularum refertur.

ITEM eodem libro. POST familiam patroni vocat Prætor patronum & patronam: item liberos & parētes patroni & patronæ, deinde virum & vxorem, mox cognatos patroni & patronæ. Quod ſi is qui deceſsit liber fuit ex remancipatione manumiſſus, lex quidem duodecim tabularum manumiſſori legitimam hereditatem detulit, ſed Prętor æquitate motus decem perſonas cognatorum ei prætulit has, patrem, matrem, filium, filiam, auum, auiam, nepotem, neptem, fratrem, ſororem, ne quis occaſione iuris, ſanguinis neceſsitudinem vinceret. Sed Imperator noſter in hereditatibus quę ab inteſtato deferuntur eas ſolas perſonas voluit admitti quibus decimæ immunitatem ipſe tribuit.

***

MODESTINVS REGVLARVM LIB. III. SVB TITVLO DE BONIS LIBERTORVM ET DE TESTAMENTIS.

CVM in teſtamento dies & Conſules adiecti non ſunt, nõ nocet quominus valeat teſtamentũ.

* * *

*

CONST. CXXXIII.

DE VSVRIS SVPRA DVPLVM NON COMPVTANDIS.

IMP. IVSTINIANVS. PP. Auguſtus Hermogeni Magiſtro Officiorum.

MANIFESTISSIMA eſt noſtri nominis cõſtitutio, quę vſque ad dupli quantitatem exactionem debiti concludit. Si igitur creditores tui quidam in duplum accceperunt, alij adhuc minus conſecuti ſunt: hi quidem qui in duplum ex vſurarum quantitate per diuerſa tempora conſecuti ſunt, nullam aduerſus te inquietudinem proponere concedãtur: alij autem ſi ſimili modo repleti fuerint, eo modo ſilere compelluntur. Et ſi debita ſubſecuti fuerint, ſe-

neratitias cautiones recuperare, vel ſi remanſerint, ſuis viribus vacare, ſi preces veræ ſunt, præſentis oraculi ſanctione decernimus.

Similis huic conſtitutioni Græca ſubſequitur, quę iubet in his tantum quæ ciuitates mutuantur, locum non habere.

* *

CONST. CXXXIIII.

DE PARTIARIIS SOLVTIONIBVS VSVRARVM IN DVPLVM COMPVTANDIS.

IMP. IVSTINIANVS A. ARSILIO.

QVIDAM mutuatus ab aliquo quingētos aureos, ſoluit aliquam quantitatem vſurarum, quaſdam autem debens cautionem emiſit in ſexcentis aureis. Quoniam autē omnis ſolutio ad nongentos quadraginta nouem aureos peruenit, & creditor dicebat totum in vſuris ſolutum fuiſſe, & exigebat ſexcentos qui cautione continebantur: Ait autem lex, Si reliquos quinquaginta vnum ſoluerit vt debitum duplicetur, nihil aliud exigetur: quamvis veteres dixerint, Tunc ſuper duplum non competit debitum, quando nulla ſolutio in medio contigit. Dat. XVIII. Kl. Maias. CP. Biliſario. V.C. Cōs.

DE ALIENATIONE RERVM ECCLESIAE MISIAE RELICTA-*rum pro captiuorum redemptione & alimentis pauperum.*

SCIMVS antea legẽ promulgaſſe per quam omnes alienationes Eccleſiaſticas inhibuimus. Sed poſtea alia lege proſpeximus quatinus liceat pro ſolutione* Eccleſias vel alias quæ piis domibus deputatæ ſunt, perſoluere. Sed & hoc in noſtra venit memoria quod Martino viro ſanctiſsimo Epiſcopo* Clinate ciuitatis, formã & ante legem noſtram dedimus prohibentem eum Eccleſiaſticas res vendere, ne qui ex potentioribus neceſsitatem ei inponant ſecundum ſuum propoſitum res Eccleſiaſticas alienare. Sed & in noſtra venit memoria alia res quam pro diuinis fecimus vaſis, pro quibus omnibus abdicauimus ne cui liceat ſacroſancta vaſa vel venundare, vel obligare, niſi tantummodo in redemptionem captiuorum: quia animæ redemptio aliis omnibus rebus precioſior eſt. Sed hæc quidem antea. Subſecuta ſunt quæ* nam ratione neceſſaria nobis fuit ad preſentis legis memoriam. Venit etenim in preſenti memoratus ſanctiſsimus vir in hanc ſanctiſſimã ciuitatem, & edocuit nos multos terras ſine reditu, vel domunculas, vel vineas relinquere ad

redemptionem captiuorũ, vel pauperum alimonias, & alienatione prohibita memoratos actus, licet piiſsimi ſint, attamen inhiberi, competens ſibi permitti per legem hoc facere. Sancimus itaq; ſi quis reliquerit ad redemptionem captiuorum, vel pauperum alimonias, res immobiles, ſi quidẽ certus reditus eſt ex relictis rebus colligẽdus, manere legatum, vel hereditatem, vel donationem, nulla alienatione mutilanda, cum poſsit ex reditibus redemptio vel ſuſtẽtatio fieri. Si autem vel certus reditus non eſt, vel domus pene diruta & longe ab Eccleſia poſita, vel vineæ quarum fructus non ſemper ſimiles ſed varij colliguntur, & incurſionibus forſitan Barbaricis dediti, in his tantummodo ſpeciebus permittimus venditionem hac ſpeciali lege in memorata prouincia fieri, ſi tamen domus intra fines Eccleſiæ vel vineæ iuxta muros ciuitatis minime poſitæ ſint: ita vt in venditionis inſtrumẽto ipſa verba teſtatoris exprimantur, vt ei placuit venditionem fieri, & redemptionem ex his captiuorũ vel alimonias pauperum celebrari. Et ſi hoc ita ſubſecutũ fuerit, habeat venditio firmitatẽ, liceat ſine metu alterius legis, & Oeconomis Eccleſiaſticis, & viro ſanctiſſimo Epiſcopo vendere, & emptoribus habere eaſdem res firmo iure. Habebunt autem Dei omnipotentis crimen œconomi Eccleſiæ, ſi pretia quæ acceperint in aliam cauſam conſumpſerint,

licet piiſsima ſit, & nō in prædictas duas tantummodo cauſas, ad imitationem legis quæ ſuper ſacroſanctis vaſis alienādis lata eſt. Sic etenim venditio neceſſaria procedat, ne actus piiſsimi exinde fraudentur, & animæ hominum inde pereant: cum & terrarum poſſeſsio & rerum immobilium non talem habeat curam, nec ita ſit neceſſaria vt captiuorum redemptio & vita egentium, quæ & animas ſaluant, & Deo omnipotenti placabiles ſunt. Grauitas itaque tua quæ per hanc ſpecialē legem noſtra decreuit æternitas, tam effectu mancipare quam obſeruare procuret,*

* *

*

DE CONSILIARIIS DN. IVLIANI ANT. DICTATVM.

SI emerſerit de clericis, vel monachis, vel aſcetriis, ſiue de cōditione eorum, ſiue de ſubſtantiis, ſiue de alienatione, ſiue de legitima portione, ſiue de debita liberis eorum vel aliis quibuſdā perſonis, ſiue de accuſatione, vel ſententiis, vel ſportulis, vel apud quem litigare debeant, vel de cōſecratione eorū,* Item de Epiſcopis ſi qua emerſerit quęſtio,

lege in Nouellis Conſt.relatam cuius initium eſt De priuilegiis,& eſt circa C X X.Conſt. Sin autẽ de rebus Eccleſiaſticis,vel alienatione,vel emphiteuſi,vel conductione quærere volueris, lege iterum Nouellas duas conſtitutiones circa C X. relatas. ** Si autem quæratur apud te de cuſtode de poſſeſsione, lege in I I I. libro Cod. Titulo X V I I I I.& præſertim I I. eius Conſtit. Sin autẽ de dilatationibus quæ debeãt præſtari his a quibus probatio exigitur lege libro. I I I. Cod. Tit. X V I I I I. Si autem de curialibus quæris vel de alienatione,vel de legitima portione quæ debeat curiæ & publico præſtari,lege lib. X. Titulo competenti ſubiectas conſtitutiones. Lege autem & poſt Codicem Nouellas, Conſtitutione vna quidem cuius inſcriptio eſt De nouem vnciis, & eſt circa X L. conſtitut. altera autem quæ de naturalibus filiis loquitur, & eſt circa L X X X conſtitutionem. Habes autem & alias duas cõſtitutiones quæ de curialibus loquũtur, & ſunt circa C. Conſtitut. Si autem de teſtium productione quæras, lege libro I I I I. Cod. tit. X X.& libro X X I I. Digeſt. Titulo. V. De teſtibus, & in Nouellis eam cõſtitutionem quę inſcripta eſt, de teſtibus. Non prætermittas autem nec conſtitutionem prælatã in Nouellis in qua plura dicta ſunt de teſtibus, & de inſtrumentis admittendis, cuius inſcriptio eſt de inſtrumentis, & eſt circa L X X. conſtitutionẽ.

Quod

Quod ſi apud te quæſitum fuerit de teſtib us heréticis, lege in libro I. Cod. Tit. V. cōſtitutionem vltimam. Leges autem & circa L X. Conſt. Nouellarum. Inuenies quod heretici de curiali conditione omnimodo poſſunt teſtimonium dicere. Frequenter autem legere debes Tit. de probationibus in lib. IIII. Cod. & libro XXII. Digeſtorum relatum. Sed & Titulum de quæſtio nibus in lib. XLVIII. Digeſtorum poſitū. Cotidie autem legendus tibi eſt lib. VIIII. Cod. propter cri minales diſcuſsiones, & maxime Titulo de cuſto dia & exhibitione reorum, in quo eſt Græca con ſtitutio quæ de temporibus loquitur intra quæ oportet criminales exilij cauſa mitti, quando hac ſunt coercitione digni. Quod ſi de fiſcalibus vel tributis emerſerit quæſtio, invenies in libro X. Cod. a primo Tit. vſque ad * aliut complures Titulos. Si autem de patrimoniali capitulo aliquid emerſerit, lege in primo libro Cod. & lib. XI. cōpetente Titulo lib. L. Digeſtorū. Lege autem diligenter & Tit. de officio Præſidis tam in libro I. Protorum quam in lib. I. Cod. relatum. Quod ſi de religione quæratur apud te & de hereticis, legere debes quinto titulo lib. I. Cod. & alios plures Titulos poſt eum poſitos. Quæ autem pertinent ad querellam, Conſtitut. circa C V. Nouellarum relatam. Lege autem & aliam inter Nouellas conſtitut. cuius inſcriptio eſt de diuerſis capi-

tulis.ibi invenies quod hodie non cogitur teſtator ſua manu heredũ nomina ſcribere. Lege autẽ & Conſtit. Nouellã, quæ innouauit agnatorũ & cognatorũ iura, & ab inteſtato ſucceſsiones formauit, quæ eſt relata circa C V. conſtit. Lege autẽ & de nuptiis Nouell. Conſt. frequenter, & duas conſtit. in Nouellis poſitas de repudiis & adulteriis, quæ ſunt circa finẽ Nouellarũ. Omni autem modo lege Tit. I. lib. X L I I. Digeſtorũ. Nam ibi de re iudicata & de interlocutionibus invenies. De compromiſſariis aũt ſiue arbitris, invenies in lib. I I I I. Protorum, & in lib. I I. Cod. circa finẽ eorũ librorũ titulos cõpetentes. De adſcriptitiis aũt invenies lib. X I. Codicis Tit. de colonis cenſitis, & alios cõplures tales titulos tam de colonis priuatorũ, quam de tamiacis, & ſimilib. Si quæſitum fuerit apud te hoc quod natum eſt quem ſequatur vel cuius ſit conditionis, quære ea quæ cum legibus * Perlege aũt & de nuptiis Conſtit. in Nouellis in qua plura invenies de dote & de nuptiali donatione. Et frequẽter legenda eſt tibi eadem conſtitutio. Alias enim inſcriptiones reliquarum conſtitutionũ legere debes. Ex his enim per coniecturã capias quid innouatum eſt in nuptiis * cauſis. Lege aũt & primã cõſtitut. Nouell. in qua de legatis & de lege Falcidia & de inventario & alia vtiliſsima plura relata ſunt. Lege aũt & in lib. V I. Cod. conſtit. De iure patronatus, &

conſtit.ſub titulo de Caducis tollendis. Conſtit. de inuentario ſub Tit. de iure deliberandi, vltima Latina ad Senatum: & conſtitut. de incertis perſonis ſub Titulo competēti: qui omnes Tituli in VI. lib. Cod. relati ſunt plurima & vtiliſsima continentes. Quod ſi quæratur * quo forte ad abſentem cōdemnare vel alio modo pręgrauare, legenda erunt conſtitutio in primo Titulo tertij lib. Cod. relata e noſtri principis conſtitut. De iureiurando aūt ſi quando fuerit queſitum, debet legere primo Tit. IIII. Cod. lib. Legere aūt debet & in lib. VII. Cod. De re iudicata & diuerſis ſententiis & interlocutionibus Tit. cōpetentes. De Emphiteuſi aūt & de cōductionib. invenies lib. IIII. Cod. vltimum & penultimū. In his aūt titulis nō prætermittas illam pulcherrimā legem qua cauetur licere intra annū ſine pœna a cōtractu in conductionibus recedere. Lege aūt conſtit. inter Nouellas relatā de mandatoribus & fideiuſſorib. & de duobus reis promittēdi. Quod ſi de numerata pecunia quæſitio emergat, lege competentem Tit. in lib. IIII. Cod. & Nouellā conſtitutionem poſt Codicē poſitā De dote cauta & nō numerata. Nō lateat vero te quod Eccleſiis quadraginta annorum præſcriptio opponitur, vt cauetur conſtit. circa centeſimam Nouellarum poſita. Eccleſiæ Romanæ autem centum annorū præſcriptio obiicitur, vt eſt relatū in lib. I. Cod. Tit. de rebus

Eccleſiaſticis conſtit. principis noſtri: & quod ciuitas pupilli ſiue adulescentis locum obtineat, quod frequenter quidem dicitur, vbi autem relatum eſt, ignoratur. Eſt autem poſitum in lib. II. Cod. Tit. LIII. conſt. IIII. De ordine autẽ edictorum ſiue peremptorij ſiue aliorum, & de præconum vocibus abſentes * eum poſt litis conteſtationem invenies, in lib. I. de Iudiciis, titulo primo circa media loca Tit. I. Sin autem actor intentionem ſuam deſeruerit, quid iuris ſit, in Nouell. conſt. poſt Codicem promulgatum invenies circa CV. Conſtitut.

EXPLICIT DE CONSILIArijs feliciter.

*

ITEM COLLECTIO DOMINI IVLIANI ANTECENSORIS.

TVTORES, vel diuiſam tutelam adminiſtrant, vel indiuiſam conmuniter gerunt. Et ſi quidẽ diuiſa eſt ſiue a teſtatore ſiue a iudice, vnuſquiſq; pro ſua adminiſtratione tenetur: niſi forte aut cum oportebat cõtutores remouere vt ſuſpectum * homini, non remouit aut tardius remouit. Quod ſi ipſi inter ſe diuiſerunt tutelam, tunc adſimilantur eis qui communiter adminiſtrationem geſſerunt. & ita relatum eſt in lib. V. Cod. Tit. LIII. conſt. ſecunda. Si autem

indiuiſa tutela ſit, diſtinguitur: & interea dicendũ eſt facultatem habere pupillum & in ſolidum quem voluerit tutorum ſuorum eligere. Si tamẽ rem de qua agitur omnes geſſerunt, ſed ſiquidem omnes ſoluendo ſint litis conteſtatæ tempore, diuiditur inter eos actio: ſi autem quidam eorum eo tempore ſoluendo non ſint, onera eorum hi qui ſoluendo ſunt, recipiũt. Sed ſi quidem ex negligentia communi vel eorum tantum culpa qui ſoluendo non ſunt, condemnati fuerint idonei tutores, ceduntur eis actiones pupilli, vel habebunt vtilem actionem aduerſus contutores ſuos. Quod ſi ob dolum communem condemnati fuerint, nulla eis ceſsio vel opitulatio datur. In tantũ autem idoneis contutoribus conſtitutis, alij tutores ob culpam communem non condemnantur inſolidum, vt etiam magiſtratus municipales & fideiuſſores neceſſe ſit ante eos conueniri, ſi ſoluendo ſint. tunc enim vltimæ perſonæ publicæ *cum querela pupilli in eo ſit, quod non remoti fuerint tutores vt ſuſpecti, vel quod ſatiſdatio exacta nõ ſit. Et hæc omnia manifeſtiſsime dicta ſunt lib. XXVI. Tit. III. Digeſtorũ. Primo hęc ſi omnes rẽ de qua agitur, adminiſtrauerint. Quod ſi quidam geſſerunt, quidam non, ſiquidem ex negligentia obligati ſunt, ſiquidẽ ſoluendo erant hi qui adminiſtrauerunt eo tempore quo depoſuerunt tutelam, poſtea autem ad egeſtatem per-

uenerunt, ſi quidem per pupillum hoc factum eſt, ad eum non ad tutores ipſius periculum pertinebit, vt relatum eſt in prima Conſt. Tit. L I I. lib. V. Cod. Quod ſi nihil per eum factum eſt, interea oportet eũ qui adminiſtrauit, conueniri, ita etſi ſoluendo eſſe dicatur. ſed nihilominus euentus ei qui non adminiſtrauit, periclitatur. & ita relatum eſt in vltima Conſtit. eiuſdem Tit. Hæc ſi ob neglegentiam accuſatur tutor. Si autem ob dolum, aut de lata culpa, tunc adſimilãtur hi qui non adminiſtrauerunt eis qui communiter indiuiſam tutelam geſſerunt, vt eſt relatum libro V. Cod. Tit. L I I. Conſt. I I. Dico autem non adminiſtraſſe tutelam & eũ qui rem de qua agitur non adminiſtrauit. nam quantum ad eam rem, non immiſcuit ſe adminiſtrationi. Hæc ante condemnationem. Quod ſi contra omnes tutores condemnatio prolata eſt, tunc diuiditur quantitas aduerſus omnes æqualiter, & vno non idoneo inuento, aliis periculum non inminet, vt eſt relatum in libro V I I. Cod. Tit. V. Conſtit. ſecunda. Quod ſi heredibus tutorum vel curatorum quæſtio emerſerit, lege L I I I I. Tit. lib. V. Cod. nam ibi pleniſsime de his atque manifeſtiſsime expoſitum eſt. Secundũ eas diſtinctiones oportet nos eas quæ videntur eſſe contrarietates diſcernere.

EXPLICIT.

PETRI PITHOEI I. C.

NOTAE.

IN AVDIERAM equidem antea fuiſſe ex priſcis ſcriptoribus aliquem qui cum Moyſis legibus Romanas contuliſſet: ac memini Io. Tilium antiquæ eruditionis hominem, cum de veterum Iuriſconſultorum reliquiis ſermo eſſet, narrare ſolitum, habuiſſe aliquando ſe eius operis fragmenta pauca, quibus ille Licinnij Rufini nomen tribuebat, an ex coniectura, an potius ex veteris libri fidẽ non ſatis ſcio. Illud affirmare liquet quæ nunc damus ex antiquiſsima Sequanorum aut Mandubiorum potius bibliotheca in qua per annos octingentos & amplius latuerunt, non eſſe Licinnij Rufini cuius nomine ad Iulium Paulum in libris noſtris conſultatio inſcripta eſt: ac, vt quod ſentio, dicam, non fuit tanti hæc collectio quæ aut Licinnij aut Iuriſconſulti alicuius paulo clarioris ingenium & acumen deſideraret. Tota illa operæ fuit, ſed eius operæ cuius précium iniuria temporis ſic incẽdit, vt iam nihil fortaſſe hoc genere tanti videatur. Nam vt concedamus plures veteris iuris P. R. regulas vnius Vlpiani Titulis contineri, ſane & illi præterquam quod ab his noſtris nomen ſuum parteſque mutuantur, vnius, vt ita dicam, genij notioniſque ſunt, nec tam perſpicue repræſentant quid Tribonianus quid collegæ in excerpendis digerendiſque & huius & aliorum ſcriptis ſibi conceſſerint. Qua de re in eo tractatu quem de libris vtriuſque iuris pridem delineauimus, plenius diſſeremus. Nunc de collectore huius libelli, cuius nomen titulumque exemplar ipſum prioribus duabus paginis purum non prętulit, hoc tãtum dicere poſſumus, videri eum Theodoſij iunioris temporibus vixiſſe, & poſt conſulatũ quidem ipſius xv. quo demum Codex editus legitur, ex quo hic conſtitutionem retulit vnam, non omiſſurus, vt veriſimile eſt, de homicidio non voluntario Valentiniani ſingularem legem ſi tum quoque edita, aut in certum Nouellarum corpus redacta fuiſſet. Sed de re incerta nihil temere affirmare velim. Illud potius mirer, cur hic idem illam de impudicis legem non ex Præfecturæ Vrbanæ ſcriniis, ſed ex Theodoſiano Cod. pleniorem recitat quam hodie in corpore ipſo extet quod hac quidem parte pro integro eiuſdem Tilij beneficio hactenus habuimus. Cæterum quod ad nos attinet, in horum editione veteris libri ſcripturam bona fide expreſsimus, retentis etiam leuioribus mendis ſi quæ varias coniecturas reciperent, quibus ne in ora quidem exemplaris locum:

dedimus vt ſua cuique libera diuinatio liberumque eſſet iudicium. Quæ inter exſcribendum relegendumque occurrerant, in hunc locum reiecimus vnde facile exturbari poſſent. Nam hunc quidem agrum pro dignitate purgare atq; excolere, hominis eſt & otio abundantis, & veteris Iuris P.R. cognitione inſtructiſsimi,

Nobis non licet eſſe tam beatis.

AD TITVLVM I.

Si quis perc.] Extat libro IIII. Moyſis, qui Numerorum inſcribitur cap. XXXV. Sed quanam ſacrorum librorum interpretatione hic collector vſus ſit, nondum mihi ſatis liquet. Sane quidem plures hodieque extant in vetuſtioribus archiuis, quarum, vt Auguſtini verbis dicam, infinita eſt varietas.

Aliquod uas.] Hoc nomine poſteriorum temporum ſcriptores, omnes fere res complexi ſunt quæ nobis inter mobiles atque inſtrumenta domus numerantur. Sed & veteres in re militari inter contubernia vſurparunt, vnde & Vaſa conclamare, & Conuaſare apud eos legimus.

Sub Tit. ad Leg Corn.] Extat inter receptas Pauli ſententias ſub Tit. 23. libro 5. ad quem etiam non erit fortaſſis alienum hoc loco monere duas priores ſententias de circumciſis pertinere, quæ tamen hactenus ſub alieno Titulo aberrarunt, vt & alia multa eiuſdem operis.

Vt is Prætor iudexue.] Veteris exemplaris ſcriptura hæc fuit: *ut is Prætor iudexue quæſtionis cui ſortem obuenerit quæſtio de ſicariis eius quod in urbe* Roma *propriis mille paſſus factus ſit Vtique erat cum iudicibus cui ei ex legem ſortem ob.* in quam quid & cur nobis permiſerimus apertum eſt. Auctorem prçterea habuimus M. Tullium, cuius hæc ſunt in oratione pro Cluentio: *Iubet lex ea, quâ lege hæc quæſtio conſtituta eſt, iudicem quæſtionis, hoc eſt* Q. *Voconium, cum his iudicibus qui ei obuenerint (uos appellat, iudices) quærere de ueneno. In quem quærere? infinitum eſt, quicunque fecerit, uendiderit, emerit, habuerit, dederit. Quid eadē lex ſtatim adiungit. Recita Deq; eius capite quærito.* Loquitur vero de quçſtione veneficij quæ eundem habuit auctorem & eadem rogatione comprehēſa fuiſſe videtur, ſed diuerſis capitibus vt hic locus arguit & l. 3. D. ad l. Corn. de ſic. quam etiam ob cauſam ſæpius hæc iudicia diſtinguntur tanquā ex diuerſis legibus vt in l. 3. D. de bon. damnat. & apud Martialem eo loco, *Non de ui, neque cæde, nec ueneno.* Et ſane diuerſos habuiſſe iudices diuerſoſque Prçtores veriſimile eſt. Idque Ciceronis verba plane confirmant, ſi coniungantur cum præcedentibus huiuſmodi, *Opinor hæc omnia lege fieri, totumq; hoc iudiciū quaſi mente quadâ regi legis & adminiſtrari. Quid ergo eſt. hæc quæſtio ſola ita gubernatur? Quid M. Plætorij & c.*

& C. Flaminij inter ſicarios. Quid C. Orchinij peculatus? Quid mea de pecunijs repetundis? Quid aliæ quæſtiones? Vnde fortaſſe non immerito quis ſuſpicetur in l.2.§. capta.D.de orig. iur. quod in Pandectis Florentinis deeſſe videtur, ſic potius eſſe ſupplendum, *Deinde Cornelius Sylla quæſtiones publicas conſtituit, ueluti de falſo, de parricidio, de ſicariis, de ueneficiis, & Prætores quatuor adiecit.* nam iniuriarum quidem iudicium ex lege Cornelia inter priuata ab auctoribus noſtris perpetuo relatum eſt l.2.& vlt.C.de iniuriis.vt pote quod & ciuiliter moueri poſsit:& in l Prętor. §.1. D. de iniur. Cornelia non de iniuriis, ſed de ſicariis potius exaudienda eſt, vt & in l.23.§. ſi dolo. D. ad leg. Aquil. Nec tamen inficior ex lege Cornelia iniuriarum ſeruum reum non recipi, ſed duriore pœna extraordinem affici, & quod ad ſeruos attinet excedere eam quæſtionem quodam genere priuatæ modum l.12.§.vlt.D. de accuſat. Ideoque cum de ſeruo ageretur in l.5.D. Si ex nox. cauſ.ag. hæc recte Vlpianus ſic coniunxit, *Capitalium actionum iniuriarumque nomine.* Sed hæc aliena nec huius loci quæſtio eſt, ac vereor ne iam etiam notarum modum exceſſerim. Illud tamen addere liceat eſſe hoc exemplum aliud exercitionis publici iudicij lege delegatæ ad l.1.D.de offic. eius cui mand. eſt iuriſd.

Relatis.] Hæc ſunt collectoris, quæ ideo forma literarum a ceteris diſtingui voluimus, vt & reliqua omnia quæ illius eſſe viſa ſunt.

Coercit compeſcit.] vet. *coercei compeſci.* & paulo poſt, *pertinet ire hæc.*

Vt & ad ſeruum & peregrinum.] Cicero pro Cluentio, *Vbi omnes mortales alligat lex, ita loquitur, qui fecit, fecerit, omnes uiri, mulieres, liberi, ſerui, in iudicium uocantur.* Omnibus legibus ſerui rei fiunt, quarum pœna in ſeruos cadere poteſt l.12.§.vlt. D. de accuſat. In ſeruos etiam admiſſa delicta legibus vindicantur, adeo vt & ipſi ſeruo non ad fugillationem domini facta iniuria legibus inulta non relinquatur l. Item apud Labeonē.§.ſi quis.D.de iniur.l.6.D.ad l. Iul. de adult. Et tamen illud etiam verum eſt quod & Fabius libro VI. vſurpauit, ad exules, ad ſeruos, ad peregrinos nullam legem pertinere. Sed hæc ex mente verbiſque legum diiudicanda ſunt, & potiſsimum quidem ex ſubiecta materia. Peregrinus manumittens ſeruum non potuit Latinum facere. Cur ita? quia lex Iunia quæ Latinorum genus induxit, ad peregrinos non pertinet. Prætor tamen non permittebat ita manumiſſum ſeruire, niſi aliter lege peregrina cautum eſſet. Hoc ſcripſerat Iureconſultus quidam, ſiue is Vlpianus fuit, ſeu Gaius, ſeu quis alius, in libro regularum, cuius ego nuper fragmentum magna parte erui ex veteri Gloſſario Cl. Puteani viri ſelectiſsimæ eruditionis & iudicij recti. Quod de peregrino diximus fortaſſe & ad deportatum non male trahetur l.2.D.de interdic. & relegat.

Si autem.] Extat apud Moyſem eo loco quem ſupra notauimus, extat & de eadem re Nouella Conſtitutio Valentiniani, qua fere vtimur. Addatur & Numæ lex ex vetuſtiſsimo Seruij exemplari ad illud Virgil. Egl. 4. *Ipſe ſed in pratis aries. Sane,* inquit, *in Numæ legibus cautum eſt ut ſi quis imprudens hominem occidiſſet pro capite occiſi & natis eius in concione offerret arietem. Ergo hic bene uidetur arieti dignitatem dare, dicendo Ipſe, quâ oblatus homicidam crimine homicidij poßit exſoluere.* Sed placet etiam Philonis locus ex lib. 1. de vita Moyſis, ὁ κτάνων, inquit, ἄνθρωπον εἰ καὶ δικαίως καὶ ἀμυνόμενος, καὶ βιασθεὶς ὑπαίτιος εἶναι δοκεῖ διὰ τὴν ἀνωτάτω καὶ κοινὴν συγγένειαν. Placet & ille Plutarchi ex Cauſalibus, in quo rationem inquirens cur non niſi ſacramento adacti militent, πότερον ὅτι, inquit, τὴν ἀναγκαίαν μόνην ἐξουσίαν εἶναι δεῖ τοῦ ἀναιρεῖν ἄνθρωπον, ὁ δὲ ἄνευ νόμου καὶ προστάγματος τοῦτο ποιῶν, ἀνδροφόνος ἐστίν.

Reſcripto Hadriani.] Refertur & hoc reſcriptum in l. 1. §. Diuus D. ad Leg. Corn. de ſic. quem cum hoc contuliſſe non inutile erit.

Sic lapide.] Vetus hæc ſcriptura propius accedit ad clauis quam clauæ nomen, quod & Græci interpretes retinuerunt libro 60. βασιλ. Tit. 39. & 59.

Vt homicidam ſeruum.] Franciſcus Pithœus frater meus, cuius ego ingenuis virtutibus digna ex alijs audire malo quam ipſe dicere, putat hunc locum ſic emendari poſſe: *ut homicidij reum ſupplicio maiore iubete adfici.* niſi qui ita malit, *ut homicidam ſeruum ſupplicio maiore.* Certũ eſt enim ex perſona delinquentis vt crimen, ita pœnam augeri.

Qui hominem.] Reliqua fuit prior pars apud Paulum lib. v. Sent. Titu. xxiii.

Conſilium.] Paterculus, *Facta,* inquit, *maiores noſtri ad conſilium dirigebant.* Seneca de Tranquil. lib. 11. *Poteſt euenire ut faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam, tanquam ſi quis rem cum e uilla mea ſubripuit, in domo mea ponat, ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Poteſt aliquis nocens geri, quamuis non nocuerit. Si quis cum uxore tanquam cum aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non ſit. Aliquis mihi uenenum dedit, ſed uim ſuam mixtum cibo perdidit. uenenum illud dando ſcelere ſe obligauit etiam ſi non nocuit. Non minus latro eſt cuius telum oppoſita ueſte eluſum eſt. Omnia ſcelera & ante effectum* (ſic legendum) *operis quantum culpæ ſatis eſt, perfecta ſunt.* Seruius ad illud Virgil. ex libro vi. *Auſi omnes immane nefas. Secundum Romanorum morem dicit, quo non tantum exitus punitur, ſed uoluntas.* Sic & Impp. in l. 1. C. Th. de ambitu προδύτεραν ἰαλωκῶς, *Pari ſorte leges ſcelus quam ſceleris puniunt uoluntatem.* Sane in rebus non vſque adeo turpibus etiam factum exigitur l. 1. §. beſtias. D. de poſtulando. l. 18. D. de pœnis. quæ pertinet ad edictum. Quod quiſque iuris, non ad publica iudicia. Itaque oratoriè magis quam iuridicè ab his ad illa M. Cato pro Rhodienſibus argumentatus eſt apud Gell. libro 7, capite 3, & rectius quidem Aſconius

Pædianus, *Qui ius*, inquit, *dicit factorum iudex eſt non futurorum, duntaxat in ciuilibus cauſis.*

Caſu teli.] fuga teli magis quam iactu vt olim in exceptionibus ſcribi ſolitum M. Tullius auctor eſt. Auguſtin. de lib. arbitr. lib. 1. *Nam & miles hoſtem, & iudex uel miniſter eius nocentem, & cui inuito atque imprudenti telum manu fugit, non mihi uidentur peccare cum hominem occidunt.*

Quod ſi in rixa.] Extat in l. vlt. D. ad leg. Corn. de ſicar. ex qua fortaſſe hic quoque non male ita legetur, *ictus quoque ipſos.* Cætera cur à Triboniano prætermiſſa ſint, non eſt obſcurum.

Frater ueſter.] Ex hoc Antonini reſcripto & eo quod proxime ſequitur, Gordiani, confecta eſt à Triboniano l. 1. C. ad leg. Corn. de ſicar.

Lætouis.] Pro Læto II. id eſt iterum conſule. Nam bis quidem aut ter Conſul in notatione temporum non vſque adeo Latine dici videtur. Et tamen ſæpe in veteribus libris ita ſcriptum memini.

Quod ſi dominum.] Quo hæc pertineant non video. Extat ſane reſcriptum quod ſequitur in l. 5. C. eod. tit. & hoc eſſe Diocletiani & Maximiani ſubſcriptio arguit.

Cum quidam.] Leguntur & hæc in l. 4. §. 1. D. ad leg. Corn. de ſicar. At neque reſcripti neque conſultationis verba adiecta ſunt, quibus in hoc genere quod ſciam elegantius nihil eſt.

In quinquennium.] Ponitur & illa lex apud Rhetores vt imprudentis cædis damnatus quinquennali exilio multetur, vt apud Quinti. lib. 7. cap. 5. & Declam. 296. & 305.

Conſultationis.] Vet. *conſolationis*, quomodo & in optimo Seruij exemplari ſcriptum eſt eo loco lib. 3. Aeneid. *Augurium eſt exquiſita Deorum uoluntas per conſolationem auium aut ſignorum.*

Em.] An hæc emiſſam conſultationem, an aliud quiddam ſignificent non ſatis ſcio. Illud fortaſſe fœlicius diuinaſſe videbor, iſta ſub finem quæ quis supereſſe putauerit (*Vel res*) notas eſſe quæ veterem formulam contineant, Velim reſcribas: aut potius quando ad principem ſermo eſt, Velis reſcribere. Sic apud Plinium ſæpe, Rogo reſcribas, & infra Vellem mihi reſcribere.

Cognouit quod Clodius.] Malim *cognoui*, & infra, *interdixi, decreui*, &c.

Dum ſago iactatur.] Vet. *dum ſagu iactatur.* Sed iam notus eſt ex Suetonio & Martiale veterum ludus. Appellatio ipſa non vſque adeo fortaſſis nota quam ex veteri Gloſſario didici, in quo ita eſt. *Sagatio* παλμὸς.

Culpa Marij Euariſti.] Veteris libri ſcriptura hæc eſt, *culpa manu Euariſti*, quam ideo aduotare libuit quod & hanc coniecturam reciperet, *culpante manu Euariſti.* excuſa tamen magis placuit.

Adque apparebat] Huius loci ſententiam facile eſt mente concipere, verba ipſa ſanare difficile eſt.

Vrbe Italia prouinciæ Veticæ.] Ant. Oiſelus meus, de cuius eruditione,

iudicio, rerumque ac iuris prudentia ſingulari quicquid dixero minus erit, hunc locum ſic malit legere, *urbe Italica prouinciæ Beticæ*, quod mihi quidem facile perſuadet, quando & Italicam Beticæ vrbem eſſe vel ex Ptolemæo conſtat, & prouincia, atque adeo Italia & vrbe interdicere delicto grauius non inmerito videatur. Scio tamen non defuturos qui lectionem ſcriptam magis probent, quam etiam confirmat l. 1. §. 1. D. de effract. & expil.

Recte Egn. Taurine.] Vet. *Recte & Taurine.*

Refert enim.] Sunt igitur illa Diui Hadriani in l. 5. §. vlt. D. de pœnis. vnde & hic lubentius ita legerim. *Et ſane diſtinctio hæc pœnam aut iuſtam prouocare debet.* Iuſta, id eſt legitima, alioqui iuſtitiam, quæ cum æquitate coniungitur non recte ſtricti iuris temperamento opponemus l. placuit. C. de iudic. l. 31. §. 1. D. depoſiti. Gratiæ fortaſſe rectius, vt in l 17. §. pen. D. ad leg. Iul. de adulter.

Rem facti quis.] vet. ex. *rem pacto.* hoc vult, factum non ius.

Geret.] Vet. ageret. Extat in l. pen. §. 1. D. ad leg. Iul. de vi publ. Sed nec moribus noſtris qui occidendi hominis cauſa telum gerit, vtique homicidij pœna punitur: & hac parte lex Cornelia in vſu apud nos eſſe deſiit, vt poſteriorum temporũ Doctores recte annotarunt.

AD TITVLVM II.

Si autem contenderint.] Extat apud Moyſem Exod. xxi.

Homo foris.] Vet. *fortis.*

Acceßionis mercedem.] *Ceſſationis.* hæc vero interpretationem recipiunt ex l. vlt. D. de his qui deie. vel effud. & l. 3. D. Si quadru. paup. fec. dic.

Vlpianus libro regularis.] Sic vetus exemp. Ego vero non dubito quin & hæc ipſa & alia quædam huius Eclogæ ſint ex libro ſingulari Regularum Domitij Vlpiani, cui etiam antea ſemper adſcripſi titulos illos qui Io. Tilij immortali beneficio ante annos aliquot editi ſunt. Mouit me præter ſcribendi rationem, quod cum in Pandectis noſtris duo tantum capita ex eo libro reliqua eſſent, nempe xvii. de teſtibus, & xxv. de obligat. & actionib. illud quidem totidem verbis inter iſtos Titulos legitur, alterum cur non extet cauſa in promptu eſt, cum & titulus ipſe deſideretur, vt & alios plures non fruſtra deſiderari hæc collectio indicat, ex qua etiã quoſdam ſupplere, quoſdam rectius emendare eſt. Sunt igitur illi Tituli ex corpore non omnium Vlpiani ſcriptorum, ſed ex corpore libri ſingularis Regularum, vt & Aemilij Papiniani ſententia vnica ex ipſius corpore, id eſt ex libro ſingulari Reſponſorum collecta quę tanquã purpuræ lumẽ centonem illum Gothicum in fronte deturpat magis quã honeſtat.

Iniuria ſiquidem.] Hæc pertinent ad iniurias rerum, id eſt quæ re fiunt membro rupto vel oſſe fracto, & ad honorariam earum pœnam de qua in §.pœna.Inſtit.de iniur.

Adque collegi.] An *idque collegi ex facto*, quod verius eſt. Ex facto autẽ dicit quia de illis iniuriis loquitur quæ re fiunt, vt proxime monuimus. Nam & iniuriarum atrocitas ex aliis etiam circunſtantiis æſtimatur.

Papianus.] Sic in vetuſtiſsimo exempl. conſtanti fide ſcriptum eſt. Sic & in Aniani Breuiario. Sane à Græcis non niſi Papianus ſcribi ſolet, & ab ipſo Iuſtiniano Nou.4.& 108. à Latinis frequentius Papinianus dicitur.

Per hominem.] Certum eſt iure P. R. filiosfamilias noxæ dedi potuiſſe, nec eos modò ſed & filias §.vlt.Inſt.de nox.act. Ea fuit patriæ poteſtatis auctoritas, quam & Papiniani temporibus eo vſque valuiſſe hic locus indicat. Cuius etiam iuris veſtigia quædam reliqua ſunt in Pandectis. Vnum hîc indicaſſe ſufficiat in l.3.§. Si eum quis. D. de liber.hom.exhib. De his verò & illa circa propria ac differentia ſubtilitas, quam vt magnam Quintilianus proponit de addictis, ſeruine ſint an liberi. Ego quidem ſeruire vtroſque dixero, nec impari multum iure l.33.& ſeqq. D.de nox.act. Neutros tamen ſeruos dixero, vt nec eum qui redemptus ab hoſtibus, redemptionis pretiũ nondum exſoluit. l.2. C.de poſtlim.reuerſ. Sunt verò hæc inter ſe lõge diuerſa & in ſeruis etiam ipſis ſæpe diſtinguntur. l.27. §. de eo. D. ad l.Iul.de adult. l.18. D.de nox.act. l.24.de vſufr.leg. Nam & è contrario ſerui ſunt quidam reuera, nec tamen ſeruiunt: & aliud eſt liberum, aliud in libertate eſſe, vt recte Quintilianus differit declam. 340.& 342. Tanta eſt rerum verborúmque differentia in cauſis libertatis. Huiuſmodi ſunt iure nouo Coloni l.1.de colon. Thrac. in legibus Langobardorum Aldij l.4. de prohib. alien. ſer. & iure noſtro qui manus mortuæ dicuntur. Sed placet exemplum veteris iuris nõ vſquequaque vulgare, quod me docuit auctor ille Regularũ, quem Puteano noſtro deberi dixi. Apud veteres inter amicos manumiſsi, ſeruiendi tantum metu dimittebantur, manebant ſerui, & manumiſſores audebant eos in ſeruitutem denuo per vim ducere. Ideóque recte Maſſenio ſeruus apud Plautum in Menæch. inter amicos manumiſſus, *Meliore*, inquit, *opus eſt auſpicio liber perpetuo ut ſiem.* Interveniebat Prætor & non permittebat ſeruire. Poſtea habuerunt propriam quandam libertatem ex lege Iunia quæ exæquauit eos Latinis colonariis (quos ego ad nouũ ius Latij refero. Nam & vetus fuiſſe aliud Seruius notat, & illæ ſingulares literæ apud Valerium Probum confirmant, C.L.P.R.) effecitque liberos, negato tamen vltimæ voluntatis arbitrio, vt Saluianus Timothei nomine ſcripſit lib.3.ad Eccleſ.

cathol. & probat l.1.C.Th.de petitione heredit. & Gaius lib.1.Inſtit. qua de re alibi plenius. Ita poſt legem Iuniam inter amicos manumiſsi, nec ſeruiunt, nec ſerui ſunt, ſed libertini: non iuſtæ tamen nec ſolidæ libertatis, vt & Seneca in lib.de beata vita ſignificat. denique ſeruorum liberi & liberorum ſunt ſpurij, vt ait l.2. C. Th. ad S.C. Claud. Ergo vt ad rem redeam, liber homo noxæ deditus ſeruit, & ei adquirit qui deditum accepit. Verum ſi tantum adquiſierit quantum damnum datum eſt, liberatur, cogitúrque is qui deditum accepit, ipſum manumittere. cogitur autem à Prætore: ſed fiduciæ, inquit, iudicio non tenetur. Quid eſt hoc? An ſignificat fiduciæ iudicio non poſſe cogi manumittere, cum videri poſſet hoc ab initio quodammodo actum per fidem taciti contractus, vt litis æſtimatione accepta deditum dimitteret: quemadmodum ſeruatur in eo qui ſuis nummis redimitur l. 3. D. de obſeq. parent. vel patron. præſtand. l.4.§.1. D. de manumiſſ. ſed auxilio & officio Prætoris id fieri, vt de ſeruo Iuſtinianus paulo dilucidius ſcripſit in §.1. Inſtit.de nox.act. An vero quia manumiſsionem liberi hominis præcedit mancipatio, in qua fiducia interponi ſolet (ex parte quidem emptoris aut reuendendi remancipandíque, aut etiam interdum manumittendi: ex parte verò mancipantis de indemnitate fiduciarij ob impenſas ipſius actus, vel etiam ob actiones noxales, ceteraſque eius generis quibus alioqui ex perſona liberi hominis teneri poſſet) hoc potius Papinianus ſignificat, eum qui ſibi noxæ deditum manumittit fiducia non teneri, quia non ſponte manumittit: vt nec alias qui facto alterius coactus vendit, de evictione teneri ſolet niſi ex ſuo facto? Sed hoc fortaſſe ſubtilius eſt. Illud non minus, An filiusfamil. ita manumiſſus, in patris naturalis poteſtatem recidat, ſiquidem legi XII. tab. trina mancipatione ſatisfactum non eſt. Nam ſane accepto pretio vendere non minus eſt quàm aut non defendere, aut noxæ dedere. & eſt quod hic filio magis ob noxiam imputetur. Ita fruſtra quæratur hoc caſu, an is qui noxæ deditum auxilio Prætoris manumittit, iura ſibi legitimæ ſucceſsionis adquirat. quod forſan non fruſtra quæri videretur in ceteris liberis qui vna manumiſsione ſui iuris fiunt, ſi per omnia liberorum hominum manumiſſores patronis exæquarentur, & non edicto Prætoris enumeratæ eſſent certæ perſonæ. Et hic profecto neque gratuitum neque reuera beneficium præſtat, cum cogi poſsit, & nihil amplius quam operam ſuam vel invitus accommodat, quaſi pretio recepto ſartaque noxa l. vlt. D. de obſeq. parent. Hæc ſunt eius iuris quod ille apud Gellium cum lance & licio euanuiſſe dicit, cuius tamen cognitio quanti ſit momenti in ceteris partibus, ij demum intelligunt qui riuis & caſtellis ita vtuntur vt fontes ipſos non negligant.

Rupiſſe.] Extāt hæc in l.24.§.rupiſſe. D.ad l. Aquil.ſed verbis aliquantulum mutatis: ac vereor ne illa etiam quæ ſequuntur, *Aquilia enim eas duntaxat ruptiones quæ damna dant, perſequitur* (ſic enim reponendum arbitror) non ſint Vlpiani. Sane nec ea collector hic agnouit, qui alioqui aut continua diuidere, aut diuiſa continuare non ſolet.

Paullus libro ſingulari.] Quonam? De iniuriis. Sic ſequentia vtcunque ſuadent. Atqui nullus hoc titulo liber Paullo tribuitur in eo indice qui Pandectis præfixus eſt, in quo alij quidam notantur ex quibus nihil deſumptum legimus. Et tamen hunc ipſum habuere compoſitores qui hæc ad verbum tranſtulerunt in ſuas Inſtitutiones ſub tit. De iniuriis, quem cum hoc loco cōferre cui libet, licet, & ex eo quod hic deeſt, ſupplere. Quod autem ſequitur, ſic fortaſſe non male reſtituetur, *Commune enim omni ei nomen iniuriæ eſt*, quod & Franciſco fratri chariſsimo ſuboluit.

Labeo.] l.15.D.de iniuriis.

Qui iniuriam.] hæc ſunt verba legis ipſius XII.tab. in quæ ſibi quiſque pro arbitrio licere exiſtimet. Quod ſequitur de ſeruo & libero, valde corruptum obſcurumque eſt. Ego pertinere cenſeo ad illud legis caput quod de grauioribus iniuriis fuit, quarum æſtimatio hactenus fruſtra quæſita hinc fortaſſe non male diſci poterit. Nam omnes quidem huiuſmodi iniurias non eſſe talione vindicatas, vel vnus A. Gellij locus arguit, apud quem cum Phauorinus dixiſſet, *Nonne tibi quoque uidetur nimis eſſe dilutum, quod de iniuria punienda ſcriptum eſt*, SI INIVRIAM ALTERI FAXIT XXV AERIS POENAE SVNTO? *Quis enim erit tam inops quem ab iniuriæ faciendæ libidine* (ſic legendum ex veteribus libris) XXV *aſſes deterreant*? reſpondet noſter Africanus non omnes iniurias iſtis aſsibus quamvis librariis vindicatas. *Sed iniurias* (inquit) *atrociores ut de oſſe fracto, non liberis modo, uerum etiam ſeruis factas impenſiore damno uindicarunt. quibuſdam autem iniuriis talionem quoque impoſuerunt.* Fuit vero & alius eiuſdem legis articulus de iniuriis, quo capite vindicabatur ſi quis carmen condidiſſet, quo alteri infamiam flagitiumve faceret. Fuſtis pœna, cuius Horatius meminiſſe videtur, nulla, vt opinor, fuit: & poeticè dictum eſt cum ſignificare vellet, abſtinuiſſe pœnæ metu, tracta à canibus ſimilitudine, vt & Helènio Acroni ſuboluit. Quin & hiſtriones ipſos immunes verberum Auguſtus ipſe reſponderat, quod Tacitus lib. 1. Annalium Tiberium ſequutum refert. Quæ ſtatuitur pœna in l.5.§.ſi quis. D. de Iniuriis, putatur eſſe ex lege Cornelia. Sed eſt magis ex ipſa lege Iulia. ex S C. tamen eſſe dicitur in l.21. D. de teſtib. l.18.§.vlt. D. qui teſt. fac. poſſ. Lex Cornelia ex tribus cauſis actionem dedit, quæ longe aliæ ſunt. Sane Arnobius lib. 4. aduerſ. gentes ob conuitium petulans formulam ex edicto dari ſignificat, & veriſsimum eſt. Qui locus reuocat mihi in-

memoriam alium quendam non diſsimilem M. Vellij Paterculi (ſic enim apud Priſcianum ſcribitur) ex poſteriore volumine qui in B. Rhenani editione ita conceptus eſt. *Primus ille & utinam ultimus* (de Sylla loquitur) *exemplum proſcriptionis inuenit, ut in qua ciuitate petulantis conuitij iudicium hiſtoriarum ex alto redditur, in ea iugulati ciuis Reipublicæ conſtitueretur auctoramentum, plurimumque haberet qui plurimos interemiſſet, nec occiſi hoſtis quam ciuis uberius foret præmium, fieretque quiſque merces mortis ſuæ.* Quid alij ſuppoſuerint referre nihil attinet: ego ſic lubentius legerim, *Petulantis conuicij iudicium iniuriarum ex albo redditur.* Iniuriarum nomen generale eſt, & habet ſub ſe ſpecies multas. Nam eſt iniuriarum iudicium oſsis fracti, & membri rupti, & carminis famoſi. Itaque iuridicè loquitur qui dicit, Iniuriarum petulantis conuitij iudicium, vt, legis Aquiliæ hominis occiſi &c. & leuiorem ſpeciem iniuriæ complexus eſt quam ſummæ crudelitati opponeret, fortaſſe non omiſſurus & ipſius Syllæ legem ſi hanc quoque iniuriæ ſpeciem complexa eſſet. Grauius Seneca Corneliam de ſicariis auctori obiecit, cum de eadem re ageret in libello de diuina prouidentia. *Videant* (inquit) *largum in foro ſanguinem, & ſupra Seruilianum lacum* (*id enim proſcriptionis Syllanæ ſpoliarium eſt*) *Senatorum capita, & paſsim uagantes per urbem percuſſorum greges, & multa milia ciuium Ro. uno loco poſt fidem, immo per ipſam fidem trucidata. Quid ergo? Fœlix L. Sylla, quod illi deſcendenti ad forum gladio ſubmouetur? quod capita conſularium uirorum patitur oſtendi, & precium cedis per quæſtorem ac tabulas publicas numerat? Et hæc omnia facit ille qui legem Corneliam tulit.* Quæ poſteriora verba ſuadent vt apud Paterculum pro *Reipublicæ* legam non *Romani* (quis enim non hoc ſupereſſe videat?) ſed e *Publico*: vt reſpondeat illis, *per Quæſtorem & tabulas publicas.* Sed & paulo poſt ita legendum, *Nec tantum in eos qui contra arma tulerant, ſed in multos inſontes ſæuitum*, adeo perſpicuum eſt vt probatione non indigeat.

Qui autem iniuriæ in quid aget.] Sic vet. malo *inquit*, vt ad Prætorem referatur. l. 7. D. eod.

Et taxationem.] Eſſe hoc legum verbum Iuſtinianus dixit No. 82. Pertinet verò hic locus ad id quod idem ſcribit de æſtimatione iniuriarum a Prætore permiſſa in §. pœna. Inſt. eod. tit.

Quanti uadimonium.] ſi quidem ſatiſdatio ipſa vel cautio iudicio ſiſti certam ſummam continet. nam & interdum ita vadimonium concipitur, *Quanti ea res erit.* de vadimonio etiam in actione iniuriarum locus eſt in l. ſi eum. §. qui iniuriarum. D. Si quis caut.

Vnam nominis ſuo re deſtinare.] Non inficior ad hanc veterem ſcripturam propius ita legi poſſe, *Vnam nomini ſuo rem deſtinare*, ſed illud malim *Vnam nomine ſuo rem deſignare.*

Non uocem agentis.] Vocatio in ius actionis editionem præceſsit, ſequuta eſt ipſa actio litiſque conteſtatio. Immo & in iure ad album plerunque

plerunque actio edi ſolebat. Itaq; recte Iuſtinianus omnium actionum inſtituendarum principium ab ea parte edicti proficiſci ait, quę eſt de in ius vocando. quem & ipſe ordinem in vetere iure digerendo religioſe ſequutus eſt.

Quod Auli.] Hoc fuiſſe ſolemne verbum in formulis actionum, & alij notarunt & hic locus pleniſsime probat. Sic & apud Fab. lib. 6. c. 8. *Colaphum tibi ducam, & formulam ſcribam Quod caput durum habeas.* Exempla ſunt ex libris noſtris præter iam notata in l. 17. §. 1. D. de in rem verſ. l. 2. D. Quod iuſs. l. 133. D. de verb. oblig. l. 21. §. vlt. D. de negot. geſt. l. 47. de ædilit. edict. l. vlt. D. ſi quadru. paup. fe. di. l. 26. §. neque D. de nox. act. l. 1. §. an pater. D. de fur. l. 1. §. ſi is qui nauem, & l. 5. D. de exercit. act. Fuit & in exceptionum formulis vſitatum, Quod præiudiciū non fiat, Quod metus cauſa Inſt. de excep. Quod non vi l. 1. §. 1. & §. deniq; l. 7. §. belliſsime. & §. ſeq. D. Quod vi aut clam. l. 1. §. ſunt qui. D. Ne quid in loco publ. Quod facere poſsim l. 7. & l. 14. in fine D. de except. & infra Quod rem ſeſtertiorum &c. Sed & in conceptione ſtipulationum, Quod ego decem credidi. l. 47. D. de rei vind. l. 42. D. de fideiuſſ. l. 1. §. ſi manumiſero. D. Quar. rer. act. non dat. l. 8. §. 1. D. de pignerat. act. l. 122. §. Flauius. l. 135. §. Seia. de verb. oblig. l. 15. D. de acceptil. l. 58. D. de rei vindic. Quo pertinent & illa in teſtamentis quorum exemplum extat in l. 19. D. liberat. leg. Vnde & apud Ciceronem in orat. pro Quintio illa verba, *ut ſibi Quintius iudicatum ſolui ſatiſdet ex formula, Quod ab eo petat &c* non modo ad actionis ſed & ad ſatiſdationis formulam referri poſſunt, & melius quidem quam ad edictum ipſum, quamvis conſtet ad exemplum etiam edicti actiones fere conceptas. Illud fortaſſe non vſque adeo obuium, in conceptione formularum non ſemper Caium Seiumque, aut Titium ac Mæuium, ſed & Agerium actoris, Nigidum rei nomen ſuſtinuiſſe. cuius moris in acceptilationis Aquilianæ formula reliquiæ extant: & in l. tutor. §. 2. D. de vſur. Agerio Gaius Seius coniungitur. Sed de tota ea veteris iuris parte expectamus votis multis tractatum quem B. Briſſonius celeberrimum ingenium fori noſtri iampridem pollicetur, cui vtinam ea rerum prolatio tandem aliquando volenti eueniat, quam ſumma ipſius eruditio ingeniique ſingularis dexteritas meretur, & ſtudioſorum vtilitas expoſtulat.

Mala.] Vet. *mola.*

Cauſa mortis.] Hęc ſententia indicat iure P. R. non fuiſſe certum dierum numerum, ſed hoc totum quæſitoris & iudicum arbitrio permiſſum. Pertinet vero magis ad titulum proximum niſi quod de libero homine loquitur. Nouum vero non eſt in huiuſmodi eclogis eſſe quædam capita fugitiua: qualia multa in libris noſtris Doctor meus adnotauit, quibus & hæc addi poſſunt, l. 1. & 2. D. de ceſſ. bon.

l.3.D.Qui pet.tut.l.vlt.D.de loco publ.l.4.C. de probat. Sane in l. Labeo, in fi.D.de ſtatulib.quod ex Pactumeio Cleměte traditur, ad titulum nō ſatis pertinet,niſi ex priori dictione repetita ſyllaba cum ſuperioribus coniungatur hoc modo,*dediſſet.& Pactumeius Clemens &c.* At in l.5.§.vtrum D.ſi vſusfr.pet.quod Vlpianus adiecit *non ſeruitutem*, quamvis a propoſita quæſtione alienum videatur,ideo tamen adiectum eſt, ne ſententiam Iuliani de ſeruitute probaſſe argueretur, quod alias fortaſſe amplius exponemus.

AD TIT. III.

Si quis.] Exod.xxi.hanc vero dierum interpretationem Conſtantinus ſuſtulit in l.1.C.de emendat.ſeru.vt & Zeno in l.penult. C. de inceſt.nupt.à Moyſis lege nonnihil receſsiſſe videri poteſt.

Niſi id dolo fiat.] Hoc igitur caſu reus erit dominus homicidij:ſed punietur tanquam homicida ſerui, non vt homicida liberi hominis. Punietur autem ex lege Cornelia non ex plebiſcito.

Si dominus.] Extat & in l.2.D.de his qui ſunt ſui vel al.iur. & in Inſtit.mutatis etiam nonnullis,quæ nihil neceſſe putauimus ſingillatim notare.

Dominorum.] Non fuerunt ante has Conſtitutiones impunitæ dominorum in ſeruos iniuriæ.Nam Seneca lib.3.de benef.*Poteſt*,inquit, *ſeruus dare beneficium domino ſi ab eo poteſt iniuriam accipere. Atqui de iniuriis dominorum in ſeruos qui audiat poſitus eſt, qui & ſæuitiam, & libidinem, & in præbendis ad victum neceſſariis auaritiam compeſcat.*Lege quoque Petronia dominis poteſtas ablata eſt ſuo arbitratu ſeruos dandi ad depugnandas beſtias l.11.§.vlt.D.ad l.Cornel.de ſic. Sed & apud Græcos ſeruorum fortunæ humaniter conſultum Athenæus eleganter oſtendit lib.6. Dipn. capite 7. prolatis in ea rem Hyperidis, Lycurgi & Demoſthenis verbis.

Infamiæ iniuria.] Sic vet.& fortaſſe recte ſi ad inpudicitiã referatur.

Fraudem fecerit.] veluti ſi cum emptore pactus ſit vt ſeruum redhibeat.Theoph.

Diuus etiam Hadrianus.] Spartianus in eius vita, *Seruos*,inquit,*a dominis occidi vetuit,eoſque iuſsit damnari per iudices ſi digni eſſent.* Diuus etiam Marcus domino ſeruum accuſare permiſit vt Gaius notat lib.1.Inſt.l.ſeruos. D. de accuſat. De ſeruorum vero criminibus cognoſcebat Romæ quidem Præfectus vrbi,in prouinciis Præſides,vt idem auctor eſt,& probat l.1.§.ſi quis ſeruum.& §.quod autē. D. de off. P.V.l.24.§.vlt. D.de pig.act.l.9.D.de manumiſſ.

Itaque & ipſe.] Hic locus valde corruptus eſt,& fortaſſe non infeliciter ita reſtituetur, *Itaque & ipſe curare debes iuſte ac temperate tuos tractare,ut*

& facile requirere eos poßis, ne ſi apparuerit uel imparem te impendiis eſſe, uel atrociorem dominatione ſæuitiam exercere, neceſſe habeat Procos. V C. *ne quid tumultuoſius contra accidat, præuenire te, & ex mea iam auctoritate ad alienandos eos compellere. Glabrione & Omullo Conss.* Cuius loci emendationem aliqua ex parte Nic. Fabri viri optimi indicio acceptam referre non ingratum eſt.

Requirere] fugitiuos ſcilicet.

Ad alienandos.] bonis conditionibus. itaque iuſto pretio vendere compelletur arg. l. 4. §. 2. D. de in di. addict. & de euictione cauere: quamvis alias nemo cogatur rem ſuo precio vendere, & qui inuitus vendit, de evictione non promittat l. 8. §. vlt. & l. ſeq. D. de act. rer. amot. l. 35. §. petitor. l. 70. D. de rei vindic.

Gregor. lib. XVIIII.] Hic numerus mihi valde ſuſpectus eſt.

AD TIT. IIII.

Quicunque.] Leuit. xx. Deuteron. xxii. Exod. xxii.

Prioribus legibus pluribus abrogat.] An *derogat*, vt Vlp. dixit de lege Aquilia, an potius *obrogat*? Nam & ſic apud Liuium vbi vulgo ſcriptum legitur lib. 9. *Et quia ubi duæ leges ſunt, ſemper antiquæ abrogat noua*, in vetuſtiſſ. exemplari ſcriptum lego, *obrogat*: & apud Lactant. lib. 6. diu. Inſt. ſic Ciceronem ſcripſiſſe alias monuimus, *huic legi neque obrogari fas eſt, neque derogari ex ea aliquid licet, neque tota abrogari poteſt.* Verum reperio veteres quoque ita loquutos. Auctor libelli de viris illuſtribus. *Minutio*, inquit, *Rufo Trib. legibus ſuis abrogante*, & paulo poſt de Apuleio Saturnino, *huic legi multis nobilibus abrogantibus*. Ouidius 2. de Triſtib. *Et nimium ſcriptis abrogat ille meis.* Sed Modeſtinus noſter longe apertius in l. 102. D. de verb. ſignif. *Abrogatur legi cum prorſus tollitur.* Itaque veterem ſcripturam non temere violandam cenſeo: quamvis, vt verum fatear, & in illis Plinij locis obrogandi verbum lubentius repoſuerim.

Secundo uero,] Hoc caput ſic reſtituo, *Secundo uero capite permittit patri, ſi in filia ſua quam in poteſtatem habet, aut in ea quæ eo auctore eum in poteſtate eſſet uiro in manum conuenerit adul erum domi ſuæ generiue ſui deprehenderit, in que eam rem ſocerum adhibuerit, uti is pater eum adulterum ſine fraude occidat, ita ut filiam in continenti occidat.* Quod ait, *inque eam rem ſocerum adhibuerit*, videtur pertinere ad filiam quæ eo auctore cum in poteſtate eſſet, viro in manum con venit. Cuius iuris quod iam in manum conventio evanuiſſet, nulla ſunt, quod ſciam, in hoc tractatu apud Iuſtinianum veſtigia. Nam quod Vlpianus ait in l. 23. §. 1. D. eod. ad priorem illam capitis partem non pertinet.

Ait, in poteſtatem.] Sic vet, atque ita etiam M. Tullium locutum Gellius auctor eſt lib. 1. cap. 7.

Sine fraude.] Sine periculo, impune, vt ex iure Seruius notat, qui & illud addit ad XI. Aeneid. in optimo libro meo, Fraudem veteres pœnam vocaſſe ab eo quod præcedit id quod ſequitur: citatque hoc M. Tullij ex Cornelianis, *Ne fraudi ſit ei qui populum ad concionem uocarit.* quod in editis exemplaribus fruſtra quæretur.

Inuidia autem.] Sic vet. lib. Sed nemo nõ fateatur ſic potius ſcriptum à Paulo, *In uidua autem.* Quod ſi verum eſt, ſane fateamur in occiſionem filiæ viduæ patrem habuiſſe ius præcipuum, ſiquidem & hoc ius ſic recte exprimitur. At in accuſationem filiæ viduæ non habet pater ius præcipuum l. 22. §. 1. D. eod. Ius vero præcipuum in eo etiam eſt vt intra ſexaginta dies eius voluntas expectetur, nec vlli alij interea agendi poteſtas fiat l. 14. §. 2. D. eod. itemque vt iure patris accuſans non facile calumniæ pœna adficiatur, qua de re mox dicetur.

Auctoritate quoque.] legi poteſt, *Auctoritate quoque paterna,* poteſt & ſic, *Auctoritate quoque legis patrem poſſe interficere uel Conſularem uel patronum ſuum ſi in filiam.* Pertinent vero hæc ad interpretationem eorum verborum *Eum adulterum*: circa quæ & idem olim ex ſententia legis quæſitum eſt. Sed verba ipſa cõditionem adulteri non diſtingunt l. 24. §. 1. D. eod. tit. Papiniano quidem in patronum durum viſum eſt l. 38. §. penult. forſan quod ad ius mariti attinet, cuius impetui & calori minus lex conceſsit quam paterni nominis pietati. Atque hæc quidem ita temperari poſſunt. Placet tamen Cl. Puteani coniectura qui hunc locum ſic potius emendat, *Vel Conſularem uel Prætorium ſi eum in filiam adulterum deprehenderit.*

Si ex interuallo.] veteris libri ſcriptura hæc eſt *Sed interuallum filiam int. t. e. niſi perſequatur illum interfecerit. Continuationem enim animi uidetur legis auctoritatem fecIſſet.* Huc pertinet l. 23. §. vlt. & l. 32. D. eod. Auctoritate legis dixit vt & Alexander in l. 4. C. eod. tit.

Secundum leges.] Ex legis Iuliæ verbis quæ filiumfam. maritum ab eo qui ſui iuris eſt non ſeparant. l. 6. §. 2.

Auctoramento rogati.] De auctoratis alibi diximus, Sed quæri poſſet vnde origo verbi. Ego ad illud Plutarchi problema lubens refero cuius & ſuperius meminimus, vt ne viderentur priuato iure contra fas arma tractare, ſacramento quodam & religione in eam rem auctoratos eſſe.

Quo loco & deditius.] Si de libertino deditio accipias, fruſtra adiectum videbitur. Ego deditium potius accipio liberum hominem noxæ deditum, cuius inter ſeruos & libertos media quædam conditio eſt. Et videntur veteres iuris auctores nomen ab eodem fonte ſic variaſſe ambiguitatis diſcernendæ gratia, Quod & in aliis factum Soſipater notauit in Grammaticis,

Diuum Marcum & Commodum.] l.38.§.Impp.D.eod.tit. Illud non erit alienum hoc loco annotare, quod Diui Marci & Commodi reſcriptum extat in l.14.D.de off.præſ. Diuis fratribus paſsim tribui.l.13. §.vlt.D.eod.& l.penult.D.de lege Pomp.de parricid. Nam & Verus Commodus dicebatur.ſed hic Commodus M.F.exaudiendus eſt.

Magnus Antoninus.] Caracalla, qui corpore Alexandri Macedonis conſpecto Magnum atque Alexandrum ſe iuſsit appellari.

Pepercit.] Sic & Vlpianus dixit ignoſci marito in l.3.§. ſi maritus. D.de SC.Silan.At ego à D.Pio vltimum quidem ſupplicium remiſſum,pœnam tamen inrogatam video, ſed molliorem d.l.38.& l.1.§. vlt. D.ad leg. Corn. de ſic. Et hoc quoque parcere atque ignoſcere eſt. Tandem vero ferrum maritis in omnes porrectum eſt Nouella conſt. Maioriani de adulteriis, quam & plerique omnes populi adprobarunt. Cuius iuris veſtigia quædam notaſſe memini inter ea fragmenta quæ diſcordantium canonum Concordiæ nomine Gratianus collegit 33.q.2.can.Inter.

Qui iure.] Iure mariti ſine calumnia vir accuſare poteſt, l.37. D.de minoribus. Notandum eſt quod ait.*poteſt.* Nam & poteſt calumniæ pœna victus adſici. Et hoc eſt quod dicitur, Iure mariti accuſantem calumniæ periculum non euitare, &, ſine periculo calumniæ non poſſe agere. l.4. §. vlt. & l.3.D. ad leg. Iul.de ad. videlicet ſi euidens eorum calumnia apparuerit. Verum non facile ei hoc iure accuſanti calumniæ pœna irrogabitur, vt fit in eo qui iure publico accuſat. l. 15.§.lex.D.eod.l.2.C. Qui accuſar.non poſſ.Sic hæc *διαφωνία* temperanda eſt.

Sine calumniæ pœna.] Calumniatoribus ſiue ex lege Remmia ſeu qua alia frontem inuri ſolitam conſtat. Sed quæ fuerit illa litera iam diu quæſitum eſt,de quo nihil habeo certius quā quod Iulianus in Antiochico ſic ſcribit, *ἆτα ; ὡς ἐκ τοῦ πώγωνός με πλέκειν ἀποχοίνια, καὶ ὅτι πολεμῶ τῷ χῖ. πόθος δὲ ὑμᾶς εἰσεισι τοῦ κάππα, καὶ ὑμῖν γε οἱ πολιοῦχοι τοῦς δὲ τοῦς πόλεως ἐκεῖ διπλοῦν δοῖεν, ὅτι πρὸς τοῦτο καὶ τὰς ἀστυγείτονας ἐσυκοφαντήσατε πόλεις ἱερὰς καὶ ὁμοδόξους ἐμοί.* Quod ſi quis putet Græcorum eſſe illud K, diſcat & veteres Romanos Kalumniam ſcripſiſſe non calumniam, & hac quoque litera pro ſingulari vſos cum idem ſignificare vellent. hoc & Terentius Scaurus, & Velius longus, & Diomedes de Orthographia tradidere.ſed propius ad Iulianum Iſidorus lib.1. Eth.de notis iuridicis differens, per duo KK calumniæ cauſa ſignificari ſcribit. Fabius quoque lib.1.Inſt.ipſam nominum notam eſſe ait. Et quando totus ille Fabij locus mirum in modum deformatus eſt,operæ precium fecero ſi hic eum integriorem adſcripſero. K,inquit,*& ipſa quorundam nominum nota eſt & Q. cuius ſimilis effectu ſpecieque(niſi quod paullulum à noſtris obliquatur) Kappa apud Græcos, nunc tantum in numero manet; & noſtrarum ultima qua*

.m carere potuimus quam Pſi non quærimus. Quæ ſi quis cum impreſsis conferat, facile intelliget quid nos in eis reſtituendis cum ex veterum librorum ſcriptura, tum ex non incertis coniecturis præſtiterimus. Sed quid vetat & Velij locum ex Puteani noſtri codice adiicere? Eſt enim ſane quam elegans, necdum, quod ſciam, integre à quoquam editus. Sic igitur Longus; *Hinc ſuperſunt ex multis K & C & Q. de quibus quæritur an ſcribentibus ſint neceſſariæ. & qui K. expellunt, notam dicunt eſſe magis quam literam, qua ſignificamus Kalumniam, Kaput, kalendas. hac eadem nomen Cato notatur non magis igitur in numero literarum eſſe oportet, quam illam notam 7. qua Centuria, & quam Ↄ conuerſum quo Caia ſignificatur quod notæ genus uidemus in monumentis, cum quis libertus mulieris oſtenditur. Caias enim generaliter aſpicis omnes mulieres accipere uoluerunt.* Vbi pro *Catonis*, *kæſonis* nomen ex Scauro reponendum eſt. Sed & illud, *Aſpicis*, vereor ne non pro *Auſpices* ſcriptum ſit. Pertinet enim is locus ad veterem nuptiarum ritum quo auſpicibus adhibitis Caius Caiam ducebat, & veriſimile eſt quod Plutarch. *ἐν αἰτίοις* ſcribit, *ἀνάγοντας τὴν νύμφην* hæc verba præeuntes ſuggeſsiſſe *Vbi tu Caius ego Caia*, ad auſpices eſſe referēdum. Sane Fabius cum de Caiæ nota idem tradidiſſet, ſubiecit, *Quia tam Caias uocitatas eſſe quam Caios ex nuptialibus ſacris apparet.* At nos iam paulo longius quam par fuit fortaſſe excucurriſſe videbimur. nulla tamen homini ſtudioſo diſcendi occaſio inportuna eſſe ſolet: & nobis hoc ſaltem luxu interdum genio indulſiſſe, condonabitur.

Vt libertinus.] patronum ex lege Iulia publicorum iudiciorum l.8. in fine D. de accuſat. vel quemlibet ſi rem ſeſtertiorum triginta milium, aut filium non habeat, vt proximo reſponſo continetur.

Aut minor.] Hoc eſt ex verbis legis ipſius Iuliæ de pudicitia l.15. §. lex Iulia. D. eod.

Qui ſine connubio.] Connubium eſt ius legitimi matrimonij, vt recte Seruius definit. Itaque cum peregrino connubium non eſt. Seneca lib.4. de benefic. *Promiſi tibi filiam in matrimonium: poſtea peregrinus apparuiſti. Non eſt mihi cum extraneo connubium.* Itaque iure mariti peregrinus non accuſat. ſed accuſat tamen iure quodam hominum *κατὰ τῆς ὁμολογίας*, vt Africanus eleganter ex Homero arguit in l.13. §.1. D. eod. nec ei opponetur infamia, quæ alias iuſta fuit exceptio etiam in ciuilibus cauſis. §. vlt. Inſt. de except. nō hæc, Quod libertinus rem HS XXX aut filium non habeat, quæ vna fuiſſe videtur ex illis præſcriptionibus legis Iuliæ de adulteriis & maritandis ordinibus, de quib. in l.15. §. penul. D. hoc tit. aut fortaſsis etiam legis Iuliæ & Papiæ quod ad filium adtinet. Nam priuilegia liberorum ex illis fere ſunt legibus. l.2. D. de minorib. Denique nulla præſcriptio obiicitur ſuam iniuriam vindicanti. Immo & hodie ceſſant omnia illa præſtigia verſuti iuris, vt ait l.28. & l.32. C. hoc tit. Eſt & de præſcriptionibus ex lege Iulia

locus in l.5.D.de accuſat.vbi hæc verba *Præſcriptione utetur,* ſic accipio, Vtetur exceptione mulier. Ne in præiudicium ſeruus aut accuſetur aut torqueatur,l.33. D.ad leg.Iul.de adult. in qua idem omnino reſcriptum referri exiſtimo.Cui conſequens eſt eo caſu à muliere nupta initium accuſationis fieri.

In uxorem adulterium.] vet.ex.*adulterum*, male. Sane de ſponſa quæſtio eſt,quæ ſimplicius ita definietur:In ſponſam adulterium iure mariti vindicari non poſſe ex lege Iulia quæ de vxore & nupta lòquitur: Diui tamen Seuerus & Antoninus reſcripſerunt etiam hoc vindicādum,& ex hoc reſcripto quaſi ſponſa iure quoque præcipuo accuſatur,l.ſi vxor.§.Diui.iuncto §.ſi minor.in fine.D.ad leg:Iul.de adult. Atque ita intelligenda videtur l.9.C.eod.tit.

Papianus libro ſing.de adulter.]Hic liber continuit reſponſa quæ ad legem Iuliam de pudicitia pertinebant. Sed & alios Reſponſorum libros Papinianus ſcripſit de variis conſultis.

Aut eo auctore.] vet.lib.*aut cum auctorem.* Ergo non qui iure præcipuo accuſare poteſt, & occidere poteſt. Sed nec qui occidendi ius habet, ius præcipuum in accuſationem habet,vt in vidua dictum eſt.Cęterum hic locus arguit,emancipatam filiam iure patris accuſari poſſe, quamvis vidua non poſsit. Scæuola tamen cum de iure patris ageret,eam poſuit quæ in poteſtatem eſſet l.14.§.pen. verum in his quæ ſimul conſiſtere poſſunt,non qui vnum dicit & alterum tollit: & eſt Muciani ingenij de iure aperto præciſe ad propoſitum reſpōdere,vt in l.54.§.vlt.D.de pignorib.ſi modo Florētina ſcriptura retineatur.

Cum patri lex regia.] Atqui ius patriæ poteſtatis moribus receptum dicitur l.8.D.de his qui ſunt ſui vel al.iur. Sed non eſt nouum quæ veteribus primùm legibus introducta ſunt,moribus adſcribi, maximè cùm de vtendi ratione agitur,quę tota ex moribus pendet.Sic & ſubſtitutio pupillaris quæ iure poteſtatis fit, moribus fieri dicitur. Sic furioſis & prodigis ex XII. tab. curator datur; at moribus fit interdictio, quæ & ipſa ex lege XII.tab. fieri dicitur. Et ſane quædam ſunt iura patriæ poteſtatis, quæ non tam ex verbis ipſis legis, quam ex interpretatione & auctoritate prudentium quaſi per conſequentiam,aut ex plurium annorum obſeruatione tacito populi conſenſu obfirmata manarunt. At poteſtatem ipſam vitæ neciſque in liberos ex lege Regia eſſe hic locus aperte confirmat. Quod & Dionyſ.Halicarnaſ.tradit, & Vlpianus noſter in XII. tabulas translatum teſtatur,vt pleraque alia ex Regum legibus.Fruſtra vero Papiniano hæc quæſtio propoſita fuiſſet,ſi non idem quoque ius eo tempore obtinuiſſet.Quod ſi verum eſt,& Tribonianus pro præſenti præteritum tempus ſuppoſuit in l.in ſuis D.de lib.& poſt.her.inſt.Sane quidem ſub Auguſto exemplum eſt iudicij paterni & domeſtici in filium,

cuius & ipſe princeps pars fuit, apud Senecam lib.1. de Clement. vt non inmerito idem auctor parentes magiſtratus domeſticos appellarit lib.2.de benefic.

Quod bonum fuit.] Sic etiam ſcriptū eſt.In l.3.& l.10. D.de bon.poſſ. contr.tab.l.13.§.aliquando D.ad SC. Vell.

Dediſſent.] Fortaſſe melius, *dediſſe,ſet ut* Hoc velle videtur Papinianus, legem Iuliam non tam dediſſe patri ius necis in filiam, quam neceſsitatem impoſuiſſe filiam occidendi, ſi quidem & adulterum vellet occidere. & recte, *hæc adiectio.* Nam ſi quis verba ipſa legis expendat,hoc maxime agit, vt impune adulterum pater occidere poſſit: adiicit tamen veluti temperamentum quoddam nimij caloris, dum modo filiam in continenti occidat. Non dat igitur lex ius occidendi filiam cum adultero,ſed adulterum potius cum filia,l.20.D. eod. & eſt filia ipſa vt ita dicam, in conditione magis quam in diſpoſitione.

Quod forte filiam.] Deſunt quædam huiuſmodi, *quod forte filia effugit, aut caſu euaſit.*

Non dubitantur non ambigitur.Sed ſi deponas.] Sic vet legendum videtur, *non dubitatur. Sed ſi de pœna tractas quin aliquid eius honeſtiſsimo calori permittatur, non ambigitur. Sic dicit, non ambigitur, non ut quaſi &c.* hæc autem poſteriora verba videntur eſſe collectoris,vel potius Pauli,aut alicuius eorum qui ad Papinianum notas ſcripſerant,quarum auctoritatem Theodoſius & Valent.infirmarunt in l.1.C. Th.de reſponſ.prud.Iuſtinianus reſtituit adempta etiam Papiniano ſententiæ prærogatiua, inmemor ipſe iudicij ſui quod etiamnum extat in l. cum acutiſſ. C. de fideic.

Vſque ad exitium.] Leg. *exilium* l.4. C.ad leg.Iul.de adult.l.1.§.vlt. D. ad leg.Corn.de ſic.

Marito uel patre accuſante.] Etiam iure publico ſiue extranei. ſed hoc eſt ex conſtitutionibus l.6. C.eod.

Iniuriam lecti.] vet.*lex*,corrupte. Conſtantinus dixit Genialis lecti in l.30.C.eod.tit. vt & alij auctores multi.

Sed quoniam.] l.17.D.de quæſtionib.

Paulus libro ſent.] leg.*libro ſecundo ſententiarum*, & quæ ſequuntur ſic ſupplenda ſunt ex l.22.D.hoc tit.*permittitur tam adoptiuo quam naturali patri.*

Prope eſt ut non poſſit.] Et ſic Papinianus reſpondit in l.20. Sed Iuriſconſultis diuerſas inter ſe opiniones tueri conceſſum eſt, vt Fabius quodam loco ait. Atque vtinam hæc eadem libertas conſcientiæ & veritatis potius fiducia quam contentionis & gloriolæ ſtudio inter nos conſeruetur.Ego ſen tentiam non diuido,ſed à Paulo ſto,atque ita cenſeo: Quando adulterium iure naturæ probrum ducitur,eius quoque vindictam ex iure potius gentium quam ex ipſis legum verbis

verbis æſtimandam. Qua etiam ratione nec dignitatem quidem auctoritate legis Paulus excepit.

Et liberos.] An *libertos*? Sed exceptio vxoris ad liberos magis pertinet quorum numero & illa habetur quæ in manum conuenit. Atque ita Nic. Fabro noſtro videtur viro & doctiſsimo & humaniſsimo, cuius fidei atq; amicitiæ multum me debere lubens merito profiteor.

Inuenta.] Extat apud Paulum lib. 2. Sentent. ſed corruptior. Quomodo autem reſtituenda ſit, hic locus indicat, in quo tamen mariti verbum fruſtra repetitur.

Sub ſpecie.] Fortaſſe rectius *Sub ſpe*: quamquam vtrunque leuiter ferri poteſt.

AD TIT. V.

Qui manſerit.] Extat Leuit. xx.

Capite punitur] An ſit hæc pœna legis Scantiniæ dubitari poteſt: an potius Iuliæ de adulteriis, qua etiam in marem ſtuprum vindicatur, vt & ea quæ de vi publica eſt ſi per vim ſtuprum illatum ſit l. 29. §. vlt. D. ad leg. Iul. de adult. Fabius quidẽ nihil præter decem milium multam ſtupratori minatur, & Plutarchus auctor eſt Capitolinum à Senatu pecunia multatum quod Claudij Marcelli filium de ſtupro appellaſſet: an quod non perpetraſſet, an quod non ſatis conuictus videretur, dubitari poteſt. At hic ipſe legi nomen dediſſe dicitur, ſiue vt Macedo Senatuſconſulto, ſiue quod ipſe illã tuliſſet. nec enim nouum eſt primum aliquem ſua ipſius lege punitum. Sane Valerius C. Scantinium appellat, & Tribunum plebis facit: Plutarchus Aedilem collegamque Marcelli, & Capitolinum tantum nominat. Porro Vviſigothorũ legibus huiuſmodi ſtuprum caſtratione vindicatur.

Nec teſtamentum ei ex maiore parte.] Sicut nonnullis pro beneficio datur vt pro parte dimidia teſtamentũ facere poſsint, veluti ſeruo publico P. R. ita aliis, pro pœna interdicitur ex maiore parte bonorum teſtamenti factio. Sunt igitur quidem pro parte teſtabiles, pro parte inteſtabiles. Cuius rei gratiam populus aut princeps facit cum liberam teſtamenti factionẽ concedit. Quod de ſeruo publico diximus vnus Vlpianus tradidit, nec alius, quod ſciam, eius iuris auctor hactenus laudatus eſt. Sed videor mihi inter ſenticeta M. Varronis, veſtigia quædam illius notaſſe, verum ita perturbata vt non facile a quouis agnoſci poſsint. Sic autem lego ex vetuſtioris ſcripturę reliquiis ſub finem lib. vii. de ling. Lat. *Habent plerique liberti à municipio manumiſsi: in quo ut ſocietatum & fanorum ſerui non ſeruauerunt proportionem & rationem.* Et *Romanorum liberti debuerunt dici, ut a Fauentia Fauentinus, à Reate Reatinus, ſic a Roma*

M

Romanus,ut nominantur libertini a libertis orti,& e publicis ſeruis P.R. *qui manumiſsi. ante quam ſub magiſtratuum nomine qui eos liberarunt,ſuccedere cœperunt.* Vt ſignificet Varro,quæ analogia eſt inter Roma & Romanus,eandem eſſe videri inter libertus & libertinus, quo nomine temporibus Appij cæci & deinceps aliquamdiu cenſiti ſunt non ipſi qui manumitterentur,ſed ingenui ex ijs procreati,vt Sueto.libro 3.ſcripſit,& Vlpianus noſter monet apud Athenæum. Addit Varro, libertinos etiam dictos qui ex ſeruis publicis P.Rom. manumiſsi erant, quaſi plus aliquid eſſent quam liberti & propius ad ingenuitatem accederent, vt pote qui & ante manumiſsionem quodammodo libertorum iure vterentur, cum teſtamenti factionem haberent, poſſentque non modo ipſi teſtamentum facere,ſed ex aliorum etiam teſtamento ſibi capere, ex parte ſcilicet dimidia. Quod vt rite fieri videretur, cum alioqui heres iure Ro. eſſe non poſsit qui ne nomen quidem, immo nec perſonam habet, hic iuris color à prudentibus excogitatus eſt, vt ſerui huiuſmodi in capienda hereditate nomen ſibi eius magiſtratus adſumerent cui miniſtrabant. Ergo & in teſtamento teſtes eſſe poterant,cum iuris ciuilis aliqua ex parte communionem haberent (quod pertinet ad l.20.§.ſeruus.D.de teſtament.) & familiæ emptores,quia & mancipationis ius habuerunt,quod alioqui ciuium Ro. proprium, poſtea Latinis tantum colonariis Iunianiſq; conceſſum eſt, atque etiam peregrinis iis quibus ius commercij datum erat, vt ad Gaium Vlpianus adiecit.Tacit. lib.2. Annal. *Et quia uetere S C. quæſtio in caput domini probibebatur, Tiberius mancipari ſingulos actori publico iuſsit.* & lib. 3. *Seruos Silani actor publicus mancipio accepit.* Quod tamen Xiphilinus ex Dione ab Auguſto prius conſtitutum referens. τῷ δημοσίῳ (inquit) ἃ περὶ ἑαυτῷ πραγματεύεσθαι. Et ſane eos actores publicos ſeruos P.R.fuiſſe nemo eius antiquitatis peritus negauerit. Fuerunt igitur olim ſerui ij eodem pene iure quo poſtea liberti principis ex conſtitutione Gordiani quam ex Gregoriano recitat Theodericianus I C. ſub Tit. de libertatibus. φιλοσοφώτερον Leo ſeruis principis plenum rerum ſuarum arbitrium etiã morientibus conceſsit Nouell. Conſt.38. quod etiam aliquatenus ſuis ſe indulſiſſe Plinius nepos gloriatur. Porro quod additur apud Varronem *& rationem*,quamquam belle habere videatur, vereor ne non ſuperſit, aut potius *Romæ* locum occupet, errore non obſcuro. Nam & in veteribus monumentis hæc etiam ſæpe coniunguntur, Vrbis Populique Romani. Vrbis Varro non dixit, ſed Romæ,vt analogia conſtaret. Sed nos etiam notis iſtis ſuam analogiam conſtare non concedimus. Si cui tamen noſtra hæc de loco obſcuriſsimo coniectura probabitur, is facile peccati, quodcunque eſt, veniam dabit.

Hoc quidem iuris.] Sunt hæc aut collectoris, aut alterius cuiuſdam

qui hęc poſtea ex Theodoſiano adiecit, vel potius ex Præfecturę vrbanæ archiuis. Nam in ipſo Codice hæc conſtitutio breuius relata eſt, quod & ante monuimus.

AGVC NOVIS.] Sic vet. quod ex aliis conſtitutionibus ſic reſtitui poteſt. *Orienti uicarie Ka riſſime nobis.*

Prop.] In C.Th. paulo alia eſt ſubſcriptio, nempe hęc, PP. *in foro Traiani* VIII. *Id. Aug. Valentiniano* IIII. *&* *Neoterio Coſſ.* In veteri quidem exemplari ſcriptum eſt, *Minerre* non *Mineruæ* Sed in eadē regione vrbis quæ Fori Ro. nomen prætulit, & Traiani forum, & Mineruæ atrium fuiſſe vel ex P. Victore conſtat.

AD TIT. VI.

Quicunque.] Leuit. xx.

Vlp. libro Regulari.] Lego, *Vlpianus libro ſingulari Regularum, ſub Titulo, De nuptiis.* Atque ex hoc loco reſtituenda arbitror quæ hodieque corrupta extant inter fragmenta Vlpiani Tit. 5.

Ex tertio gradu.] Vviſigothorum legibus vſq; ad ſextum cognationis gradum nuptiæ prohibitæ ſunt, qui gradus ex Pauli Sententiis numerantur: quod & Vviſigothus Iſidorus ſequutus eſt, vt non immerito Saluianus eius gentis caſtitatem laudibus extollat. Sed nos & Saluianum integriorem & leges illas XII. libris compoſitas breui, Deo faciente, in publicum dabimus.

Sed tantum fratris filiam.] Et hoc Vlpiani temporibus obtinuiſſe multi Pandectarum loci euincunt. Sane conſtitutio illa D. Neruæ cuius Xiphilinus ex Dione meminit, ad fratris potius filiam pertinuiſſe videtur. nam & hæc ἀδελφιδῆ dicitur. Conſtantinus tamen & Conſtans cum alterum magis prohibere vellent, vtrumque complexi ſunt ea lege quæ ex veteribus libris in Codice Theodoſiano nuper reſtituta eſt ſub Titul. de inceſtis nuptiis, ex qua etiam hoc idem ius ad Gaium Anianus adiecit libro I. Inſtitut. Titul. de nupt.

Sed uel cognatam.] Puto leg. *Si uero cognatam.* Quod ſequitur, *contra interdictum*, ſic interpretor, contra ius ciuile. Pertinent vero hæc ad legem Iuliam de adulteriis, & explicantur fuſius in l. 38. D. eodem tit. quo etiam referendum eſt Diuorum fratrum reſcriptum ex l. 57. §. 1. D. de rit. nupt.

De nuptiis ſub titulo.] melius *ſub titulo de nuptiis.*

Si cunctos.] leg. *ſi cunctos ſub imperio noſtro agentes piam religioſamque & quietam & caſtam in omnibus more colere perſpexerimus uitam.* More eſt vitæ quadam honeſta ratione atq; inſtituto. Horat. lib. 4. odar. *Mos & lex maculoſum edomuit nefas.* Petronius Satyrico.

Artis ſeueræ ſiquis amat effectus,
Mentemque magnis applicat, prius more
Frugalitatis lege polleat exacta.

In Nouella etiam Theodoſij & Valentiniani de lenonibus, *Pio circa omnium uerecundiam propoſito, manſuetudinis noſtræ mori pudicitiæque ſuggeſsit.* Sic enim potius legendum arbitror, niſi cui magis placet, *ori.* προαίρεσις illa Epicteto κατὰ φύσιν gignit ἕξιν; id eſt, perpetuę cuiuſdem voluntatis conſtantiam quæ morem efficit, aut ipſa illa potius mos eſt. Varro apud Ambroſium Macrobiũ lib. 3. Satur. *Mos eſt in iudicio animi, quem ſequi debet conſuetudo, id eſt, cultus moris.*

Succeßiones careatur.] Forſitan, *ſucceßione careant*, *ut.* Puteanus tamen malit, *ſucceßione arceantur.*

Apud affectus.] Hinc apparet affectus dici non de liberis modo & vxore, ſed & de reliquis cognatione & adfinitate coniunctis. Vulcatius in Auidio. *Nec in eius liberos aut affectus ſæuiit.*

Cum filia, nepte.] Hinc ſumpta eſt l. 17. C. de nupt. in qua ex Conſtantini & Conſtantis lege à Triboniano adiecta videntur illa verba, *Præterea fratris filia.*

Nihil enim.] Priorem huius ſententiæ partem Puteanus noſter ſic emendat, *Nihil enim niſi ſanctum ac uenerabile noſtra iura cuſtodiunt.* Poſteriorem ego ſic. *& ita ad tantam magnitudinem Romana maieſtas cunctorum numinum fauore peruenit, quoniam omnes leges ſuas &c.* paulo poſt, *contra diſciplinam ueterem indulta.* & infra, *qui tam euidenti crimini ſe poſt edictum noſtrum non dubitabit inſuere.* vel, *crimine inficere.*

In die tertio.] Fortaſſe melius, *in diem tertium.*

Ermogenianus ſub Titul.] Hic velim illud obſeruari Codicem ſiue Hermogenis ſiue Hermogeniani libris non diſtingui, ſed titulis tantum.

Et Diogene.] Fortaſſe. *Tiberiano & Dione conß.* Quę ſequuntur ſunt collectoris, ſed indicant quanta veterum religio fuerit in conſtitutionibus Impp. recitandis circa diem & Cos. credo equidem poſt l. 1. C. Th. de diuerſ. reſcr. quã Iuſtinianus cum ad priuilegia reſtrinxiſſet, poſtea facile neglexit.

Et qui coniunctæ:] Lego, *Ei qui coniunctione ſororis filiæ.* Vide l. 57. D. de rit. nuptiar. l. 38. §. idem Pollioni. D. ad leg. Iul. de adulter. *Coniunctionem* autem dixit non *connubium*, quod eſt ius legitimi matrimonij, vt ſupra Paulus *ductam* non *uxorem.* his tamen nominibus interdum facile abutimur. Nam & idem Paulus libro 2. Sentent. dixit matrimonia iniuſſu parentum contracta non ſolui, cum proprie hæc matrimonia non ſint. Quæ ſequuntur ſunt Eclogarij ſiue collectoris.

Maledictus.] Extant Deuter. cap. XXVII.

AD TIT. VII.

Quod ſi XII.] Et hæc quoque collectoris ſunt, ſed ita deturpata vt meus potius quam plena & articulata vox audiatur.

Si perfodiens.] Exod.XXII.

Magiſtratibus.] municipalibus, vt Duumviris & aliis qui cuſtodiarum poteſtatem habẽt l.52.§.ſi quis.D.de furt.l.10.D.de cuſtod.reo.

*Vlp.lib.*VIII.] Legendum arbitror *lib*.XVIII. Sed in Titulo ipſo collector falſus videtur. nam hæc ad legem Aquiliam omnino pertinent, non ad Edictum Si quadrupes, quod eſt de damno ſine iniuria dato ex XII. tabulis. Et vero magna pars horum hodieque extat in l.3.& 5. D.ad leg.Aquil.

Quia non occidit.] Leg. *quia non iniuria occidit*. quod perſpicuum eſt.

Omnimodo.] M.Tullius & poſt eum Seneca itemque Auguſtinus de eadem re, *quoquomodo*.

Et Pomponius dubitat num hæc lex nunc ſit in uſu.] Hic locus indicat exceptiones illas in fure nocturno, Si parcere ei ſine periculo ſuo non potuerit. &, Sed melius fecerit &c. eſſe ex iure ciuili, id eſt ex interpretatione prudentium, non ex lege XII. tabularum: ſed nec ex Cornelia.

Quin lege Aquilia teneatur.] Videtur legendum, *non teneatur*. Quod fit lege permittente, non poteſt videri iniuria factum. Quod ſequitur, *Si tamen cum poſſet adprehendere*, eſt ex iure ciuili, non ex legum verbis.

Contumeliam.] ὕβριν ex ſententia Labeonis, quam tamen Paulus non probauit.

Fures ad forum.] vet.ex. *ad furtum*. Emendationem noſtram probat & quod ex Paulo relatum eſt ſub Tit.de abigeis. *Ad forum* autem eſt ad examinationem ciuilem ſiue ad ius ordinarium vt ex Marciano Tribonianus maluit adſcribere. Quod ſequitur de nocturnis extat in d.l.1.D.de furib.baln.

Dum pœna.] Paulus Oroſius lib.4. hiſt. *Furtum ne leges quidem niſi multa pecuniaria, uel ad ſummum exilij; circa quemlibet hominum uindicandum cenſuerunt*. Seruius tamen in illud Maronis ex lib.8. *At furis Caci mens efferа*, notat furis nomen pro ingenti ſcelere poſitum. *Capitale enim*, inquit, *apud maiores fuerat ante pœnam quadrupli*. Apud nos quoq; furta ſunt quædam facile capitalia vt domeſtica, & repetita, quæ more à maioribus tradito ſuſpendio fere vindicari ſolent.

Contrectat.] dolo malo. Semper furtum contrectando fit. Sic lego in l.6.D.de furt. Sunt vero hæc ex lib.2. Sentent. Recept.

Comprehenſus.] Vel viſus ex ſentẽtia quorundam, quam Seruius ad illud Virgilij ſequutus videtur Aecloga 3. *Non ego te uidi*, cum manifeſti magis arguatur illis verbis *Et cum clamarem &c*.l.7.D.de furt.

Furtorum.] In l.14.§.qualis, D.de furt. puto ab Vlpiano ſcriptum,

Omnes furti actiones competere, id eſt concepti, oblati, manifeſti, nec manifeſti, ope, conſilio. alioqui ſane idem vocabulum fruſtra reperatur.

Concepti inuenta eſt] Fortaſſe melius, *res concepta .i. inuenta eſt*, vt & paulo ſuperius, *Concepti agere poteſt.*

AD TIT. VIII.

Si ſteterit.] Deuter. xix.

Qui falſum.] Et hoc fortaſſe eſt ex lege Iulia de adulteriis, cuius plura capita fuiſſe conſtat, vt & illud quod eſt in l. 18. D. de teſtibus.

Hi qui falſum uel aliqua.] Fortaſſe leg. *hi qui falſa uel obliqua*, id eſt, varia. Extat hæc ſententia apud Paulum lib. 5. Sent. & in l. 16. D. de teſtib.

Vel utruſque parti.] *utriq; parti*, Impudentia eius cuius ita anceps fides vacillat, vt diuerſa duobus teſtimonia præbuerit, quin crimine falſi teneatur nec dubitandum eſt, l. 27. §. 1. D. ad leg. Corn. de falſ.

Hi qui.] Extat Tit. 25.

Vlp. lib. VIII.] De off. Procos. vt indicat l. 9. §. 1. D. ad l. Corn. de fal.

Statilio & Tauro.] Statilij Tauri plures cõſulatus in faſtis reperiuntur, ſed in notatione horum temporum quem potiſsimũ ſequar non habeo. ſi quis tamen coniecturæ locus eſt, ſic lubentius repoſuerim *Statilio Tauro & Scribonio Libone Conſſ.* Nam his Conſſ. S C. Libonianum circa legem Corneliam factum veriſimile eſt.

Teſtamenta ue inuicem dicenda.] In Pandectis *teſtimonia*, & in l. 1. D. eod. male, vt mihi quidem videtur, *inſpicienda*. An teſtamentum pro teſtimonio ſut contra teſtimonium pro teſtamento apud Corn. Tacitum in vita Agricolæ, & in veteri Regularum fragmẽto cuius ſupra memini. & ſane in vtroq; nomine præter teſtationem nihil reuera agnoſcimus. Verbi tantum productio variata eſt. non fruſtra tamen rerũ cauſa hæc diſtinguuntur, vt in l. 15. D. hoc tit. Ceterum nec fruſtra ait *dicenda aut conſignanda*. Nam teſtimonium vel per tabulam datur, vel coram dicitur: hoc quidem olim in publicis religioſe obſeruatum, illud ſuo tempore potius in vſu fuiſſe teſtatur auctor libri de oratoribus qui Tacito paſsim tribuitur, quem ego libentius M. Fabij librũ de cauſis corruptæ eloquentiæ inſcriberem, niſi me annorum ratio aliquatenus remoraretur. Non eſt verò vtriuſq; teſtimonij eadem fides l. 3. §. Gabinio. D. de teſtib.

Obſtruendas.] Fl. *ob inſtruendas* in l. 1. D. eo. & paulo poſt, *ad obligationem innocentium*, pro, *in accuſationem* ſic enim & hic libens reponerem ex l. 2. D. de concuſsionib. niſi quis *in occiſionem* malit dictum, vt in necem, id eſt in perniciem. Et infra *renunciandum remittendumue*, non *denudandum*. denunciat accuſator reo vt eos teſtes producat, quibus ſuam ipſe accuſationem confirmare velle ſe dicit, vt ex Apuleij priore Apolog.

conſtat. Ceterum qui improbe coeunt in alienam litem vt quicquid ex condemnatione in rem actoris redactum fuerit inter eos commu nicetur, lege Iulia de vi priuata tenentur ex S C. Voluſiano l.6. D. ad l. Iuliam de vi priuata.

Cotta & Meſſala.] Hoc diuerſum eſt ab illis quæ iiſdem Coſſ. facta referuntur in l.12. §. ſi ſeruus. D. de accuſat. l.4. §. proficiſci. D. de off. Proconſ. Fuerunt verò & alia S C. circa legem Corneliam. Et hoc for taſſe ex S C. eſt, quod falſi nominis vel cognominis adſeueratio pœna legis Corneliæ coërcetur l.13. D. ad leg. Corn. de falſ. videlicet ſi id in fraudem alterius factum ſit, ſiue quo quid alienum interciperetur aut poſsideretur, vt Paulus ait lib.5. Sent. Alioqui libero nominis cognominisq; mutatio periculoſa non eſt l.1. C. de mutat. nom. nam ſeruo ſolus dominus pro arbitrio nomen inponit, & ad voluptatem quidem, vt in Orat. pro Roſc. Amerino notauit Vulcatius ſeu quis alius vetus interpres, cuius fragmenta quædam viſpellionũ aliquando manibus precio extorſimus. Sic quam more apud veteres recepto ſtupri licentiam apud Aediles profitebantur nomina mutaſſe vel vnus Plauti locus ex Penulo arguit. *Hodie,* inquit, *earum mutarentur nomina Facerentq; indignum genere quæſtum corpore.* Nam quod Iuuenalis Meſſalinam Lyciſcæ titulum mentitam ait, ad fornicis titulos ma gis pertinet, de quibus eſt & illud Petronij. *Video quoſdam inter titulos nudasq; meretrices furtim conſpatiantes.* Sic enim eum locum plane reſtituendũ libri me veteres poſt Senecam docuerunt. Sic & C. Staienus Ligur inpune ſe ipſe adoptauit, & de Staieno, Aelium fecit, vt M. Tullius iocatur in Bruto: ſed vſque adeo infeliciter vt pene vbique verum nomen amiſerit. Nam in omnibus fere exemplaribus Stalenus ſcribitur vt & in Topicis & actionis ſecundæ in Verrem lib.II. qui eſt de iure dicundo, *Quem tu mihi Tubulum, quem Staienum,* vbi vulgo corrupte, *Quem tu mihi Bulbum, quem Stalenum,* Itemque pro A. Cluentio, *Dico de C. Aelio Staieno,* & paulo poſt. *Qui tu,* inquit, *Pacete, hoc enim ſibi Staienus cognomen ex imaginibus Aeliorum delegerat, ne ſi ſe Ligurem feciſſet, nationis magis ſuæ quam generis uti cognomine videretur.* Sed vereor ne etiam apud Saluſtium in poſteriore oratione ad C. Cæſarem de Rep. ordinanda hoc idem nomen hactenus amiſerit eo loco, *Reliqui de factione ſunt inertiſſimi nobiles, in quibus, ſicut inſtituo, præter nomen nihil eſt additamenti,* legendumque ſit potius, *in quibus ſicut in Staieno.* Quod ex his quæ poſuimus interpretationem accipit. Notus eſt Staieni paries, nota Aeliorum virtus ab Ennio vſque laudata. Sed vetuit poſtea Claudius peregrinæ conditionis homines vſurpare nomina duntaxat gentilitia, vt Suetonius in Claudio ſcripſit.

AD TIT. VIIII.

Falſum.] Exod.xx.

Eadem lege.] Lege Iulia publicorum iudiciorum enumeratæ ſunt perſonæ,quibus teſtimonium invitis denuntiari non poteſt,ſeu potius quæ à dicendo teſtimonio excuſantur interdum etiam volentes,l.4.D. de teſtib. De eis qui omnino a teſtimonio arcentur, nihil videtur illa lege cautum. Sed multæ aliæ leges in ſua quæque quæſtione de ea re cauerunt,vt lex Iulia de vi,& repetundarum, & peculatus l.5.& 13.D.eo. Et hic quidē eius quæ de vi fuit duo capita proponuntur,quorum prius ſic reſtituendum arbitror ex Calliſtrato in l.3.§. lege. D. de teſtib. *Eadem lege q. teſt. omnino, quibus inter. inuitis capite* LXXXVII,*& capite* LXXXVIII.*in hoc his uerbis: Hominibus hac lege in reum teſtimonium dicere ne liceto,qui ab eo parenteue eius libertóue eius cuius eorum libertus libertaue erit,liberauerit,quiue impubes erit,quiue iudicio publico damnatus, quiue eorum in integrum reſtitutus non eſt,quiue in uinculis cuſtodiaque publica erit, quiue depugnandi cauſa auctoratus erit,quiue beſtias depugnare locauit, locauerit, prætequam qui iaculandi cauſa ad urbem miſſus eſt,erit,palamue corpore quæſtum fecit, fecerit, quiue ob teſtimonium dicendum pecuniam accepiſſe iudicatus erit, neu quis eorum hac lege in reum teſtimonium dicat. Capite &c.* Non fruſtra autem diſtinguit auctoratum ab eo qui beſtias depugnare locauit, vt & Paulus lib. ſingulari de adulteriis.Nam hic quidem operas turpiter tantum locat,ille totum ſe ſeruiliter addicit:& recte Acron atque Porpyrio auctoratos appellari ſcribunt eos qui ſe ludo vendunt.nam & ſic de iiſdem vt opinor Manilius lib.4.Aſtron.

Nunc caput in mortem uendunt,& funus arenæ,
Atque hoſtem ſibi quiſque parat —

Hoc formula ipſa indicat ex Petronij noſtri Satyrico antehac prodita,quam & hic meo iure adſcribam. *In uerba,* (inquit) *Eumolpi ſacramentum iurauimus, uri, uinciri, uerberari, ferroque necari, & quicquid aliud Eumolpus iuſsiſſet,tanquā legitimi gladiatores domino corpora animoſque religioſiſsime addicimus.* Quo pertinet & illud Tibulli lib.1.Eleg.

Vre meum potius flamma caput, & pete ferro
Corpus,& intecto uerbere terga ſeca.

Qui aiulandi.] Sic vet.fortaſſe,*iaculandi,* repetita ex ſyllaba priore litera. Iaculatores dicebantur qui leonibus aliiſve feris animalibus in Circo conficiendis operam dabant, quales à Boccho primum miſſos cum L. Sylla leones in Circo ſolutos dediſſet, Seneca teſtatur in lib.de breuit.vitæ. Porro ex hoc loco ſatis apparet legib. Romanis non congruere quod Hermenop. lib.1. Prochiri ex Praxi Magiſtri tradit,in teſtibus de vi nec mores nec vitæ qualitatem ſpectari.

Homines

Homines inuiti.] Ergo in l.5.D.de teſtib. *In legibus*, id eſt, nõ tantum in lege publicorum iudiciorum, ſed & in lege Iulia de vi &c.

Suſceptos teſtes.] Sic vetus exempl. ſed quis non admittat *ſuſpectos*? Atque ita hodieque ſcriptum legitur apud Paulum lib. 5. Sentent. additurque, *Suſpectos gratiæ*. Ego vetuſtiorem ſcripturam non temere contemnendam cenſeo. Suſcepti dicuntur & clientes quos paterfamilias in fidem ſuam ita ſuſcipit, vt pars quodammodo familiæ cenſeantur, quam ob cauſam libertis fere coniungi ſolent, vt in l.3. D. de vſu & habit. l.5. D. de his qui deiec. vel eff. l.7. D. de capt. & poſtl. l. 89. D. de furt. l.3. C. de nouationib. Eius veteris iuris reliquiæ adhuc extant in l. quidam cum filium. D. de verbor. oblig. quod ex Seruio & Saluiano IAC. CVIACIVS Doctor meus iampridem in lucem protulit, vt & alia multa hactenus hominibus noſtris incognita, per quæ

Illum ſumma manet Romani *gloria iuris.*

Atque vtinam vir immenſæ doctrinæ & cum priſcis illis legum coryphæis ſine inuidia comparandus, cuius me ſtudioſorum numero cenſeri hoc vnum eſt quod in maxima laudis parte ponam, ad hæc quoque vel inuitatus deſcendere voluiſſet. nam illis quantum meriti noſtra hæc perturbata exaratio detrahit, tantum ex eius doctiſſimis & abſolutiſsimis commentariis accederet ſplendoris & gloriæ. Non abs re igitur ſuſceptorum & clientum teſtimonium vt domeſticum non admittitur, l.24. D. de teſtib. l. præſenti. §. penult. C. de iis qui ad Eccleſ. conf. in qua familiaris nomen & ad ſuſceptum non male referetur. Sane Gellius ex M. Catonis oratione in Lentulum inter cætera & hoc refert, *Teſtimonium aduerſus clientem nemo dicit*, libro 5. Noct. c.13. Suſceptorum etiam nomine vtitur Iulius Seuerianus in præceptis Rhetoricis quorum fragmenta quædam poſt integriorem editionem Corn. Celſi titulo nuper proſtituta ſunt.

Si ſint.] Malim vt apud Paulum, *In adfinem uel cognatum.* Eſt vero hoc ex lege Iulia publicorum iudiciorum, vt idem Paulus tradit in l.10. D. de gradib. & adfinib. in qua tamen agnatorum nomen & pro cognatis poſitum legimus.

Itemque liberti.] Et hoc habet optimum exemplar. nec fortaſſe abſurde neceſsitudinis nomen etiam de libertis vſurpabitur, & de ſeruis, vt in l.2. C. Th. de teſtamen. Eſt enim vt ſanguinis, ſic & amicitiæ & affinitatis, & officiorum neceſsitudo quædam. quamquam illud quod Calliſtratus ait, propter reuerentiam perſonarum quoſdam non admitti ad teſtimonij fidem, omnibus magis conueniat.

AD TIT. X.

Si ali,uis.] Exod.xxii.

Vel commendato] Commendare nihil aliud eſt quam deponere l. 186.D.de verb.ſign.Sed hic Modeſtinus differentias perſequitur inter commodatum & depoſitum. Itaque commodati nomen vbique reſtitui malim..

Conuentus eſt.] Repoſui,*conuentus etiam culpam* &c.

In depoſiti uero cum ſola.] Vet.*cauſula*.poteſt vero & in depoſito depoſitarij vtilitas verti l.5.§.2.D.Commodati.

Et in fiduciæ iudicio.] Sane in fiducia pignoris quæ inſtar legis commiſſoriæ eſt,quin hoc verum ſit dubitari nō poteſt.d.l.5.§.1. vel cum fundus ea lege alicui mancipatur, vt eum mancipanti remancipet, veluti ſi quis tempus dubium timens amico potentiori fundū mancipio tradat, vt ei cum tempus ſuſpectum præterierit, reddat : quo etiam genere fiduciam contrahi Boëtius tradit. nam hoc certe contractu quamvis commendati ſiue depoſiti ſpeciem quandām gerat, fiduciarius tamen reuera fit dominus. At cum fiducia ita contrahitur vt ſeruus ſuis nummis ematur atque manumittatur, nomen imaginarius ille emptor accommodat, præterea nihil illi adeſt abeſtve, l.4.§.ſiue autem.D.de manumiſs. In mancipatione etiam liberi hominis quæri poteſt quæ vtilitas fiduciarij interveniat.nam ſeſtertius ille numus aſsium quatuor qui dicis gratia numerationis loco non in hac ſolum ſed in omni alia imaginaria venditione interveniebat, vix eſt vt revera precium dici poſsit,l.10.§.vlt. D. de adq. poſs. l. 43. D.locat.l.16.D.de reg.iur. tale ſaltem quod fiduciario diligentiam imponat.Nec inficior tamen etiam in huiuſmodi contractibus maiore aliquo precio fidem commodari poſſe,& hos nonnihil ad mandatum accedere.

In mandati uero iudicio dolus.] Deſunt hic nonnulla quæ forſitan non male ita ſupplebuntur,*In mandati uero iudicio dolus & culpa præſtatur: itemque in tutelæ iudicio, quamuis pupilli non etiam tutoris utilitas in adminiſtratione uerſetur:* In mandati iudicio quin & culpa vel leuis præſtetur, dubium nō eſt. Idemque videtur in tutore ſtatuendum, qui aliena quodammodo ex mandato gerit negotia,cuius tamen ſcio in quibuſdam partibus leuem culpam excuſari l.7.§.competit.D.de adminiſtr.tut.De leuiſſima quæri non abs re poteſt.Sed hæc tractatio amplior eſt quam vt notis capi queat.

Et in actione rei uxoriæ.] Tribon.ſcripſit, *in pignore & in dote* l.5.§.2.& l. 8.D.commodati.

Actione depoſiti.] Hinc ſumpta eſt l.23. D. depoſiti.in qua cur illa verba adiecta ſint *ſeruo conſtituto*,non ſatis intelligo : niſi reſtituto aut legatur aut intelligatur.

Cibariarum.] Cibariorũ l.18.§.1.D.Commod. & apud eundem Modeſtinũ in l.4.D.de alim.leg.ſic & alimoniũ legitur & alimonia.

Cui res commendata.] Melius, *Commodata.*

Reſpondit depoſita.] Fortaſſe melius, *Res aput te depoſita ſi ſubripiatur, dominus domui &c.* vt ſit *domui* dictum quemadmodum alias in Pandect.s *domi* ſecundo caſu.ſed hic ſupereſſe videtur. Idem vero obtinet & ſi depoſitarius culpam repromiſerit aut depoſitionis precium acceperit: quibus tamen caſibus vi bonorum raptorum datur.l.2.§. ſi in re. D.vi bonor.rapt.Apud Quintilianum Declamat.361. depoſitarius furem damnaſſe quadruplumque exegiſſe fingitur ſcholaſtica licentia: cuius eſt etiam illud, non potuiſſe dominum furti agere. quæ in foro nullus pudens dixerit.

Si modo ſoluendo fuerit. Actio] Veteris libri ſcriptura hæc fuit, *Si modo ſoluenda actio fuerit.* Cæterum caſus eſt quo commodatori furti actio datur licet dominus ipſe furti agere nõ poſsit in l. Si vxor.D.de act. rer.amot.Pertinet vero hic locus ad l.vlt.C.de furtis.

VII. & Quad.] Forte, *Septimio & Quadrato.* Extat vero hoc idem reſcriptum lib.4.Cod.Iuſt.ſub Titulo de depoſito, Conſt.10.

Si ſacellum.] Extat apud Paulum lib.2.Sent.& in l.29.D.eod.tit.

Eam bancque in tibi commiſero.] Legendum videtur, *Si pecuniam depoſuero, eamque in uſum tibi commiſero.*

Periculo tuo erit.] Etiam ſi non vtare l.9.§.vlt.D.de reb.cred.aliud eſt ſi ita depoſuero, vt ſi velis, vtaris: tum enim & ſi periculo tuo ſit, l.4. & l.10.D.eod.ex vſu demum mutui actio naſcitur vſuræque debentur l.1 §.ſi pecuniæ.D.depoſiti.

Poſtquam perdideris.] Malim, *poſtque eam perdideris,* Paulo aliter Vlpianus in l.1.§.ſi rem depoſitam.D.eo.tit.Dolo ſemel admiſſo periculũ rei ad depoſitarium pertinere.

Ex cauſa depoſiti lege XII.tab.] Credo hanc eſſe depoſiti actionẽ in duplũ ex inficiatione & dolo malo, cuius & Iuſtinianus meminit in §. furti. Inſt.de actionib.& Paulus lib.1. Sent.Tit.de actionib. quæ per inficiat.dupl.ſi modo pro *depenſi*, legatur *depoſiti*.Nam ſane in actione illa negotiorum geſtorum ἀπὸ καλῶ δαπανήματος, quæ & recte depenſi dici poteſt, non de rupta fide agitur, ſed de indemnitate eius qui alienum negotium gerens aliquid expendit, vt Vlp.de depoſitario dixit in l.5.D.hoc tit.cui iudicio nõ video cur plus tribuatur quam cõtrario mandati. At ex depoſito certũ eſt & ob dolum cõdictionem competere tanquã adverſus furem l.13 D.eod. vt mirũ non ſit eum quoq; vt manifeſtũ dupli pœna coerceri ob inficiationẽ quæ inter grauiora delicta non immerito à veteribus habita eſt.

Incurſu.] Extat in l.1.C.Depoſ.aucta à Triboniano qbuſdã vei bis.

Dominus horreorum.] Extat & hæc conſtitutio in l.1.C.de locat.

AD TIT. XI.

Si quis inuolauerit.] Exod.xxii.

Totidemque boues.] Sic vet.ſic.& Oſtrogothius ſcriptor Tit.3.ex Paulilib.v.Sent.

De ſtabulo.] Ergo & hic atrox abigeus eſt. Sed tamen lenius coercetur ſi à ſtabulo domitum pecus abegerit, quam ſi a ſilua vel grege. Sic enim legendum eſſe in l.3.§.1.D.de abig. Doctor noſter ex Græcis interpretibus admonuit.

Aut a ferro.] Fortaſſe melius, *aut ferro conducta manu*, vel, quod Faber mauult, *aut cum ferro, aut conducta manu*: vt hæc etiam diſtinguantur.

Abigeatores.] Sic vet. apud Paulum, *Abactores*, cuius etiam ſcriptam lectionem codex noſter confirmat.

Aut fuſtibus cæſus.] Illud hic annotare placet, Fuſtis pœnam interdũ capitalem fuiſſe, vt in decimatione militum, ad quam videntur etiã pertinuiſſe Saluſtij verba quæ apud Seruium duobus locis corrupte leguntur. Sic autem reſtituenda arbitror, *Sorte ductos fuſti necat*, quæ & ipſa Corn. Tacitus de eadem re vſurpauit lib.3. Annal.

In pœna.] vet. *imponat.*

De abigeis.] Referuntur & hæc ex eodem libro in l.1.D.de abig. ſed ita vt Triboniani manum facile agnoſcas.

Alioqui nec.] Malim vt in Pand. *alioquin &c.*

Quod maximo.] Malim *quod maxime*, id eſt, vt plurimum.

Eſt autem differentia.] Eam differentiam hic vnus locus habet, vt & alia quædam noſtris interpretibus hactenus incognita. Sane ex Paulo didiceramus, ad gladium datos intra annum conſumendos eſſe. De ludo nihildum tale, quod ſciam, audieramus. Eſt autem ludi nomen generalius, & continet ferrum, gladium, arma, ceſtus, arenam, venationem, quæ omnia inter mediocres pœnas vno ludi verbo Paulus complexus eſt lib.2. Sent. Tit.17. Ergo qui ad ludum damnatur, non ſtatim ad gladium damnatus intelligitur, id eſt ad ferrum, ſiue ad ludi gladium, vt à Capitolino ſcriptum eſt in Macrino ad differentiam decollationis. At qui ad gladium datur, vix eſt vt ad aliũ ludum datus intelligatur, quam tamen interpretationem Vlpianus hic tentat. Eſt & de ludo locus non ſatis animaduerſus apud auctorem eius hiſtoriæ ex qua ſecundus Machabæorum liber factus eſt, dum narrat Iaſonem Oniæ fratrem ſummũ Pontificatũ ambientem apud Antiochũ Epiphanem, petiiſſe ab eo pro ſummo beneficio, vt Ieroſolimitani deinceps ab ipſo Antiocheni dicerentur, liceretq́ in ea vrbe gymnaſium cõſtituere. Quod cum ille facile impetraſſet, magno ardore ſub ipſa arce gymnaſiũ καὶ ἐφηβίαν inſtituiſſe, in quo optimos quoſque adoleſcentes ὑπαγάγων, id eſt, quodam auctoramento

ſibi ſubiiciens, *ὑπὸ πέτασον ἄγειν*: quod vetus interpres tranſtulit *in lupanaribus poſuit* non vſquequaque fortaſſe recte. Nam & ſi Iudæis velatæ mulieres pro meretricibus habeantur; & apud Romanos flauus galerus in proſtibulis notatus ſit; petaſus tamen curſorum eſt, & in ludo depugnantium, aut diſco certantium, præſertim apud Græcos ad quorum gymnaſia locus ille magis pertinet. & recte Pollux *πέτασον ἄνω ἐφήβων φόρημα*; quo loco *ἐφήβους* appellat eos qui iuuenes dici videntur in l. 28. §. ſolent. D. de pœn. vt & in veteri epigraphe *Allectus inter iuuenes*, de pantomimo legitur. Plautus Pſeudolo, *etiam opus eſt chlamyde & machæra & petaſo*.

Damnatis continetur.] Lego, *mandatis*, nam & de his rebus Præſidibus in prouincias proficiſcentibus præcepta dabantur l. 35. D. de pœn. & aliis multis locis.

Non utique.] Non ſemper. nam & aliquando conſumuntur. immo id interdum ſententia ipſa comprehenditur l. 1. C. Th. ad leg. Fab. de plag.

Poſt inter palam.] Sic vet. lego *poſt interuallum*.

Pilleari.] Tanquam liberati. eſt enim hoc liberationis ſiue præmij inſigne: Tertullianus de ſpectacul. *Et qui inſigniori cuique homicidæ leonem poſcit; Idem gladiatori atroci petat rudem & pilleum, præmium conferat.* vnde & pillei manumiſsionum in Aurelij Victoris Breuiario. Galerus aut petaſus non recte pilleus dicitur. Sed an hæc pillei impoſitio ſtatum publicum reddit ad inſtar reſtitutionis cuiuſdam in integrum? Suſtineo. Rudis ſane vacationem potius periculoſi laboris quã libertatem donaſſe videtur Ouid. 2. Eleg. *Tutaque depoſito poſcitur enſe rudis*. Fuit enim hoc ſignum honeſtæ miſsionis artis gladiatoriæ, quam gladiator ſtans ad crepidinem Circi ſub Circulo amphiteatri, à populo petere & impetrare ſolebat vt Acro in Horatium ſignificat.

Ex fermentis.] Sic vet. in Pand. rectius, *ex armentis*.

Berbicem adducunt.] *ueruecem abducunt*. Poſteriores fere berbicem & pronunciarunt & ſcripſerũt, vt apud Anianum & Paulum Monachum, & in Langobardicis Franciciſque legibus. vnde nobis remanſit vocabulum.

Qui cum gladio.] Firmicus lib. 6. Mathes. *Faciet pecorum abactores inſequentibus hominibus minaci ſemper gladio reſiſtentes.*

AD TIT. XII.

Si exibit ignis.] Exod. xxii.

Qui caſa.] Lego, *Qui caſam aut villam*; vt in l. 28. §. incẽdiarij, D. de pœn.

Venti fuerint his.] Lego *furentis*, & paulo poſt, *dati damni æſtimatione ſarciatur. æſtimatione* autem id eſt, dupli compendio. Paul. libro 5. Sent. & hæc

hæc eſt actio quæ incenſarum ædium dicitur in l. iuriſgentium. §. ſi paciſcar. D. de pact.

Perdum.] Sic vet. an, *per odium*, id eſt ob inimicitias, vt Calliſtratus dixit aliquãto rectius quam Paulus, inimicitiarum gratia, quæ duo quo vinculo ſociari poſsint, non ſatis video.

Incendiarij quidquid] Malim, *qui quid.* Facile autem eſt, vt plurimum.

De naufragiis.] Puto legendum, *Vlpianus lib.* VIII. *de officio Procos. ſub Titulo de naufragils & incendiariis. Incendiariis lex quidem Cornelia.* Nam & de naufragiis eo libro Vlpian. tractaſſe indicat l. vlt. D. de incend. ruin. & nauf. in qua huius quoque ſententiæ pars extat. Sæpe vero inter exſcribendum euenit, vt vel vnius vocis repetitio librarij oculos fallat: quod & accidiſſe arbitror in l. ſtatuliberi. §. Quintus. D. de ſtatulib. cuius ſententiam lubens ita repleuerim, *An uideatur ſentẽtia qua uicit, ad eam rem ualere. Et ait* (nempe Q. Mutius) *ad eam rẽ ualere. quapropter, &c.* Sic & in l. 27. D. de furt. *Si chirographa aureorum decem, decem tabulæ fuerint*: & in l. 58. §. acceptis D. ad leg. falcid. *Acceptis centum, centum hereditatem, &c.* ſic legendum.

Sed uariæ ſunt.] deeſt, *ſpecies*, vel, *circumſtantiæ.*

Aut certe.] Hæc quoque ita ſupplenda videntur, *aut certe exilio uel deportatione adficiendi ſunt qui hæc committunt.*

Vlpianus lib. ad edictum.] Lego. *lib.* XVIII. *ad edictum.* Extat pars quædam huius capitis in l. 27. D. ad leg. Aquil. quæ ſi quis conferre non grauabitur, & nos moleſtia notarũ liberabit, & melius intelliget quid ſibi iuris noſtri compoſitores permiſerint. Nobis hic vetuſtiſsimi exemplaris ſcripturam bona fide repræſentaſſe ſatis fuit.

Id enim.] Lego. *Ait enim, ſi ſtip. inc. ig. fugit, Aquilia lege eum non teneri, ſed in factum agendum, quia principaliter hic non exuſſit: ſed dum aliud agit, ſic ignis proceſſit. cuius ſententia & reſcripto Diui Seueri comprobata eſt in hæc uerba* Quæ ſequuntur quomodo reſtituenda ſint, non ſatis video. Et tamen hic ſenſus plenus eſt, *Si ignis pabuli gratia factus &c. iudicium cum ea adire potes. Cum ea.* i. cum Vectoria.

Si litis æſtimatio permittitur.] Id eſt, ſi Vectoria iudicium ſuſcipere & litis æſtimationem ſufferre malit, quam noxæ dedere aut indefenſos ſeruos relinquere. Nam alioqui recuſare atq; euitare iudiciũ poteſt.

Si forte.] Confer §. ſi fornicarius l. 27. D. ad leg. Aqu.

Tamen eum] Puto legendum, *tam in eum qui ad fornacem obdormiuit, quam in eum qui ignem ſubiecit uel neglegenter curauit.*

Siue homo periit ſiue debilitatus eſt.] Hæc verba pertinẽt ad ſuperius exemplum de medico, & reponenda videntur continuo poſt illa, *Aquilia ceſſat* Omiſſa vero ſunt a compoſitorib. pandectarum fortaſſe quod Caij ſententiam magis probarent, quæ extat in l. 8. D. eod. tit.

Relegatum eſt] *Relatum eſt.*

Et ait.] Viuianus ſcilicet. quod ex præcedentibus conſequitur. In Pandectis tamē ſcriptum eſt, Proculus: & rectius quidem vt ſequentia indicant.

Me interactionem.] An inter actionem accipiemus incerti actionem ſiue in factum ſubſidiariam? an potius ita legemus? *Me interim actionem, id eſt in factum impetrare.* Quod mihi quidem magis probatur. *Interim* vero, id eſt, ante damnum datum. Et proprie impetrare de huiuſmodi actionibus vſurpauit, quæ & permitti dicuntur. l.45. D.ſolut. matr. & indulgeri tribuique l.28. D.de procurat. & accommodari l.22. D. de aqua & aqu.pl.arc.l.vlt. D.de tranſact.§. item ſi quis poſtulante. Inſt.de actionib. & conſtitui l.16. D.ad exhibend. & decerni l.2. D.de adminiſtrat.rer.ad ciuitat.pert.l.20. D.de tutel. & rat.diſtrah.l.22. D. de conſtit.pec.l.2.§.interdum. D.de vulg. & pup.ſubſt.l.penul. D.de adquir.hered.l.15.§. eleganter. D.de damn.inf.l.pen. D.de fideic.libert.l.46.§.1. D.de adminiſtr.tut. nempe quia ex æquitate cauſa cognita dari.l.15.§.Prætor ait, ſi quis. D.de iniur.l.18.§.vlt. D.de damn. infect.l.5. D.de præt.ſtipul. Actio directa ordinaria eſt l.5. C.ſi res al. pig.data ſit. & vtili Prætoriæq; opponitur.l.26.§.2. D.de noxal.act.

Ad exemplum Aquiliæ.] Sic in l.53. D.ad leg.Aqu. in factum actio ad exemplum legis Aquiliæ, & vtilis actio damni iniuria quaſi ex lege Aquilia in l.51. D.de furt. Vtilis actio ad exemplum directæ inſtituitur.l.1. C.de precario. vnde & vtilis in rem quaſi in rem actio dicitur. in l.1.§.proponitur D.de ſuperficieb.

Sed & ſi quis ſerui inquilini.] Fortaſſe melius, *ſed & ſi ſerui inquilini inſulam exuſſerint.*

Et fructui miſſi ſint.] Lego, *mihi ſint.*

Hi.] Sic in vet.ex.

AD TIT. XIII.

Non transmouebis.] Deutero.xix. Extat & de Termino priſca lex Numæ Pompilij apud Verrium Flaccum, qua qui terminum exaraſſet, ipſus & boues ſacri erant. Nihil fere religioſius Numa ſanxit. Nam & templum vt deo poſuit, & ferias inſtituit, noluitque animatum quicquam pacis Præſidi ſacrificari, quod Plutarchus in Romaicis eleganter ſic expreſsit, τὸν τέρμινον ὡς ἐπίσκοπον καὶ φύλακα φιλίας καὶ εἰρήνης, ὄντι ἀθῶον αἵματος καὶ φόνου καθαρὸν καὶ ἀμίαντον διαφυλάττειν. Sed hoc iam ſuo tempore neglectum idem alio loco teſtatur. vnde & Horatius in Epod. *Et agna feſtis cæſa Terminalibus.* Quin & Siculus Flaccus in terminis defigendis, hoſtiæ inmaculatæ cæſæ ſanguinem inſtillari ſolitum ſcribit, & Prudentius extis ſeu gallinæ pulmone termino fieri ſignificat. Illud quoque Numæ videtur, vt Termino non niſi ſub diuo ſacrificaretur, quod nefas putaret Terminum

intra tectum conſiſtere. Itaque quo loco colebatur, ſuper eum foramen patebat in tecto, vt Sex. Pompeius tradit. Quod etiam cum Capitolium Tarquinius ædificaret religioſe obſeruatum Seruius teſtis eſt, ob idque in Capitolio pronam (ſic legendum apud Seruium non *primam*) partem tecti patuiſſe quæ lapidem ipſum Terminum ſpectaret. Vnde non abs re quæri poteſt, Plinij verba hæc ex libro 18. cap. 2. *Tertiam ex iis nominare ſub tecto religio eſt*, an ad Terminum referenda ſint, an ad Dionyſium. *ἐδεὶ γὰρ τὸν Διόνυσον ὀμνύειν ὑπὸ τέγῳ*, vt Plutarchus ait. Ego quidem ad Terminum malim, & nominandi vocabulum ad ſacrificium quam ad iuſiurandum referre. Et fortaſſe ille locus mendo non caret, atque ita potius alicui legendus videatur, *Terminum ex* XII: *nominare ſub tecto religio eſt*. Nam de Termino multa duodecim tabulis cauta quis neſcit? in quas etiam ſi quis veterem illam Numæ ſanctionem tranſlatam velit, non contradicam. Sic enim & vbi XII. tabularum auctoritas contemni cœpit, eadem illa quę legibus cauebantur, in alia latorum nomina tranſierunt, vt Macrobius ait lib. 3. Satur. cap. 9. Sane & de ſacrificijs & religionibus non pauca iiſdem tabulis comprehenſa M. Tullius ſatis ſignificat in libris de legibus, & Seruius tradit multa de ſacris ab Faliſcis petita poſt x. tabulas magna ex parte ab Athenienſibus mutuatas, quæ reliquis duabus Decemviri complexi ſunt. Adſcribam vero & ipſa Liuij verba ex quibus etiã poſt XII. Regias leges retentas intelligamus. Sic igitur cum de Tribb. militum Conſulari poteſtate ageret lib. 6. *In primis fœdera ac leges (erant autem eæ duodecim tabulæ & quædam Regiæ leges) conquiri quæ comparerent, iuſſerunt. Alia ex iis edita in vulgus: quæ autem ad ſacra pertinebant, à Pontificib. maximis ut religione obſtrictos haberent multitudinis animos, ſuppreſſa.* Itaq; mirum videri non debet quod apud Tacitum legimus cenſuiſſe Claudium ad inceſtum procurandum ſacra ex legibus Tullij regis piaculaque apud lucum Dianæ per Pontifices danda: Et in libris noſtris de muliere quæ prægnans mortua ſit humãda legem Regiam recitari audimus. At hæc paulo audacior coniectura eſt, & iam ipſi Notarum terminos exarauimus.

In eum qui per vim.] Sic apud Paulum ſcriptum eſt libro 1. Sent. vbi in vet. exempl. annotatum reperi idem ſtatui in Codicis Theodoſiani lib. 2. ſub hera 26. quæ conſtitutio hodie deſideratur.

Diuus Hadrianus.] Refertur & in l. 2. D. eod. tit.

Viſus cauſa.] puto legendum *uſus cauſa*. quod à compoſitoribus Pandectarum omiſſum eſt.

AD TIT. XIIII.

Quicunque plagiauerit.] Exod. XXI. Deuteron. XXIIII.

Ciuem Romanum ingenuum.] vet. exemp. *Ciuem id manum ingenuus liber.*

Impp.

Impp relegatur.] Sic vetus.quo ſignificatur, in perpetuum relegari.

Super ea re.] vetus codex habuit *ſuperare.*

Intra milliarium centeſimum.] Fuit hic terminus vrbis,aut potius Præfe-ctura vrbanę & ſolitarum regionum l.1.§.initio.D.de off.Præf.vrb. vbi quod in Pand.Fl.ſcriptũ eſt, *Egreſſum eſt* P.V.*notionem*,eadem phraſi dictum videtur qua in l.12.§.facti.D.de capt.& poſtl.*ſequendum eſt Iu-liani ſententiam*: & in l.19. D.de nouat. *denegandum eſt exceptionem*. quibus etiam non diſsimiles dicendi rationes notari poſſunt in l.1.§.vlt.D. de contr. tut.act.l.12. D. Si quis omiſſ. cau.teſt.l.19.§.1. D.de negot. geſt.l.45. ſub fi. D.Solut.matr. vnde & in l.4.§. non omnis. D.de re milit.ſic lubentius legerim, *Nec tamen facile indulgendum eſt extra ordinem iu-dicationem his qui negotium ante habuerunt ſed ſi in tranſactionem res recidit,indulgen-dum eſt.* Extraordinem autem iudicatio indulgetur vt militi.

Cognoſcat.] Extraordinem, vt de expilata hereditate dicitur in l.3. D.de exp.hered.

Sit in uia commiſſa] fortaſſe melius,*Sit iniuria commiſſa*:quanquam & ex-cuſa lectio defendi poteſt.

Quam præſidis partib.] l.4.C.ad leg.Fab.de plag.l.2.C.de pœn.Quę-dam prouinciæ procuratoribus cohibebantur vt Tacitus loquitur: ſed alię vt procuratoribus tantum qui ne deportandi quidem ius ha buerunt:aliæ vt Præſidis vicem tuentibus.

Plane poſt ſententiam] videlicet cum iam de bonis quæritur, non de crimine, l.1.& 2.C.vbi cau.fiſ.

Huius certe.] Hic locus proculdubio corruptus eſt, & ſi quid conie-ctura valeo, deeſt nomen aut vrbis aut regionis Armeniæ. Hoc vt ſuſpicer, facit *Certæ* reliquum nomen quo Parthis ciuitatem ſignifi-cari Hermolaus Grammaticus ex Stephano auctor eſt.

Qui ciuem Ro.eundemque qui.] Malim, *eumue qui in Italia liberatus ſit*: quod etiam ſic interpretari audeo. Italiæ multa olim fuere priuilegia cum in cenſitionibus, iure nexus, vſucapione, exceptione annali, tum in iure capiendi, & aliis huiuſcemodi, quæ pro ſummo beneficio pro-uincialibus quibuſdam coloniis poſtea conceſſa ſunt, vt eodem iu-re eſſent quo & ipſa Italia: quã ob rem iuris Italici dictæ ſunt, quod ius eſt liberæ ciuitatis, ſiue liberæ conditionis, cuius ſignum apud eas fuit Marſyæ ſimulachrum, vt Seruius in Virgilium notat. Huius generis priuilegiorum Italiæ illud etiam fuiſſe videtur,vt quem La-tinus in Italia manumitteret, quamuis Romanum ciuem non face-ret, tamen quod ad legem Fabiam, eodem iure eſſet quo ciuis Ro-manus. ait autem.

Liberatus ſit.] Proprie.Nam Latinus vt dixi,qui manumittit,ciuem Romanum facere non poteſt. itaque hæc non iuſta manumiſsio eſt, ſed liberatio potius à ſeruitute. Denique non eſt hic reuera actus le-

gitimus, & iterari poteſt. Sic enim legimus apud Vlpianum iteratione fieri ciuem Romanum qui poſt Latinitatem quam minor annis XXX. acceperat, iterum rite manumiſſus eſt ab eo cuius ex iure Quiritium ſeruus fuit, cuius rei & Iuſtinianus meminit Nouell.78. & in illo Regularum fragmento, cuius iam ſuperius meminimus, ſcriptum eſt minorem XX. annorum manumittere nec vindicta poſſe, nec teſtamento. itaque nec Latinum facere poſſe. tantum enim apud Conſilium poſſe manumittere ſeruum cauſa probata. hunc autem qui manumittitur quotcunque ſit annorum, Latinum fieri, & ſolum ad hoc ei procedere libertatem vt iterum manumitti, & ciuis Ro. fieri poſſit.

Vendiderit.] l.15. C. hoc tit. Sed hoc Apuleius legi Corneliæ tribuit lib.8. de aſin. aur. *Prudens*, inquit, *crimen Corneliæ legis incurram, ſi ciuem Rom. pro ſeruo uendidero.* Et vero falſi ab emptore redargui poſſe videtur, vt & is qui duobus eandem rem vendiderit, l.21. D. ad leg. Corn. de fal.

Seſtertiis L.] *ſeſtertium.* hæc eſt illa pœna pecuniaria legis Fabiæ quę in deſuetudinem abiiſſe dicitur in l. vlt. D. eod. tit. cuius tamen veſtigia quædam reliqua ſunt in l.12. D. de manumiſſ. & l.12. §. ſed ſi in captiuo. D. de capt. & poſtl. quibus etiam aliud quoddam huius legis caput continetur: itemque aliud in l.1. §.1. D. de fugit.

Populus.] Leg. *populo*, hodie fiſco l.6. C. hoc tit. cuius reſcripti pœna ex lege Fabia, prohibitio vero ipſa ex S C. eſt l. quod ſæpe. §. ſiquis amico. D. de contrah. empt. l. arbor. §. Iudex. D. comm. diuid.

Sciendum eſt tamen.] Sunt hæc collectoris, qui Nouellarum conſtitutionum nomine videtur innuere Cōſtantini legem qua ob plagium liberi hominis, ſeruus aut libertinus ſtatim, id eſt primo quoq; munere beſtiis obiicitur: liber ſub hac forma in ludum datur vt antequam aliquid faciat quo ſe defendere poſſit, gladio conſumatur l.1. C. Th. ad leg. Fab. de plag. ſed extat & antiquior paulo Diocletiani conſtitutio qua in vrbe hoc idem crimen capite vindicatum eſt l.7. C. eod. Quo pertinet etiam Nouella Leonis 66.

AD TIT. XV.

Non inueniatur.] Deuter. XVIII.

Vlpianus lib. VII. de off. Procos.] Hoc libro Domitius de variis criminibus tractauit, atque inter cætera de iis quę ad religionem pertinent: vt mirum non ſit quod eo etiam reſcripta principum nefaria collegerat, vt doceret quibus pœnis affici oporteret eos qui ſe Dei cultores profiterentur. Quod cum totis ſeptem libris de officio Proc. feciſſe ex corrupto Cælij Lactantij loco hactenus male creditum eſt.

Interdictos eſt.] Lego, *interdicta eſt.*

Vetus hæc.] Seruius 4. Aeneid. *Cum multa ſacra Romani ſuſciperent, ſemper*

magica damnaturit, Probroſa enim ars habita eſt ideo excuſat eum ait. Teſtor ego magicas inuitam accingier artes. Extant vero & varia de Mathematicis Senatuſconſulta apud Tacitum libro 1.& 12.Annal.& primo ſecundoque Hiſtoriæ Auguſtæ;cæteroſque eius ætatis ſcriptores,quæ hic colligere neque otij neque inſtituti eſt noſtri, quibus potius eſſet quæ ſequuntur in integrum reſtituere, ſi quam facile eſt peccare, tam facile eſſet peccatum corrigere.

Similem incertum.] Fortaſſe,*ſimilem artem.*

Et profeſsio.] Legendum videtur *an exercitio & profeſsio. Et quidem &c.* atque ita Oiſelo noſtro videtur, qui & paulo poſt ita legit, *Nec diſsimulandum &c.*

Et publice reprehenderent.] An potius, *reſponderent?* Nam & horum vt iuris conditorum proprie reſponſa dicuntur.

Qui uiſi erant.] Fortaſsis melius, *qui auſi erant uel conſulere uel exercere, quam quod &c.* Quo pertinet aureum illud Taciti ex lib.1.Hiſtor. *Mathematici genus hominum potentibus infidum, ſperantibus fallax, quod in ciuitate noſtra & uetabitur ſemper, & retinebitur.* Eſt vero hoc vulgi vocabulum. Gellius lib.1. *Vulgus*, inquit, *quos gentilitio uocabulo Chaldæos dicere oportet, Mathematicos uocat.* Et Ammianus lib.29. *Mathematicis,ut memorat uulgus.* quo etiam libro plura ille de Mathematicis.

Ad locum.] Sic olim notare ſolebant particulas quas ex conſtitutione aliqua aut recitabant, aut exſcribebant, adiectis etiam interdum primis conſtitutionis verbis:cuius moris plures ſunt in Theodoſiano codice reliquiæ,quibus etiã accidit vt ea verba neſcio quomodo in textum ipſum irreperent, & excerpti partem occuparent, vt in l.3.de poſtulan.& Nouella Maioriani de Epiſcopali iudicio.

Motu Caſsiano.] Eſt & huius Caſsiani furoris tumultuſque mentio in eo Pauli fragmento quod extat in Codice Iuſt. ſub titulo ad leg. Iul.maieſt. & apud Tertyllianum in libro de fuga in perſequutione, & in Apologetico. hiſtoria ipſa à Capitolino & Gallicano pluribus narratur.

In Inſula Syrum.] Lego, *in inſulam Syrum.* Eſt & eius inſulæ mentio apud Strabonem:& Seruius ad illud Virgil.3. Aeneid. *Mycone celſa Gyaroque relictis,Quidam,* inquit, *per hiſtoriam dictum putant. Nam inter Myconem & Gyarum Syrum unam de Cycladibus eſſe dicũt,unde fuit Pherecides philoſophus.* Sic enim in optimo exemplari reponendum arbitror: nam totus ille locus in editis hactenus exemplaribus deeſt.

In communionem.] Fortaſſe melius, *communiorem.*

Inaniſsima.] An potius, *Inmaniſsima?*

Ornare.] Malim, *ordinare.*

Maximi enim criminis.] Seruius ad illud Virg.ex lib. VIII. *Veterũ ne ignara Deorum, Cautum,* inquit, *fuit & apud Athenienſes & apud Romanos, ne quis nouas*

introduceret religiones. nam ideo & Socrates damnatus eſt, & Chaldæi & Iudæi ſunt urbe depulſi.

Debere.] Puto legendum, *neque reprehendi à noua uetus religio debet. Maximi enim criminis eſt retractare quæ ſemel ab antiquis tractata & definita ſuum ſtatum & curſum tenent ac poßident.*

De terroribus.] Sic vetus exemplar, niſi quis agnoſcat, *deterioribus*: quo verbo, ne quid diſsimulem, à principibus Chriſtiano nomini infenſiſsimis, ſacroſanctam religionem perſtringi credibile eſt. in eoque etiam miror huius collectoris ſimplicitatem dicam, an potius oſcitantiam, qui cum hoc maxime ageret vt longe antè diuinis legibus cautum oſtenderet, quod Romanis poſtea comprehenſum eſt, non animaduertit quæ contra Manichæos dicuntur, etiam ad Chriſtiani nominis contumeliam pertinere. Sed ea fuit apud maiores noſtros conſcientiæ fiducia, is candor, vt ſumma fide omnia referrent, & atrociſsima hoſtium maledicta facile contemnerent. Sic in Theodoſij Codice conſtitutiones quaſdam legimus, quibus ſanciuntur Synodi quæ ab vniuerſa Eccleſia pro hæreticis damnatæ reiectæq; ſunt. Sic & Iuliano Diui nomen vt optimo principi tribui audimus. Quæ ſi quis tollenda cenſeat, tollat & ea quæ in eo qui Iuſtiniani nomen præfert in monazontas ex Valentis furoribus reliqua ſunt. Tollat & Cyrilli libros quibus Iuliani in Chriſtianos dicteria inſeruit. Tollat deniq ue Taciti, Trogi, Suetonij, Galeni, Luciani, Rutilij, Eunapij, atq; adeo Iuliani ipſius ſcripta, quibus ſacroſanctam religionem conuitijs atque opprobriis laceſsitam quis non videat? Sed eſt omnium fortiſsima veritas.

Nuperrime.] Sane & Euſebius eius ſectæ originem ad horum principum initia retulit, quanquam ex Epiphanio ſatis conſtat ſub Aureliano & Probo Impp. cæpiſſe in Perſide, vnde Manes, tandem & ipſe à Perſarum rege ſupplicio affectus, diſcipulos habuit plures, qui inſaniæ nomẽ vitantes, ſe non Manichæos, ſed Mannichæos appellarunt, & auctorem ſuum Mannem, tanquam manna fundẽtem. Ne quis autem putet Manichæos Chriſti nomen ita profeſſos vt à gentiliũ ſacris abſtinerent, vt cæteri fere qui à noſtris heretici iudicati ſunt, diſcat ex Philaſtrij indice eos diis etiam deabuſq; inmolaſſe.

Detrimenta inſerere.] Malim, *inferre.*

Vſque ad eos.] Melius, *uſque adeo*, & paulo poſt, *ad hanc inauditam & turpem & per omnia infamem ſectam.*

Ipſos quoque Forenſibus uel Proconneſibus.] Metalla multa numero fuerunt vt Vlp. ait in l. 8. §. eſt pœna. D. de pœn. Proconenſium mentio eſt apud Iuſtinianum Nouell. 22. De Forenſibus nihildum legiſſe memini, & fortaſſe hic locus ſic potius legendus eſt, *Elaforenſibus uel Proconnenſibus metallis*, ſi quidem & ille apud Plinium integer

manſit ſub finem lib. v. hiſtor. in quo ita legitur, *Inſulæ in Propontide ante Cyzicum Elaſoneſus, unde Cyzicenum marmor, eadem Neuris & Proconneſus dicta.* Sane τοῖς φρενικοῖς καὶ προκοννησίοις παρεδίδοντο μετάλλοις apud Theodoret. ſcriptum reperio. Apud Athanaſium aliter. εἰς μέταλλον (inquit) ἀπαγαγὼν, καὶ μέταλλον οὐκ ἁπλῶς, ἀλλ' εἰς τὸ τοῦ φαινῶ, ἔνθα καὶ φονεὺς καταδικαζόμενος ὀλίγας ἡμέρας μόγις δύναται ζῆσαι. At in Epiphanio ἐν τοῖς φαινησίοις μετάλλοις legitur.

Vt igitur.] hic locus ſic reſtitui poteſt, *ut igitur ſtirpitus amputari radix hæc nequitiæ de ſeculo noſtro beatiſſimo poſſit, deuotio tua, i. ac. ſt. tr. noſt. obſecundare feſtinet.*

AD TIT. XVI.

Scriptura.] Hoc eſt illud celebre iudicium quod à Moyſe refertur lib. IIII. cap. XXVII.

Gaius lib. III. Inſtit.] Sic vet. ex. Et Gaium quidem libros quatuor Inſtitutionum ſcripſiſſe Digeſtorum index præfert. Sed hæc eſſe potius ex libro ſecundo facile adducor vt credam. Cæterum ex iis fragmentis ſatis iam liquebit qualem nobis Gaium Anianus ſuppoſuerit. Meliore aliquanto fide Tribonianus magnam horum partem tranſtulit in Inſtitutiones ſuas ſub Tit. 1. lib. 3. ex quo & iſta ſupplere atque emendare multis locis facile eſt. nos ea tantum attingemus quæ compoſitores vltro omiſerunt vel quod poſterioribus conſtitutionibus immutata, vel quod penitus in vſu eſſe deſiiſſent.

Pronepos proneptiſue.] cæterique ex his deſcendentes. Hos enim omnes ſuorum appellatione lex XII. tab. comprehendit, vt recte Fl. ſcriptum eſt in l. 220. D. de verb. ſig. Suorum igitur nomen eſt ex XII. ſiue ex iure ciuili l. 7. D. de bon. dãnat. Sui ſunt legitimi l. ſcripto. D. Vnde lib.

Vxor quoque.] Huius iuris veſtigium eſt in l. 195. §. 1. D. de verb. ſign. Seruius in lib. 1. Georg. *Tribus*, inquit, *modis apud ueteres nuptiæ fiebant, uſu, ſi uerbi gratia, mulier anno uno cum uiro, licet ſine legibus, fuiſſet: Farre, cum per Pontificem Max. & Dialem Flaminem, per fruges & molam ſalſam coniungebantur, unde confarreatio appellatur, ex quibus patrimi & matrimi naſcebantur: Coëmptione uero atque in manu conuentione, cum illa in filiæ locum, maritus in patris ueniebat, ut ſi quis prior fuiſſet defunctus, locum hereditatis iuſtum alteri faceret.* Hæc Seruius, non ille adulterinus & ſuppoſititius ieiunarum animarum ineptiis & commentis hactenus deformatus: ſed Seruius putus purus, ex cuius fragmentis Danielis noſtri beneficio interim hæc exſcripſimus ea ſpe fore vt vir & doctrinæ & diligentiæ multæ, breui cum ex ſuis illis tum ex noſtris exemplaribus Seruium nobis magna ſui parte ſuperſtitem reſtituat. Porro ex hoc Seruij loco ſane quam eleganti, illud mihi primum videor didiciſſe quod Dionyſius ſcribit de iure nu-

ptiarum quæ *κατὰ νόμους ἱερούς* contractæ ſunt, ad confarreationem potius referenda eſſe, quamquam is omnino ritus Romuli temporibus nondum in vſu fuiſſe videatur, ſi verum eſt quod Plinius ſcribit à Numa primum in ſacrificiis far molamque ſalſam adhibita. Sed & illud, apud Tacitum lib. 4. Annal. & Hiſtor. 4. confarreatis parentibus genitos, patrimos & matrimos ſignificare, quo nomine hactenus cenſiti ſunt omnes quibus pater materq; ſuperſtites eſſent. nec id quidem ſine auctoribus. Nam & hoc idem apud Sex. Pompeij breuiatorem in Flaminia legimus, & quem Dionyſius Halicarn. lib. 2. & Plutarchus in Numa *ἀμφιθαλῆ παῖδα* nominant, Heſychius exponit *τὸν ἐπ' ἀμφοτέροις τοῖς γονεῦσι θάλλοντα, μηδέπω ὠρφανισμένον*. immo & ex Sibyllinis verſibus hi à Politiano referuntur,

χωρὶς δὲ κόραι χορὸν αὐταὶ ἔχοιεν
Καὶ χωρὶς παίδων ἄρσην στάχυς· ἀλλὰ γονήων
Πάντων ζωόντων οἷς ἀμφιθαλὴς ἔτι φύτλη.

quos ille ſe de Zoſimi hiſtoria ſumpſiſſe ait. Sed adſcribam ad eam rem pertinentia Zoſimi ipſius Græca verba, quæ mihi ex doctiſs. diſertiſsimique viri epiſtola Cl. Puteanus cõmunicauit, cuius ego eruditioni atque amicitiæ & hoc lubenter acceptum refero. nam Onuphrius quidem Panuinius Latine tantum antea retulerat. Sic igitur Zoſimus cum de ludis ſecularibus diſſereret, *ἡμέρᾳ δὲ τρίτῃ ἐν τῷ κατὰ τὸ παλάτιον Ἀπόλλωνος ἱερῷ τρὶς ἐννέα παῖδες ἐπιφανεῖς* (Horatius claris patribus ortos, Tacitus patricios fuiſſe exponit) *μετὰ παρθένων τοσούτων οἱ παῖδες ἀμφιθαλεῖς, ὅπερ ἐστὶν ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς ἔχοντες περιόντας, ὕμνους ᾄδουσι τῇ τε Ἑλλήνων καὶ τῇ Ῥωμαίων φωνῇ καὶ παιᾶνας, δι' ὧν αἱ ὑπὸ Ῥωμαίοις σώζονται πόλεις.* Quæ noſter Puteanus ſic conciliat vt omnes patrimos matrimoſq; proprie dictos putet qui parentes adhuc viuos haberent, eoſq; præterea confarreatos: viuos, boni ominis cauſa: confarreatos, propter auctoritatem ſacrorum. Sane quidem non alios vetuſto more patrimos matrimoſq; legi ſolitos veriſimile eſt. Sed poſt omiſſam confarreandi adſuetudinem (quod Tacitus iam ante Tiberij tempora accidiſſe ſignificat) recte eius ætatis poſteriorisque ſcriptores & ex vſu & proprietate ipſa verborum quæ confarreationis nihil habent, eos patrimos matrimoſque interpretati ſunt qui modo patrem matremq; adhuc viuos haberent. Nam & ſic olim pater patrimus dicebatur qui cum iam ipſe pater eſſet, haberet etiam tum patrem. vnde & pater patratus Plutarcho in Probl. Verum quid prohibet & alios Seruij locos adiicere necdum, quod ſciam, proditos, & totã coemendi confarreandiq; rationem quę hactenus non ſatis cognita fuit, exponentes? Sic igitur in illud lib. 4. Aeneid. *Liceat Phrygio ſeruire marito.* *Sane hic,* inquit, *coemptionis ſpeciem tangit. Coemptio enim eſt ubi libra atque*

æs adhibetur & mulier atque uir inter ſe quaſi emptionem faciunt, quod ante iam in 1. Georg. Teque ſibi generum Tethys emat : quoniam coëmptione facta, mulier in poteſtatem uiri cedit, atque ita ſuſtinet conditionem liberæ ſeruitutis (ſic in opt. ex. legendum arbitror) *ait enim, Liceat Phrygio ſeruire marito, & in Georgic. Tibi ſeruiat ultima Thyle. Quoque omnis iſte mos coemptionis & citra nominis nuncupationem dotis datæ taxatione expediretur, quæ res in manum conuentio dicitur, ſubiunxit, Dotaleſque tuæ Tyrios permittere dextræ. Quid eſt enim aliud dextræ quam in manum conuenire? quæ conuentio eo ritu perficitur ut aqua & igni adhibitis duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur: quæ res ad farreatas nuptias pertinet, quibus Flaminem & Flaminicam iure Pontificio in matrimonium neceſſe eſt conuenire.* Et paulo poſt, *Mos apud ueteres fuit Flamini ac Flaminicæ ut per farreationem in nuptias conuenirent, ſellas duas iugatas ouili pelle ſuperiniecta poni eius ouis quæ hoſtia fuiſſet, & ibi nubentes uelatis capitibus in confarreatione flamen ac flaminica reſiderent. ait igitur, locaui. locata enim uxor dicitur quod ſimul cum eo ſedeat dum confarreatur. Confarreationes autem tonitru dirimit.* Ad hanc autem coniunctionem quæ frugibus & mola ſalſa fieret, etiam diffarreationẽ proprie pertinuiſſe exiſtimo, cuius apud Sex. Pompeium mentio eſt: vt non niſi contrario ſacrificio vinculum illud confarreationis diſſolueretur, quo nihil religioſus in ſacris fuiſſe Plinius ſcribit, cum cætera matrimonia ex XII. tabulis facile diſſoluerentur muliere domo exacta & res ſuas habere iuſſa clauibuſque ademptis: demum etiam confarreatione iam abolita, per libertum ſeptem ciuibus Rom. puberibus præſentibus ex lege Iulia. Sed quod ſequitur apud Seruium eo loco quem initio recitauimus, non ſic accipiendum eſt, quaſi in manum conuentio coemptione ſola fiat, quod Boëtio viſum eſt. nam & farre conuenitur in manum vt Vlpianus ſcripſit Tit. 9. & Seruius idem poſtea ſignificat. Ergo tam confarreatione quam coemptione maritus in patris locum, vxor non in matrimonium tantum, ſed in familiam quoque mariti & in ſui heredis locum venit, eſtque in eius manu mancipioque, aut eius in cuius maritus manu mancipioque eſt, & Materfamilias proprie appellatur, vt poſt M. Tullium A. Gellius ſcripſit, & ex illo tranſtulit Seruius in lib. XI. Aen. Sed hic illud quæri non abs re poteſt, An ea quæ anno vno continuo abſque vſurpatione apud virum fuit, poſt annum in eius manu eſſe incipiat & hæres ei ſua fieri: Quod & Fabro noſtro viſum eſt, & mihi probatur. Nam quo vſucapio, quæ etiam rerum nec mancipi eſſe dicitur, niſi vt vxor viri fiat iure Quiritium, & in eius poteſtatem redigatur? Et ſane M. Tullius hoc etiam modo mulierem in manum conuenire ſignificat. ſic enim in eius oratione pro L. Flacco cõſtanti omnium exemplarium fide ſcriptum legimus. *In manum*, inquit, *conuenerat. Nunc audio. ſed quæro, utrum uſu an coemptione.* quanq̃ ſcio nõ deeſſe qui in matrimoniũ malint,

ſed quod ſequitur, *Vſu non potuit nihil enim de tutela legitima potuit ſine omnium tutorum auctoritate deminui*, indicat hoc ſaltem vſu mulierem tutela liberatam, quod ſine minima capitis deminutione fieri non potuit, id eſt, in manum conuentione vt Vlpianus explicat libro ſingulari Regularum Tit. de tutelis, & Boethius ipſe in Top. ſequitur, qui hæc alioqui non ſatis iuridice diſtinguit. Dicet aliquis. Quænam igitur erit illa forma vxoris quæ matrona proprie dicitur & tantummodo vxor habetur? Nempe hæc eadem quæ vel ſine legibus cum viro eſt antequam vſucapta ſit, ſiue intra annum, ſeu poſt annum, ſi trinoctium abfuerit vſurpandi cauſa, vt ex Q. Mutio Gellius tradit. Atqui hæc concubina potius videatur quam vxor. Immo vero in eius mulieris conſuetudine cum qua connubium eſſe poteſt, non concubinatum, ſed nuptias intelligimus l. 24. D. de ri. nupt. Et hic igitur in dubio nuptiæ præſumuntur, & vxor illa interea eſt: ſed nō eſt in mancipio viri antequam vſucapta ſit. Hæc nos poſt tot ſcriptores de ritu & iure nuptiarum non adeo trita, qui aut non ſatis idoneo loco, aut prolixius tractaſſe arguet, ei ego tam ingratæ reprehenſionis occaſionem ſic invidebo, vt tamen æquiorem mentem optaturus ſim.

Is ſua heres eſt.] lego, *ei ſua h. e.*

Quæ in filij manu eſt.] Ergo & qui in aliena poteſtate eſt, vxorem in manu habere recte dicitur. immo & hæc materfamilias a noſtris auctoribus appellatur l. 44. D. de adopt. licet eius vir paterfamilias nō ſit: quod Verrij definitioni non ſatis congruit. Alias autē materfam. dici ſolet quæ nupta in patris vel aui poteſtate non eſt l. 30. & 34. D. Solut. matr. l. 5. D. de bon. damnat.

Quorum nomina ex lege.] Puto legendum, *quorum nomine ex lege Aelia Sentia uel ex S C. poſt mortem patris &c.* quod pertinet ad illud caput legis Aeliæ Sentiæ cuius Vlpianus meminit, Tit. 7. Qui locus, vt hoc obiter moneam, ſic meo iudicio reſtituendus eſt. *In poteſtate parentum ſunt etiam ij liberi quorum cauſa probata eſt per errorem contracto matrimonio inter diſparis conditionis perſonas. Nam ſeu ciuis Romanus Latinam, aut peregrinam, uel eam quæ dedititiorum numero eſt, quaſi ciuem per ignorantiā uxorem duxerit, ſiue ciuis Romana per errorem peregrino, uel ei qui dedititiorum numero eſt, aut etiam ſi Latino nupta fuerit, ex lege Aelia Sentia cauſa probata ciuitas redditur tam liberis quam parentibus præter eos qui dedititiorum numero ſunt, & ex eo fiunt in poteſtate parentum liberi.* Quod ſubiicit de S C. referendum videtur ad decretum ampliſsimi ordinis circa legem Aeliam de Conſilio & cauſa probanda l. 1. in fine. D. de off. Cos. non tantum in minore ſed & inter diſparis conditionis perſonas, vt hic locus indicat. ad quod etiam conſilium pertinere videtur l. 24. D. de manumiſſ. quæ alioqui ſi de iudicio liberalis cauſæ accipiatur, inter fugitiuas non immerito cenſebitur.

Et de

Et de eo filio.] Eſt hic & alius agnationis modus ex manumiſsione qui ab Vlpiano quoque recenſetur Tit. 23. Porro hi caſus ſiquidem poſt mortem contingerent, ad iuris antiqui formulam, ſin ante, ſed poſt teſtamentum, ad legem Velleam olim pertinuerũt. quod latius explicare non eſt huius loci.

Cum filius filiaue.] Et hæc ex eodem Inſtitutionum Titulo ſuppleri atq; emendari poſſunt. Quod ſequitur de agnatis, in titulum De ſucceſsione agnatorum magna parte translatũ eſt, quem cum hoc conferre cuiuſuis operæ fuerit.

Aequum enim uidetur.] Lex XII. tabularum agnatis præfert ſuos quoſlibet ſine diſtinctione. itaq; ſufficit ſuum heredem eſſe, nec ſpectatur proximior ſit an vlterior. Quamobrem ſucceſsionis ſiue, vt hodie loquimur, repræſentationis ratio aliqua ex æquitate habita eſt, vt inter ſuos heredes in ſtirpes non in capita diuidatur hereditas. quod prudentium interpretatione receptum Gaius ſignificat. At eadem lex deficientibus ſuis heredibus agnatum non quemlibet vocat, ſed proximum: ob idque inter agnatos ſemper in capita, nunquam in ſtirpes diuiditur hereditas ex XII. tabulis. Qua etiam ratione idem in libertorum ſucceſsione ſeruari Paulus tradit lib. 2. Sentent. ex ſententia Iuliani in l. 23. §. 1. D. de bon. libert. Alio ſenſu auctores noſtri dixerunt in ſuis & legitimis non eſſe ſucceſsionem ſequentis ſcilicet gradus eiuſdem ordinis poſt delationem aut adquiſitionem. quod veteri iure perpetuum eſt, ea etiam ratione quod proximo tantum legitima hereditas deferatur. l. 1. §. ſciendum. & l. 2. §. legitima. D. de ſuis & legit. Si tamen filius matris hereditatem ad quam ex Orfitiano vt legitimus vocatur, ſibi delatam repudiauerit, aut cum agnouiſſet, abſtinendi cauſa reſtitutus ſit, cæteri legitimi admittuntur. Sed hoc fieri ex ipſius S C. verbis indicat l. 1. §. ſi nemo. iuncto §. ſeq. D. ad S C. Tertyll. In bonorum poſſeſsione Vnde cognati poſt delationem ſucceſsio eſt l. 2. C. de ſucceſs. edict. nempe quia ex ſola Prætoris indulgentia pendet l. 1. D. vnde cogn. Non eſt tamen ſucceſsio poſt adquiſitionem l. vlt. D. de ſucceſs. edict. Eadem ratione tentari poteſt & in honoraria Vnde liberi eſſe ſucceſsionem, cum ea cognatis detur veluti emancipatis, nec tam ſpectetur ius ciuile quam ipſa natura §. emancipati. & §. minus. Inſtit. de ſucceſs. quæ ab inteſt. def. Sed hæc omnia Iuſtinianus exæquauit.

Quos plerique conſobr.] Hoc verbum Triumviris diſplicuit, qui conſobrinorum nomine hos ſemper intelligi voluerunt: quod tamen per abuſionem fieri Theophilus recte notat. idque verbi etymologia ſuadet. conſobrini enim quaſi conſororini dicuntur. Nonius, *Conſobrini ex duabus editi ſororibus, de quibus exempla multa ſunt in antiquis auctori-*

bus & maxime in Afranio & iuris uetuſtiſsimi ſcriptoribus. Sic legendum *non uiris,* qui error etiamnum manet apud Suetonium in Nerone, & Capitolinum in Pio.

Ideo autem.] Lego, *Ideo autem non mortis tempore ſed cum certum fuerit aliquem inteſtatum deceſsiſſe, quia ſi quis teſt.* &c.

Hoc iure.] Id eſt, iure ciuili, ſiue ex lege Voconia, ex qua eſt legitimæ cognationis nomen de maſculis, non ex XII. tabulis. Aliud vero ex edicto Prætoris obſeruatur §. cæterum. de legit. agnat. ſucceſs. Manſit tamen in cognatorum definitione maſculorum nomen in l. 2. §. 1. D. de ſuis & legit.

Proinde agnationis iure.] non ſuitatis. nam ſuos heredes fœminæ non habent. Hinc illa olim quæſtio de iure apud Centumviros, Filius an frater debeat eſſe inteſtatæ heres. Sic enim apud Fabium legendum eſt lib. 4. Inſtit. nõ *inteſtato,* vel veteribus libris adſtipulantibus. quod alias pluribus oſtendimus in libro ſingulari de Centumviralibus, Decemviralibus Septemviralibuſque & Quinqueviralibus iudiciis. Et vero de inteſtati hereditate eſſet ea ineptiſsima quæſtio, vt hodie eſt de matris ſucceſsione poſt orationem D. Marci & S C. Orfitianũ, quibus id actum eſt vt ſine in manum conuentione matrum legitima hereditas ad filios pertineret excluſis conſanguineis & reliquis agnatis, quemadmodum Vlpianus ſcribit in fragment. Tit. 26. vbi notandum eſt quod ait, *ſine in manum conuentione.* nam & ante S C. ea conventionis in manum vis fuit vt liberi matri ſuccederent, nõ quidem vt liberi, ſed vt fratres & agnati. An vt cõſanguinei? Non puto. alioqui ſane reliquos agnatos tum quoq; excluſiſſent. Et vero eis ſanguinis nomen vt fratribus proprie convenire non videtur.

Sed alia faciat.] Malim, *ſed alia facit (vel fuit) iuris interpretatio* & c.

Iamdudum autem.] Hæc eſt illa quæſtio iamdiu inter Iuſtinianei iuris interpretes vexata, tandemq; vſu potius noſtro quam certo aliquo illorum iudicio definita ex veterum tamen conſultorum ſententia, quæ & ipſa legis fuit cum proximos agnatos ad ſucceſsionem vocaret. Nam quibus proximorum nomen æque competit, quique æquo iure ſuo veniunt, æquas etiam partes ferre rationis eſt. Sane cum alij ex legis aut ſtatuti verbis vt proximi vocãtur, alij ſucceſsionis quodam iure ex aliorum perſona veniunt, æquitas poſtulat & illis ex lege partem integram conſeruari, & his inſimul non plus iuris deferri quam ille habiturus eſſet in cuius locum partemq; ſuccedunt. Quæ viſio alterius tractationis eſt.

In tot portiones fuerunt.] Melius, *tot portiones fient.*

Gentiles.] Ponitur hæc lex à Cicerone nõ ſuis omnino verbis lib. 2. de Inuent. *Si paterfamilias inteſtatus moritur familia pecuniaque eius agnatorum gentiliumque eſto.* Quod de gentilibus reſtat ex XII. tab. in l. 53. D. de verb.

fig. ad ius tutelæ magis pertinet, à quo tamen ad hereditatem legitima argumentatio eſt. Eſt & de ſucceſsione gentilium verſus Catulli ad Mallium, & exemplum Centumviralis iudicij non tam fortaſſe ſenſu notum quam fama celebre, quod à M. Tullio refertur lib. 1. de Orat. in quo illud quæſitum arbitror, An in ſucceſsione liberti ab ingenuo gentilitio adoptati ius gentilitatis locum haberet, adeo vt gentiles eius familiæ in quam adoptatus erat libertus, eius cognatis præferrentur ex XII. tabulis. Qua in quæſtione potior fuiſſe videtur Marcellorum cauſſa ex Scæuolæ definitione. Nec inficior tamen libertos patronorum gentiles Latine dici poſſe eo modo quo & ſerui dominorum gentiles à Plinio appellantur ob ſimilitudinem nominum quæ gentis vocabulo interdum ſignificatur, vt ex Cincio Feſtus tradit. Quo ſenſu & nouus homo Arpinas Seruium regem gentilem ſuum dicere auſus eſt, & Hiſpalæ libertæ gentis enuptio conceſſa legitur apud Liuium lib. 39.

Primo Commentariorum & vltimum eſt] Sic vet. Meminit & Commentariorum Gaij Iauolenus in l. ſi quis D. de cond. & demonſt. quod ego Iubens ad libros Inſtitutionum refero quibus idem nomen à Boetio & Aniano tribui memini. Et vero probabile eſt ſub finem libri primi Inſtitutionum de gentilitatis iure tractaſſe Gaium cum de curatoribus diſſereret. Sed Iuſtinianus Commentariorum nomẽ etiam aliis libris tribuit in Procemio Inſtitutionum.

Superuacuum eſt.] Antiquitatis cognitio iuris ſtudioſo non vtilis modo ſed etiam neceſſaria eſt, nec fruſtra veteres conſulti quantum in ipſis fuit, nihil eius penitus nos ignorare voluerunt. Eſt enim illud de omni cognitione Ariſtotelis *καθάπερ· εἴτις δὴ ἀρχῆς τὰ πράγματα φυόμενα βλέψειεν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐν τούτοις κάλλιστ' ἂν οὕτω θεωρήσειεν.* Sed eſt & illud verum Modum in quaque re optimum: nec eadem cura omnia aut ediſcenda aut pertractanda ſunt. Quædam ſemel noſſe vel non ignorare ſufficit: repetere atq; inculcare tam putidum eſt, quam aut in gradibus morari cum aſcendas, aut in inſtrumento artis ipſius opus finemve conſtituere.

Sine iure Prætorio.] Hæc eſt veteris codicis ſcriptura quæ fortaſſe nõ male ita reſtituetur, *Sine iure Prætorio factum teſtamentum obiecta doli exceptione obtinebit.* Cuius ſententiæ ſpecies dari poteſt ex l. 1. C. Th. de famil. herciſcund. videlicet inter coheredes ſi huiuſmodi ſcriptura ſingulis aliquid adſcriptum ſit, oppoſita doli exceptione effici vt ea voluntas obtineat, nec aliquid amplius à ſingulis retineatur quaſi ab inteſtato. Quæ definitio laudatur etiã à Iuſtiniano Nouell. Conſt. 107. Dari poteſt & caſus quo ſine iure Prætorio factum teſtamentum obiecta doli replicatione obtineat, ſi inſtituti ſint ij qui rem ab inteſtato omnino habituri eſſent. Dicet aliquis. Si teſtamentum rite

factum non ſit, locus eſt ab inteſtato ſucceſsioni. Itaq; iis replicatione doli nihil opus eſt qui ſine teſtamento lege heredes fiunt. Verum dari poteſt caſus quo neceſſaria eſt doli replicatio, vt ſi prius teſtamentum iure perfectum extet quo alij heredes inſtituti ſint l. 2. D. de iniuſt. rupt. irrit. & hac replicatione doli opus habent adverſus liberos ipſos, propinqui, vxor, alumnus, aliæque huiuſmodi perſonæ quibus ex imperfecto teſtamento legata & fideicommiſſa præſtantur l. 38. D. de fid. libert. Ergo hæc doli ſiue exceptio ſiue replicatio ex perſona eius qui opponet omnino æſtimabitur. Dixit autem *Sine iure Prætorio*, qua hæc fuit minus ſolennis minuſque difficilis teſtandi forma. Sed hęc Nouellis Conſtitutionibus varie immutata ſunt, nos hic veteris iuris reliquias tractari meminimus.

Eorum quorum] Hæc fortaſſe aliquis ita ſuppleuerit. *Eorum quorum teſtamenta rumpuntur aut irrita fiunt, quamuis ipſo quidem iure teſtati decedant, hereditas ut inteſtatorum defertur.* At ego ipſo facto teſtatos dixero, Iure non dixero, ſed magis inteſtatos, nec inproprie quidem l. 1. D. de ſuis & legit. ac potius hunc locum ita ſuppleuero. *Eorum quorum teſtamenta rumpuntur aut irrita fiunt licet iure inteſtati decedunt, ſecundum tabulas bonorum poſſeſsio datur ſi ſeptem teſtium ſignis ſignatæ ſint.* Quod & Vlpianus ſcripſit in fragment. Tit. 23. & 28. Circa quæ illud admonere ſuperuacuum non fuerit, videri Papinianum in eo qui poſt teſtamentum adrogandum ſe præbuit, hoc etiam exigere vt voluntatem quæ iure defecit recenti aliquo iudicio ſui iuris factus confirmauerit, l. qui ex liberis. §. teſtamento. D. de bon. poſſ. ſec. tab.

Gentibus deferebatur. Sane.] Puto legendum *gentilibus deferebatur. Sane conſanguineos lex non adprehenderat, ſed interpretatione prudentum primum inter agnatos locum obtinuerunt.* Inde in l. 1. D. de legit. tut. agnatis & conſanguineis & l. 30. D. de adquir. hered. *legitimum uel conſanguineum*: & recte in l. 1. C. Quorum bonor. *Conſanguineos*, inquit, *omnia prudentium reſponſa & lex ipſa naturæ ſucceſſores faciunt.* Eſt enim hæc ſucceſsio ex eo iure quod communi nomine ius ciuile appellatur l. 2. §. his legibus latis. D. de orig. iur. cuius & alia exempla ſi quis deſideret, reperiet non obſcura in l. 36. D. de ſtatulib. & l. 34. D. de her. inſtit. itemque apud Ciceronem lib. 3. de officis.

Secundum legem Iuliam Papiamue quæſiti] In l. vlt. D. de ſtatulib. *ſi mulier ex lege nupſerit*, id eſt intra annum præſtito iureiurando ſe liberorum cauſa nubere, quod etiam ad legem Iuliam miſcellam referendum Græcus interpres rectiſsime notat, & explicandũ moneo ex l. Titio vſuſfructus. §. vlt. D. de condit. & demonſtr.

Et peregrinantes.] Recte. At in §. vlt. Inſt. de hered. qual. & diff. placet magis quod præceptor meus reſtituit. *peregrinatos.* Diuerſitatis ratio per ſe manifeſta eſt.

Quibus bonor. poſſeſ.] Fortaſſe melius, *quib. ius bonorum poſſeſsionis propter Prætoriam actionem non erit neceſſarium.* Bonorum poſſeſsionis hic fructus eſt, vt commoda & incommoda hereditaria, itemque dominium rerum quæ in his bonis ſunt, tribuat. quod in ſuis heredibus non eſt neceſſarium, cum ipſo iure in eis ita continuetur dominium, vt nulla videatur hereditas fuiſſe quaſi & olim domini fuerint ſimul cum defuncto. Poſſeſsio vt viuo patre filio continuata non intelligitur, ſic nec mortuo continuatur. nam nec ea quidem hereditatis aut iuris eſt, ſed facti, & non niſi naturaliter comprehendi poteſt iure P. Ro. l. 23. D. de adq. poſſ. l. 91. D. ex quib. cauſ. maior. Moribus noſtris aliud fere obſeruatur, fortaſſe ex l. cum miles. D. eod. in qua Doctor meus pridem admonuit poſſeſsionis nomine vſucapionem ſignificari, non vſum rei quem nec bonorum poſſeſsionis beneficiũ transfert. Ergo hic Prætoria actio non male fortaſſe accipietur de omni ea quam prætor bonorum poſſeſſori adcommodare dicitur in §. 1. Inſt. de perpet. & temp. act. Sed neſcio quomodo mihi plane non ſatisfacit generalior illa interpretatio ſubodoranti aliud quid ſubeſſe quod ego lubentius ad inofficioſi querelam retulerim cuius ordinandæ gratia ſuis heredibus licet bonorum poſſeſsio agnoſci ſoleret l. 8. §. 1. neceſſariam tamen non fuiſſe indicat l. 7. D. de inoff. teſt. Emancipato neceſſaria fuit, cum quod alioqui non iure inofficioſi arguere teſtamentum videretur niſi qui ex officio inſtitui debuerat, tum quod fruſtra inteſtatum patrem faceret niſi ab inteſtato rem habiturus: quod ſolo Prætoris beneficio per bonorum poſſeſsionem conſequi potuit, alio iure penitus extraneus. Eſt igitur hæc ſaltem res inofficioſi Prætoria actio. Quod vereor ne non ſatis multis probetur. Et tamen video omnibus eam concedi quibus Prætor bonorum poſſeſsionem defert etiam contra ius ciuile. l. 6. D. eod. & in ea ſucceſsionem eſſe vt in honorariis l. 14. & l. 13. item, Prætoriarum actionum numero generaliter cenſeri quas Prætor bonorum poſſeſſori accommodat. Nec me mouet Centumuiralis iudicij auctoritas, cum & poſſeſſoria hereditatis petitio eius generis ſit, quam tamen honorariam eſſe nemo inficias ierit. Eadem vero non facile dixero de auxilio quod contra inofficioſas donationes ad exemplum querelæ inductum eſt, quod eſſe videtur ex conſtitutionibus, id eſt ex Alexandri literis quarum exemplum extat in l. Titia Seio §. Imper. D. de legat. 1. qui §. vt hoc obiter moneam, a Pauli reſponſo quod proxime ſequitur diuidendus non fuit, ne non ſatis ad Titulum pertineret. Videtur autem reſcriptum a conſulente libello propoſitum vt iudicaret Paulus an ad propoſitæ quæſtionis definitionem accommodari poſſet. Quod alias fieri ſolitum ne lõgius abeamus, indicat l. 3. C. de inoff. donat. & vlt. §. 5. Tit. 10.

Soluenda ſit hereditas.] Fortaſſe melius, *ſoluendo non ſit hereditas.*

Idque euenit.] Legendum videtur, *idemque euenit ſi cum eo ex duobus filiis impari numero nepotes ſucceſſerint.*

Si ſit frater.] Deſunt hic aliqua quę cum ex ſuperioribus, tum ex ipſo Paulo lib. 4. Sent. tit. 8. reſtituere perfacile eſt.

Virium] An *iurium*? an potius *uiritim*? Sic videtur.

Voconia ratione.] Forte melius, *relatione*, vel, *rogatione*.

Vlpianus libro ſingulari.] Extat hodieque magna pars horum inter Vlpiani fragmenta quæ eſſe omnia ex libro ſingulari Regularum ſupra oſtendimus.

Inteſtatorum gentilitiorum.] Sic vet. rectiſsime. Nam in libertinorum ſucceſsionibus non eadē obtinent, vt poſtea monet Vlpianus. Gentiles Q. Mutius definiuit ingenuos ab ingenuis oriundos, quorum maiorum nemo ſeruitutem ſeruiit. Et recte Corn. Fronto, *Gens*, inquit, *ſeriem maiorum quærit.*

Si inteſtatus.] Plures legunt, *Si inteſtatus moritur cui ſuus heres nec eſt agnatus proximus familiam habeto*: nam illud *Ac* nondum pro huius legis particula agnoſcere potui. Sed in re tam trita iam neſcio quomodo diutius immorari piget, poſtquam, vt olim pueri ab Homero in ſcholis, ita nunc vix dupondij à XII. tabularum carmine non ediſcendo ſed recenſendo retractandoque iuris ſtudia inchoant.

Si agnatus.] Hoc videtur ab Aniano in collectione ſua omiſſum quod apud Caium legiſſet gentilitium ius in vſu non eſſe: qua etiam ratione in proxima ſuperiore ſententia ingenuorū nomen pro gentilitijs ſuppoſuit. Ex quo apparet ne fragmentis quidem Vlpiani de iure veteri temere eſſe credendum. Porro hæc lex nō infœliciter fortaſſe ita reſtituetur, SI AGNATVS *nec ſit gentiles familiam habeant*: aut potius, vt Oiſelo noſtro videtur, *herciſcant. nunc nec gentilitia iura in uſu ſunt.* Erciſcundi verbum XII. tabularum eſſe conſtat. Sed an huic capiti omnino conueniat, alij viderint. Ego quidem nō puto delinquere eum qui in dubiis quæſtionibus ab amico non facile diſſentit.

Item ab inteſtato Inſt.] Exiſtimo ſic hæc potius reponenda eſſe, *Idem lib. II. Inſtitutionum ſub Titulo De ſucceſsionibus ab inteſtato.* nec cur ita exiſtimem, intelligere difficile eſt.

Et ſi ex diuerſis matribus.] Varro libro de gradibus, *Germanus de eadem genitrice manens* (ſic legendum apud Seruium in lib. 5. Aeneid.) *ut multi dicunt de eodem germine, quos illi tantum fratres uocant.*

Cauſæ probatio.] Ex lege Aelia Sentia & SC. vt ante diximus. Sed & ex lege Iunia cum Latinus cauſa probata apud Prætorem vel præſidem prouinciæ tam ipſe quam filius filiave eius & vxor Latina liberis ius Quiritium cōſequitur ea forma quam Vlpianus explicat Tit. 3. Quod ſi quis legi Iulię potius tribuet, fortaſsis non longe aber-

rauerit. Nam & eius eſſe videtur illa conditio Liberorum quęrendorum cauſa nuptialibus etiam tabulis adſcribi ſolita, cuius & Auguſtinus meminit: nec ad vllam magis rogationem priuilegia ob prolem pertinent. Non fruſtra etiam iuris auctores cum ad eam legem ſcriberent tam diligenter annotarunt quis anniculus diceretur l. 132. & l. 134. D. de verb. ſignific. Cæterum hę cauſæ probationes non parum inter ſe effectu differunt. Nam ex lege Aelia Sentia ciui Romano ciuitas redditur non datur: At ex lege ſeu Iunia, ſeu Iulia, Latino ciuitas datur non redditur.

Et conſanguineis.] Fortaſſe melius, *A conſanguineis* id eſt, poſt conſanguineos: vt & paulo poſt, *A ſuis heredibus, poſt conſanguineos &c.*

Itemque ciuitate donatos] Ex lege Iunia, atque etiam fortaſsis ex lege Aelia Sentia: quanquam hi non tam videntur ciuitate donati quam ciuitati redditi, vt iam attigimus.

Vel ſtirpis libertinæ.] Ex libertino natus ingenuus eſt hoc iure. Itaq; nihil eſt quod in eo ius patronatus exquiramus. At ſi ex manumiſſione Latinus tantum factus, liberis poſtea ſuſceptis vel alio quovis modo ius Quiritium conſequatur, ille quidem libertinus manet qui ſemel iterumve manumiſſus eſt, liberi non tam libertini quam libertinæ ſtirpis ſunt. Et hos fortaſsis Vlpianus hoc loco ſignificare videatur. Dicitur vero & noſtris auctoribus libertinus filius qui a patre in ſeruitute ſuſceptus poſtea cum ipſo ſimul manumiſſus eſt l. 17. §. 2. D. ad SC. Trebell. l. vlt. D. de iure deliber. Sed hic, vt quod ſentio dicam, libertinæ conditionis eſt liberti filius poſt patris manumiſſionem ſuſceptus, cuius olim bonorum poſſeſsio alio iure quam ingenui deferri ſolebat. Nam eo inteſtato & ſine cognatione mortuo vocabatur manumiſſor patris, itemque cognati eius per virilem ſexum deſcendentes etiamſi capite deminuti eſſent. immo & ſi huius liberti patronus & ipſe libertus eſſet alterius, etiam patroni patronus vocabatur, itemque eius agnatio. Quod Iuſtiniano iniquum eſſe viſum eſt, qui tamen id lucri patronis tantum ſuperſtitibus conceſsit ea conſtitutione quæ in eius Codice ſub tit. de bonis libertorum, hactenus deſiderata eſt. Et ſane hic quamuis libertinus ſit, nullius tamen reuera libertus dici poteſt. Sunt vero hęc inter ſe diuerſa. Libertini nomē ſtatum & conditionē perſonę magis reſpicit: liberti, ius patronatus: quod Valla ſubtiliter annotauit, & probat l. vlt. D. ſi ingen. eſſe dic. & l. 1. D. de excuſ. tut. in qua nō fruſtra Modeſtin. libertinis ait tutores dari a magiſtratu potius quā libertis. Cur itaq; quia libertis fere ſunt tutores legitimi patroni & patronorum liberi etiam pupilli, vt Vlpianus in fragmentis ſignificat tit. 11. illis verbis, *Idemq; permiſit in pupillo patroni filio.* recte. id eſt ſi patroni filius tutor pupillus ſit, nec auctor eſſe poſsit. Et eſt illud reliquū veſtigium iuris antiqui,

cuius meminit Iuſtinianus in l.vlt.§.1. C.de legit. tut.ex qua & in l. 16.D.de tutel.Tribonianus addidiſſe videtur illa verba *perfectæ ætatis*.quod obiter indicaſſe placuit.

Poſt familiam patroni.] Legendum, *Poſt familiam liberti.* ſic ſæpe hæc inter ſe reciproca nomina confundi ſolent, emptor venditor, petitor debitor creditor, locator cōductor, pater filius, patronus libertus. *Poſt familiam* autem, id eſt poſt liberos, vt in l.195.§.1. D.de verb. ſig.l.23. D.de adopt.In bonis libertorum lex XII. tab. non niſi ſuos liberos patronis prætulit, Prætor etiam emancipatos: Iuſtinianus omnes omnino liberos licet in ſeruitute ſuſcepti cum parētibus manumiſsi eſſent, & ſiue ſoli ſiue cum aliis poſt libertatem ſuſceptis ex iiſdem aliiſve nuptiis.Non exiſtentibus liberis vel exheredatis,primum patroni & patronæ vocantur, inde patronorū liberi etiam poſthumi & in adoptionem dati cuiuſcunque ſint ſexus, ſublata illa veteris iuris imagine qua filia patroni filius eſſe fingebatur: adoptiui non item. poſt liberos patronorum, nepotes tam ex filio quam ex filia: deinde cognati patronorum ſeruata gradus prærogatiua vſque ad quintum, exclusis etiam heredibus extraneis à patrono ſcriptis. Eius Conſtitutionis ex qua & ſuperiora quædā excerpſimus Græcam Synopſin habuimus, ſingulari beneficio IAC. CVIACII, cuius humanitati, beneuolentiæ, diligentiæ, fidei, doctrinæ, ni & hæc & reliqua omnia ſtudia mea, ſi quæ aliquando probabuntur, accepta referam, profecto parum gratus mihi ipſi videar. Nam peccata quidem ſi qua ſunt, vt erunt fortaſſe multa, mea illa eſſe vltro profiteor.

Parentes.] Id eſt agnatos.

Manumiſſori.] etiam extraneo.Hodie vtique patri legitima iura ſeruantur quaſi tacite contracta fiducia ex l.vlt. C.de emancipat. lib. Legitima autem iura definiuntur Conſtitutione illa Græca de Iure patronatus,triens ex teſtamento & bonorum poſſeſsio ab inteſtato: quod recte Conſtantinus notauerat lib.5.Proch.tit.9.& Sinopſis illa continet, vt & aliud quoddam caput quod iam ex Græcis interpretibus didiceramus ad l.45.D.de nupt.

Decem perſonas] §.Quæ autem.Inſtit.de bon.poſſeſſ.

Quibus decimæ immunitatem.] An decimæ hereditatum? an potius viceſimæ ex lege Iulia? Sic videtur. Nam quod apud Vlpianum legitur de decimis ex eiuſdem principis lege quæ ob id decimaria Thalelæo dicta eſt libro 45. *βασιλ.* Tit.5.ad hunc quidem locum non ſatis facit. Viceſimę autem immunitas varie olim conceſſa eſt.Primum quidem domeſticis heredibus, qui modo veteres eſſent ciues, remiſſum eſt vectigal de bonis quæ ſanguine,gentilitate,ſacrorum ſocietate meruiſſent. Nerua ſanxit vt quod ex matris ad liberos, ex liberorum bonis

bonis ad matrem perueniſſet, etiamſi cognationum iura non recepiſſent cum ciuitatem adipiſcerētur, eius viceſimam ne darent. Eandem patri inmunitatem in filij bonis tribuit, ſi modo reductus eſſet filius in patris poteſtatem, Traianus exceptionem illam patriæ poteſtatis remouit, ſtatuitque vt quemadmodum in patris filius ſic in hereditate filij pater eſſet inmunis. Cauit prȩterea vt in ſororis bonis frater, & contra in fratris ſoror, itemque auus auia in nepotis neptiſque bonis, & invicem illi ſeruarentur inmunes. iis quoq; quibus per nouũ Latium ciuitas Romana patuiſſet, idem indulcit. Sed & ſtatuit ſummam hereditatibus quæ viceſimæ ſubiacerent, ne vel paruæ & exiles publicanis eſſent obnoxiæ: Denique poſteriores Imperatores varie huius vectigalis iura vel auxerunt, vel minueruut. Verum quænam fuerit illa Conſtitutio cuius hic Vlpianus meminit, nondum mihi certo conſtat, vt eſſe fateor multa in hoc libello veteris iuris P. Ro. quæ me vel non ſatis ingenioſum facile fefellerunt, vel aliud interdum anxie cogitantem leuiter effugerunt. Quędam etiam conſulto depoſuiſſe ſatis fuit, quæ commodius fortaſſe, Deo volente, aliquando retractabimus.

* *

CVM *in teſtamento.*] Hanc vnam Modeſtini regulam ex alio codice qui patris V. C. fuit, pridem habuimus. Quæ ſequuntur in eodem ipſo exemplari erant in quo & ſuperiora omnia. Itaque quanquam nobis pridem in animo eſſet & hæc alia quædam veterum Iuriſconſultorum fragmenta vno volumine complecti, altero Imperatorum Cõſtitutiones, quas etiam plures nondum editas nacti ſumus, concludere, hic tamen adiicere viſum eſt interea dum res tempuſq; inſtituto noſtro benignius adfuerint. Quod optare quidem quam ſperare procliuius eſt.

No de uſur. ſupra dupl.] Deſideratur hæc Nouella ordine CXXXVIII. Videtur autem & eius meminiſſe Iuſtinianus in Nouell. Conſtit. CXXI.

Græca ſubſequitur.] Ea eſt Nou. CLX. Hinc autem colligere eſt cur hæc tam facile inter Græcas Latina perierit.

De partiar. ſolut.] Deeſt hæc quidem in Iuliani Anteceſſoris Nouellarum epitome: ſed extat inter Authenticas Conſt. CXXI.

De alienat. rer. Eccl. Miſiæ.] Eſt hæc Nouella Conſtitutio LXV. quæ ab

Q

Irnerio & Bulgaro cæteriſq; mediæ ætatis Iuſtinianæi iuris interpretibus in VIIII. vt vocarunt, Collationem reiecta fuerat, vt cæteræ fere omnes quarum eis vſus aut nullus aut non vſqueadeo neceſſarius videbatur, ſiue quod abrogatæ, ſiue quod chronicæ, aut locales eſſent. Nobis vero nihil ſupereſt veterum quod non vſui eſſe poſsit. Cæterum in eo Nouellarum ſeu Authenticarum Conſtitutionum exemplari vnde iſtam exſcripſimus, ſequebatur proxime No. XXI. nec huius aliud caput, ne illud quidem ab Haloandro additum, quod ex Theodori interpretationibus irrepſiſſe Doctor meus admonuit.

De conſiliariis Dictatum.] Si legimus apud Gennadium Pomærij Dictatum de contemptu mundi. Fuit hoc eius ſæculi verbum. Porro hæc quidem ſacroſanctæ illius Iuriſprudentiæ non ſunt quæ Scæuolas & Papinianos protulit, quibus vel iſta tam proxime adiungere vereor ne ſacrilegium plerique interpretentur. Ac ne notas quidem accuratiores mereri fateor. Sed adiumento tamen nobis erunt vel maximo, cum quod argumentum contineant quarundam Conſtitutionum quæ in Iuſtiniani Codice hactenus deſiderantur, tum quod ex his etiam quaſi vnguiculis certius agnoſcere poſsimus quæ fuerit eius ætatis ciuilis ſcientia, cuius potiſsimum iudicio atque arbitrio ius conditum, collectum, compoſitum, digeſtum habemus.

Viſum eſt tandem Puteano noſtro hic adiicere fragmentum illud Latinum toties à me laudatum, quod Græculus magiſter Omelijs ſuis & Græcæ linguæ exercitationibus inter alia quædam ex aliis auctoribus initia librorum inſeruerat. Græcam etiam interpretationem ſi quando uſui eſſe poſſet, certis tantum locis in margine addere libuit ſatis perſuaſis hæc potius ex Latinis Græca facta quamquam ſunt & quædam quæ Græciſmum magis referre uideantur. Porro facile eſt deprehendere multa ab ipſo interprete, plura fortaſſe à librario omiſſa, quorum nos uacuum locum notula indicare ſatis habuimus, interea dum ex aliquo integriore exemplari ea iactura ſarciatur.

IVRIS ciuilis vt quid[a] appoſiticium appellatur ex pluribus partibus conſtat.* Sed Conſtitutiones Imperatoris ſimiliter honorãdum quid eſt & Prætoris Edictum ſimiliter vel Proconſulis.* Ex eo enim conſenſerunt peritum* & adſumptus ex reſponſis iſta dicere. Lex enim ceteræ partes iuſti appellantur.* Regulas enim ex ſequenti mihi ad ea ſtudia neceſſarium ante omnia ſcire. *Nec enim vnius ſunt conditionis, ſed variæ. Quæ ſingula pertinentia ad hanc narrationem referenda ſunt in ordine. Omnes enim aut ingenui ſunt, aut liberti.* Sed vt magis poſsint ſingula declarari, melius videtur incipere à libertis[b] de Latinis ſcribere ne ſæpius eadẽ interpretari.* Primum ergo videamus quale eſt quod dicitur eos qui inter amicos[c] veteres manumittebantur non eſſe liberos, ſed domini voluntate in libertate morari, & tantum ſeruiendi metu dimitti. Antea enim vna libertas erat[d] vindicta, vel teſtimonio, vel in cenſu: & ciuitas Romana competit manumiſsis, quæ appellatur legitima libertas. Hi autem qui domini voluntate in[e] libertate erant, manebant ſerui, & manumiſſores audebant in ſeruitutẽ denuo eos per vim ducere: Interueniebat Prętor & non permittebat manumiſſum ſeruire. Omnia tamen tanquam ſeruus adquirebat manumiſſori,[f] vel ſi quid ſtipulabatur, vel ſi per

[a] ἐπιθεμένον. Videntur autẽ hæc eſſe interpretis potius quam auctoris.

[b] περιζωμάτων.

[c] For. apud veteres.

[d] ἐκ προσαγωγῆς ἢ κατὰ διαθήκην ἢ ἐν ἀποτιμήσει. Cic. in Top. Boet.

[e] Quint. Dec. 340. et 341.

[f] ἢ ὅτι ἐκομίζετο ἢ κατὰ γραφὴν ἐλάμβανε.

ſcripturam acceperat, vel ex quacunq; cauſa alia adquiſierat, domini hoc faciebat:* hoc eſt manumiſsi ad patronum pertinebat. [g] Sed nunc habent propriam libertatem qui inter amicos manumittuntur, & fiunt Latini Iuniani: quoniam lex Iunia quę libertatem eis dedit, [h] exęquauit eos Latinis colonariis qui tunc erant ciues Romanorum, & nomen ſuum in ciuitatem dederant. In his qui inter amicos manumittuntur voluntas domini [i] ſpectatur * quæ iubet eos fieri Latinos quos dominus liberos eſſe voluit. [l] Hoc tamen cum ita habeant debet [m] promiſſum manumittentis habere dominus. Vnde ſi per vim coactus verbi gratia ab aliquo vel ab vnoquoque [n] hominum manumiſerit, non veniet ſeruus ad libertatem: quia non intelligitur voluiſſe qui coactus manumiſit. Similiter vt poſsit habere libertatem talis eſſe debet, vt Prætor eius vel Procõſule * ad aliũ pertinere non poteſt vindicta manumittere obſtante vſufructu, & ſi manumiſerit cum vindicta, faciet ſeruum ſine domino * [o] ſed Latinũ. [p] Peregrinus manumittes ſeruũ non poteſt Latinum facere, quoniã lex Iunia quæ Latinorũ genus induxit, nõ pertinet ad peregrinos, ſicut & [q] Octauianus probat. Prętor non permittit manumiſsũ ſeruire, niſi aliter lege [r] peregrina confirmatũ fue

g Caius lib. 1. Inſt. Vlp. ti. 1. Seneca in lib. de Vita beata.
h Vlp. tit. 19.
i For. ſpectatur ex lege Iunia quæ
l τοῦτο ὅ τις ἐπιχοντις ἀφρασιν προαίρεσιν &c.
m propoſitum ſiue animum.
n Vt à populo l. 17. D. Qui & à quib. manu. liber. nõ fi.
Sed hæc neſcio quomodo Græciſmum magis redolent. ὑπὸ τινος ἢ ὑπὸ τινος ἑκάστου ἀνθρώπων.
o Vlp. tit. 1. l. 1. C. Com. de manumiſſ.
Hæc non pertinent ad ſuperiora. Nã tantum abeſt ut ille ſeruus ſine domino Latinus ſit, ut contra viuat quodammodo ſeruus quamdiu quidem durat uſusfructus; moriatur uerò ut liber.
p ξένος q Leg Octauenus probat, at Prætor. r ἐλλιώνων.

rit. Minor viginti annorũ manumittere nec vindicta poteſt, nec teſtamento. Itaque nec Latinũ facere poteſt. Tantum autem apud conſilium poteſt manumittere. ſeruum ſuum. cauſa probata. Hic autem qui manumittitur quotcumq; ſit annorum, Latinus fit, & ſolum ei[s] hoc procedit libertas[t] vt iterum manumitti poſsit & ciuis Romanus fieri.[u] Mulier ſine tutoris auctoritate[x] niſi liberorum ius habeat*. Tunc enim ex vindicta ſine tutore poteſt manumittere. Vnde ſi mulier abſens liberum eſſe iuſſerit quæ ius liberorum non habet, quæſitum eſt ſi tutores eius auctoritatem commodent eo tempore quo[y] epiſtula ſcribitur ſeruo à domina* Iulianus negat. Exiſtimat enim eo tempore debere auctoritatem præſtare in quo[z] peragitur libertas. Tunc enim peragi intelligitur, quando ſeruus cognouerit dominę voluntatem. Sed Neratius[a] Proclus probat libertatem ſeruo competere. Sufficere enim quando epiſtula ſcribitur, adhiberi auctoritatem tutoris. Cuius ſententia & cõſtitutione Imperatoria confirmata eſt. Seruum pigneri datum ciuem Romanum facere debitor non poteſt,[b] niſi ſi ſoluendo non ſit. Obſtat enim libertati lex Ælia Sentia quę vetat ſeruum[c] fœneratorum cauſa manumiſſum ciuem Romanum fieri, ſed Latinum. Et qui in cenſum manumittitur ſi triginta annos habeat, ciuitate Romana[d] paſcitur. Cenſus tamen Romæ

s ad hoc τόπῳ.
t Vlp. tit. 1.
u Idem Vlp. tit. 1.
x Plut. in Numa.
y Manumiſſionis per epiſtolam ueſtigia ſunt in l. 38. D. de adq. poſ. & apud Caium lib. 1. Inſt.
z ἀναφαίρετος.
a Priſcus.
b ἐκτὸς εἰ μὴ ἄπορος ἦν δεσπ
For. Niſi ſi ſoluendo ſit contra tamen Paulus in l. 9. D. de manumiſſ.
c δανειστῶν ἀλλων. F. C. id eſt fraudandorum creditorum, ut in l. 8. D. Qui & à quib. ma.
d potitur, κτᾶται.

agi ſolet.[e] Cenſus autem luſtro conditur. Eſt autem luſtrū quinquennale tempus quo Roma[f] luſtratur. Sed debet hic ſeruus[g] ex iure Quiritium manumittentis eſſe vt ciuis Romanus fieri poſſit. Magna tamen diſſenſio inter prudentes[h] vtro meo tempore vires accipiant omnia, in quo cenſus, an eo tempore in quo luſtrum conditur. Exiſtimant enim cenſum deſcendere ad diem luſtri, nō luſtrum decurrere ad diem cenſus. Propterea quæſitum eſt * quia omnia cenſu aguntur, luſtro confirmantur. Sed in ciuitate Romana tantum cenſum agi declaratum eſt: In prouinciis autem magis[i] profeſsionibus vtuntur. * *

e τίμησις δὲ καθαρματίζεται Aſcon. in Ver.
f καθαρεῦται.
g ἐκ δικαίου κυρίας.
h Cic. 1. de Orat. legendū uero, utrum eo. Interpres tamen ineptiſsime ἐναρμονίως quæ potiſsima ratio eſt cur hæc potius ex Latinis Græca facta exiſtimem.
i ἀπογραφαῖς.

Hactenus vetus exemplar. Quæ ſequebantur alterius plane erant generis, nec ad ius Ro. quicquam pertinebant.

BASILEÆ, PER THOMAM GVARINVM, ANNO SALVtis humanæ M. D. LXXIIII.

[library stamp]

cuius meminit Iuſtinianus in l.vlt.§.1. C.de legit. tut.ex qua & in l. 16.D.de tutel.Tribonianus addidiſſe videtur illa verba *perfectæ ætatis.* quod obiter indicaſſe placuit.

Poſt familiam patroni.] Legendum, *Poſt familiam liberti.* ſic ſæpe hæc inter ſe reciproca nomina confundi ſolent, emptor venditor, petitor debitor creditor, locator cōductor, pater filius, patronus libertus. *Poſt familiam* autem, id eſt poſt liberos, vt in l.195.§.1.D.de verb. ſig.l.23. D.de adopt.In bonis libertorum lex XII. tab. non niſi ſuos liberos patronis prætulit, Prætor etiam emancipatos: Iuſtinianus omnes omnino liberos licet in ſeruitute ſuſcepti cum parētibus manumiſsi eſſent, & ſiue ſoli ſiue cum aliis poſt libertatem ſuſceptis ex iiſdem aliiſve nuptiis.Non exiſtentibus liberis vel exheredatis,primum patroni & patronæ vocantur, inde patronorū liberi etiam poſthumi & in adoptionem dati cuiuſcunque ſint ſexus, ſublata illa veteris iuris imagine qua filia patroni filius eſſe fingebatur: adoptiui non item. poſt liberos patronorum, nepotes tam ex filio quam ex filia: deinde cognati patronorum ſeruata gradus prærogatiua vſque ad quintum, exclusis etiam heredibus extraneis à patrono ſcriptis. Eius Conſtitutionis ex qua & ſuperiora quædā excerpſimus Græcam Synopſin habuimus, ſingulari beneficio IAC. CVIACII, cuius humanitati, beneuolentiæ, diligentiæ, fidei, doctrinæ, ni & hæc & reliqua omnia ſtudia mea, ſi quæ aliquando probabuntur, accepta referam, profecto parum gratus mihi ipſi videar. Nam peccata quidem ſi qua ſunt, vt erunt fortaſſe multa, mea illa eſſe vltro profiteor.

Parentes.] Id eſt agnatos.

Manumiſſori.] etiam extraneo.Hodie vtique patri legitima iura ſeruantur quaſi tacite contracta fiducia ex l.vlt. C.de emancipat. lib. Legitima autem iura definiuntur Conſtitutione illa Græca de Iure patronatus;triens ex teſtamento & bonorum poſſeſsio ab inteſtato: quod recte Conſtantinus notauerat lib.5.Proch.tit.9.& Sinopſis illa continet, vt & aliud quoddam caput quod iam ex Græcis interpretibus didiceramus ad l.45.D.de nupt.

Decem perſonas] §.Quæ autem.Inſtit.de bon.poſſeſſ.

Quibus decimæ immunitatem.] An decimæ hereditatum? an potius viceſimæ ex lege Iulia? Sic videtur. Nam quod apud Vlpianum legitur de decimis ex eiuſdem principis lege quæ ob id decimaria Thalelæo dicta eſt libro 45 Βασιλ. Tit.5.ad hunc quidem locum non ſatis facit. Viceſimę autem inmunitas varie olim conceſſa eſt.Primum quidem domeſticis heredibus, qui modo veteres eſſent ciues, remiſſum eſt vectigal de bonis quæ ſanguine,gentilitate,ſacrorum ſocietate meruiſſent. Nerua ſanxit vt quod ex matris ad liberos, ex liberorum bonis

bonis ad matrem perueniſſet, etiamſi cognationum iura non recepiſſent cum ciuitatem adipiſcerētur, eius viceſimam ne darent. Eandem patri inmunitatem in filij bonis tribuit, ſi modo reductus eſſet filius in patris poteſtatem, Traianus exceptionem illam patriæ poteſtatis remouit, ſtatuitque vt quemadmodum in patris filius ſic in hereditate filij pater eſſet inmunis. Cauit præterea vt in ſororis bonis frater, & contra in fratris ſoror, itemque auus auia in nepotis neptiſque bonis, & invicem illi ſeruarentur inmunes. iis quoq; quibus per nouū Latium ciuitas Romana patuiſſet, idem indulcit. Sed & ſtatuit ſummam hereditatibus quæ viceſimæ ſubiacerent, ne vel paruæ & exiles publicanis eſſent obnoxiæ: Denique poſteriores Imperatores varie huius vectigalis iura vel auxerunt, vel minueruut. Verum quænam fuerit illa Conſtitutio cuius hic Vlpianus meminit, nondum mihi certo conſtat, vt eſſe fateor multa in hoc libello veteris iuris P. Ro. quæ me vel non ſatis ingenioſum facile fefellerunt, vel aliud interdum anxie cogitantem leuiter effugerunt. Quędam etiam conſulto depoſuiſſe ſatis fuit, quæ commodius fortaſſe, Deo volente, aliquando retractabimus.

* *

CVM *in teſtamento.*] Hanc vnam Modeſtini regulam ex alio codice qui patris V. C. fuit, pridem habuimus. Quæ ſequuntur in eodem ipſo exemplari erant in quo & ſuperiora omnia. Itaque quanquam nobis pridem in animo eſſet & hæc alia quædam veterum Iuriſconſultorum fragmenta vno volumine complecti, altero Imperatorum Cōſtitutiones, quas etiam plures nondum editas nacti ſumus, concludere, hic tamen adiicere viſum eſt interea dum res tempuſq; inſtituto noſtro benignius adfuerint. Quod optare quidem quam ſperare procliuius eſt.

No de uſur. ſupra dupl.] Deſideratur hæc Nouella ordine CXXXVIII. Videtur autem & eius meminiſſe Iuſtinianus in Nouell. Conſtit. CXXI.

Græca ſubſequitur.] Ea eſt Nou. CLX. Hinc autem colligere eſt cur hæc tam facile inter Græcas Latina perierit.

De partiar. ſolut.] Deeſt hæc quidem in Iuliani Anteceſſoris Nouellarum epitome: ſed extat inter Authenticas Conſt. CXXI.

De alienat. rer. Eccl. Miſiæ.] Eſt hæc Nouella Conſtitutio LXV. quæ ab

Irnerio & Bulgaro cæteriſq; mediæ ætatis Iuſtinianæi iuris interpretibus in VIIII. vt vocarunt, Collationem reiecta fuerat, vt cæteræ fere omnes quarum eis vſus aut nullus aut non vſqueadeo neceſſarius videbatur, ſiue quod abrogatæ, ſiue quod chronicæ, aut locales eſſent. Nobis vero nihil ſupereſt veterum quod non vſui eſſe poſsit. Cæterum in eo Nouellarum ſeu Authenticarum Conſtitutionum exemplari vnde iſtam exſcripſimus, ſequebatur proxime No. XXI. nec huius aliud caput, ne illud quidem ab Haloandro additum, quod ex Theodori interpretationibus irrepſiſſe Doctor meus admonuit.

De conſiliariis Dictatum.] Si legimus apud Gennadium Pomærij Dictatum de contemptu mundi. Fuit hoc eius ſæculi verbum. Porro hæc quidem ſacroſanctæ illius Iuriſprudentiæ non ſunt quæ Scæuolas & Papinianos protulit, quibus vel iſta tam proxime adiungere vereor ne ſacrilegium plerique interpretentur. Ac ne notas quidem accuratiores mereri fateor. Sed adiumento tamen nobis erunt vel maximo, cum quod argumentum contineant quarundam Conſtitutionum quæ in Iuſtiniani Codice hactenus deſiderantur, tum quod ex his etiam quaſi vnguiculis certius agnoſcere poſsimus quæ fuerit eius ætatis ciuilis ſcientia, cuius potiſsimum iudicio atque arbitrio ius conditum, collectum, compoſitum, digeſtum habemus.

Viſum eſt tandem Puteano noſtro hic adiicere fragmentum illud Latinum toties à me laudatum, quod Græculus magiſter Omeliis ſuis & Græcæ linguæ exercitationibus inter alia quædam ex aliis auctoribus initia librorum inſeruerat. Græcam etiam interpretationem ſi quando uſui eſſe poſſet, certis tantum locis in margine addere libuit ſatis perſuaſis hæc potius ex Latinis Græca facta: quamquam ſunt & quædam quæ Græciſmum magis referre uideantur. Porro facile eſt deprehendere multa ab ipſo interprete, plura fortaſſe à librario omiſſa, quorum nos uacuum locum notula indicare ſatis habuimus, interea dum ex aliquo integriore exemplari ea iactura ſarciatur.

* *

IVRIS ciuilis vt quid[a] appoſiticium appellatur ex pluribus partibus conſtat.* Sed Conſtitutiones Imperatoris ſimiliter honorãdum quid eſt & Prætoris Edictum ſimiliter vel Proconſulis.* Ex eo enim conſenſerunt peritum* & adſumptus ex reſponſis iſta dicere. Lex enim cęterę partes iuſti appellantur.* Regulas enim ex ſequenti mihi ad ea ſtudia neceſſarium ante omnia ſcire. *Nec enim vnius ſunt conditionis, ſed variæ. Quæ ſingula pertinentia ad hanc narrationem referenda ſunt in ordine. Omnes enim aut ingenui ſunt, aut liberti.* Sed vt magis poſsint ſingula declarari, melius videtur incipere à libertis[b] de Latinis ſcribere ne ſæpius eadẽ interpretari.* Primum ergo videamus quale eſt quod dicitur eos qui inter amicos[c] veteres manumittebantur non eſſe liberos, ſed domini voluntate in libertate morari, & tantum ſeruiendi metu dimitti. Antea enim vna libertas erat[d] vindicta, vel teſtimonio, vel in cenſu: & ciuitas Romana competit manumiſsis, quæ appellatur legitima libertas. Hi autem qui domini voluntate in[e] libertate erant, manebant ſerui, & manumiſſores audebant in ſeruitutẽ denuo eos per vim ducere: Interueniebat Prętor & non permittebat manumiſſum ſeruire. Omnia tamen tanquam ſeruus adquirebat manumiſſori,[f] vel ſi quid ſtipulabatur, vel ſi per

a ἐπιθεμένον. Videntur autẽ hæc eſſe interpretis potius quam auctoris.

b περιεχομένων.

c For. apud veteres.

d ἐν προσαγωγῆς ἢ κατὰ διαθήκην ἢ ἐν ἀποτιμήσεως. Cic in Top Boet.

e Quint Dec. 340. et 341.

f ἢ ὅτι ἐπερωτῶντι ἢ κατὰ γραφὴν ἀλλάγμα.

ſcripturam acceperat, vel ex quacunq; cauſa alia adquiſierat, domini hoc faciebat:* hoc eſt manumiſsi ad patronum pertinebat. [g] Sed nunc habent propriam libertatem qui inter amicos manumittuntur, & fiunt Latini Iuniani: quoniam lex Iunia quę libertatem eis dedit, [h] exęquauit eos Latinis colonariis qui tunc erant ciues Romanorum, & nomen ſuum in ciuitatem dederant. In his qui inter amicos manumittuntur voluntas domini. [i] ſpectatur * quæ iubet eos fieri Latinos quos dominus liberos eſſe voluit. [l] Hoc tamen cum ita habeant debet [m] promiſſum manumittentis habere dominus. Vnde ſi per vim coactus verbi gratia ab aliquo vel ab vnoquoque [n] hominum manumiſerit, non veniet ſeruus ad libertatem: quia non intelligitur voluiſſe qui coactus manumiſit. Similiter vt poſsit habere libertatem talis eſſe debet, vt Prætor eius vel Procõſule * ad aliũ pertinere non poteſt vindicta manumittere obſtante vſufructu, & ſi manumiſerit cum vindicta, faciet ſeruum ſine domino * [o] ſed Latinũ. [p] Peregrinus manumittes ſeruũ non poteſt Latinum facere, quoniã lex Iunia quæ Latinorũ genus induxit, nõ pertinet ad peregrinos, ſicut & [q] Octauianus probat. Prętor non permittit manumiſsũ ſeruire, niſi aliter lege [r] peregrina confirmatũ fue

g Caius lib. 1. Inſt. Vlp. ti. 1. Seneca in lib. de Vita beata.

h Vlp. tit. 19.

i For. ſpectatur ex lege Iunia quæ

l τοῦτο ἐστὶ τοῦ ἔχοντος ἐφ᾽ ἑαυτοῦ προαίρεσιν &c.

m propoſitum ſiue animum.

n Vt à populo l. 17. D. Qui & à quib. manu. liber. nõ ſi.

Sed hæc neſcio quomodo Græciſmum magis redolent. ὑπάτισ⊙· ἢ ὑπάτιν⊙ ἑκάστῳ ἀνθρώπων.

o Vlp. tit. 1. l. 1. C. Com. de manumiſſ.

Hæc non pertinent ad ſuperiora. Nã tantum abeſt ut ille ſeruus ſine domino Latinus ſit, ut contra uiuat quodammodo ſeruus quamdiu quidem durat uſusfructus, moriatur uerò ut liber.

p ξένος q Leg Octauenus probat, at Prætor. r ἑλλήνων.

rit. Minor viginti annorũ manumittere nec vindicta poteſt, nec teſtamento. Itaque nec Latinũ facere poteſt. Tantum autem apud conſilium poteſt manumittere. ſeruum ſuum. cauſa probata. Hic autem qui manumittitur quotcumq; ſit annorum, Latinus fit, & ſolum ei[s] hoc procedit libertas[t] vt iterum manumitti poſsit & ciuis Romanus fieri.[u] Mulier ſine tutoris auctoritate[x] niſi liberorum ius habeat*. Tunc enim ex vindicta ſine tutore poteſt manumittere. Vnde ſi mulier abſens liberum eſſe iuſſerit quæ ius liberorum non habet, quæſitum eſt ſi tutores eius auctoritatem commodent eo tempore quo[y] epiſtula ſcribitur ſeruo à domina* Iulianus negat. Exiſtimat enim eo tempore debere auctoritatem præſtare in quo[z] peragitur libertas. Tunc enim peragi intelligitur, quando ſeruus cognouerit dominę voluntatem. Sed Neratius[a] Proclus probat libertatem ſeruo competere. Sufficere enim quando epiſtula ſcribitur, adhiberi auctoritatem tutoris. Cuius ſententia & cõſtitutione Imperatoria confirmata eſt. Seruum pigneri datum ciuem Romanum facere debitor non poteſt,[b] niſi ſi ſoluendo non ſit. Obſtat enim libertati lex Ælia Sentia quę vetat ſeruum[c] fœneratorum cauſa manumiſſum ciuem Romanum fieri, ſed Latinum.. Et qui in cenſum manumittitur ſi triginta annos habeat, ciuitate Romana[d] paſcitur. Cenſus tamen Romæ

s ad hoc τὸ τ...

t Vlp. tit. 1.

u Idem Vlp. tit. 1.

x Plut. in Numa.

y Manumiſſionis per epiſtolam ueſtigia ſunt in l. 38. D. de adq. poſ. & apud Caium lib. 1. Inſt.

z ἀπαρτίζεται.

a Priſcus.

b ἐκτὸς εἰ μὴ ἄπορος ἐκ δόσεως. For. Niſi ſi ſoluendo ſit contra tamen Paulus in l. 9. D. de manumiſſ.

c ἀποστερεῖν δανειστῶν. F. C. id eſt fraudandorum creditorum, ut in l. 8. D. Qui & à quib ma.

d potitur, κτᾶται.

agi ſolet.[e] Cenſus autem luſtro conditur. Eſt autem luſtrū quinquennale tempus quo Roma[f] luſtratur. Sed debet hic ſeruus[g] ex iure Quiritium manumittentis eſſe vt ciuis Romanus fieri poſſit. Magna tamen diſſenſio inter prudentes[h] vtro meo tempore vires accipiant omnia, in quo cenſus, an eo tempore in quo luſtrum conditur. Exiſtimant enim cenſum deſcendere ad diem luſtri, nō luſtrum decurrere ad diem cenſus. Propterea quæſitum eſt * quia omnia cenſu aguntur, luſtro confirmantur. Sed in ciuitate Romana tantum cenſum agi declaratum eſt: In prouinciis autem magis[i] profeſſionibus vtuntur. * *

e τίμησις δὲ καθαρματίζεται Aſcon. in Ver.
f καθαρεῦται.
g ἐκ δικαίου κυρίας.
h Cic. 1. de Orat. legendū uero, utrum eo. Interpres tamen ineptiſſime ἐναρμονίων quæ potiſſima ratio eſt cur hæc potius ex Latinis Græca facta exiſtimem.
i ἀπογραφαῖς.

Hactenus vetus exemplar. Quæ ſequebantur alterius plane erant generis, nec ad ius Ro. quicquam pertinebant.

BASILEÆ, PER THOMAM GVARINVM, ANNO SALVtis humanæ M. D. LXXIIII.

[library stamp, illegible]